

Innhold:

XIII. NORDISKE
KONFERANSE FOR
YNGRE
SOSIALØKONOMER

STYRER VI
UTVIKLINGEN,
ELLER
STYRER DEN OSS?

SOSIALØKONOMEN

es - 2

Ansvarlige redaktører:

Ørling S. Andersen

Age R. Sørsveen

Daksjonsmedlemmer:

Dag Bjørnland
Harald Fure

Redaksjonsutvalg:

sker Arne Amundsen

Universitetslektor
Gunnar Bramness

sulent Einar Forsbak

sulent Johan Frøland

xnuensis Kåre Gisvoll

itorsjef Eskild Jensen

oecon. Kristen Knudsen

oecon. Jan E. Korsæth

oecon. Tore Lindholt

oecon. Bjørn Tryggeset

it.ass. Per H. Vale

I A L Ø K O N O M E N

Utgitt av
sosialøkonomisk Samfunn.

mmer med 10 nummer
r og sendes gratis til
enningens medlemmer.

Postadresse:
Oslo 1501, Vika, Oslo 1

Budadresse:
Vollgt. 11, rom 705.
enseveien 99, 3 etg.

anementspris kr. 40,—
Enkeltnummer kr. 4,—

I N N H O L D :

Per Steina:

XIII. Nordiske konferanse for yngre sosialøkonomer	3
--	---

Ole Myrvoll:

Åpning av konferansen	4
-----------------------	---

Per Schreiner:

Styrer vi utviklingen, eller styrer den oss?	6
--	---

Lars Engwall:

Problem i samband med næringslivets strukturomvandling	10
--	----

Mikko Raittay:

Diskusjonsinnlegg	18
-------------------	----

Per Kleppe:

Pris- og inntektsproblemet	21
----------------------------	----

Christen Sørensen:

Diskusjonsinnlegg	32
-------------------	----

Lars Christer Johans:

Urbanisering — distriktsutbygging	34
-----------------------------------	----

Gösta Guteland:

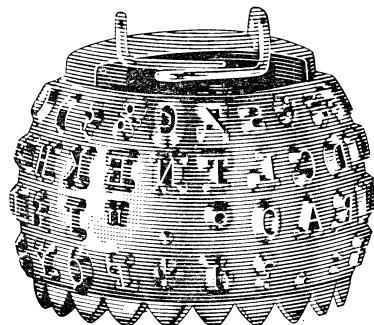
Diskusjonsinnlegg	42
-------------------	----

Søren Kjeldsen-Kragh:

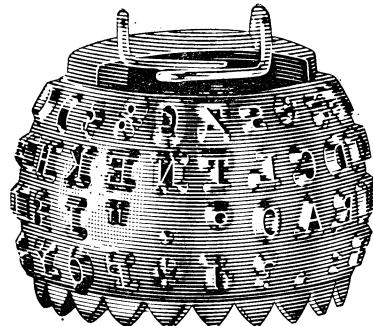
Markedsproblematikken	45
-----------------------	----

Trygve Spildrejorde:

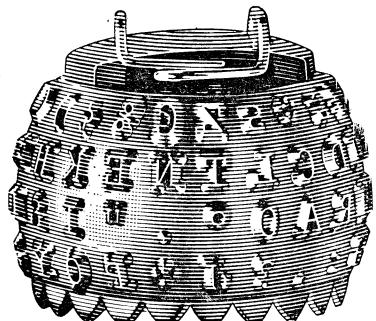
Diskusjonsinnlegg	57
-------------------	----

Fransk

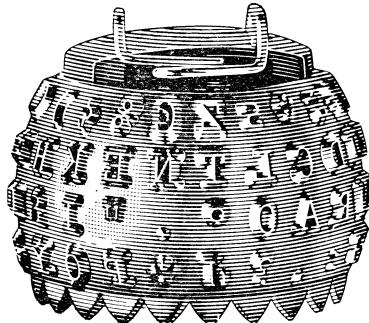

Tysk

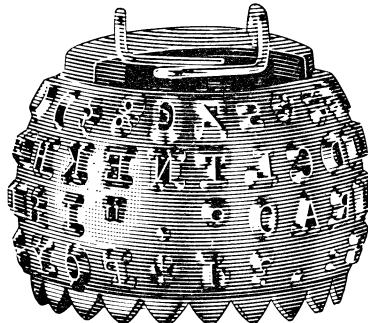

Spansk

Ny IBM 72

Engelsk

Norsk

Velg hode – Velg språk på én og samme maskin

Ny IBM 72 «kulemaskin». En skrivemaskin som løser Deres problemer når fremmede språk skal skrives. Å korrespondere med utenlandske forretningsforbindelser byr nå ikke lenger på noen maskinproblemer. Deres sekretær kan – på én og samme maskin – raskt bytte ut skrivehodet til det språk hun skal skrive. Ønsker De spesielle tegn, kan vi lett ordne det. På hvert av skri-

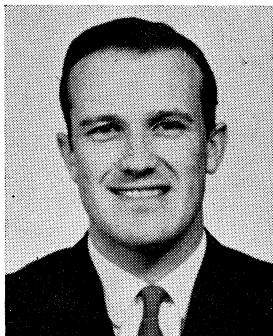
hodene kan vi montere inn 4 spesialtegn. Den nye IBM 72 gjør at De ikke lenger trenger spesialmaskiner. For med én og samme maskin og forskjellige skrevehoder kan De dekke alle Deres spesielle behov. På norsk kan De velge mellom 13 forskjellige skrifftyper – og fortsatt er IBM 72 verdens raskeste skrivemaskin. Ta kontakt med IBM i dag!

IBM

IBM-huset, Dronning Mauds gt. 10, Oslo 1 - Tlf. 20 54 50

B E R G E N — T R O N D H E I M — S T A V A N G E R — P O R S G R U N N — S A R P S B O R G
18 155 30 644 27 514 52 703 52 311

XIII. Nordiske konferanse for yngre sosialøkonomer

AV CAND. OECON. PER STEINA,
FORMANN I ARRANGEMENTSKOMITÉEN

Ved avslutningen av den 12. nordiske konferanse for yngre sosialøkonomer på Hässelby Slott utenfor Stockholm i 1965 inviterte Sosialøkonomisk Samfunn til det 13. møte i Oslo.

Arrangementet fant sted på Voksenåsen i tiden 19.—22. juni 1968.

Forrige gang et nordisk møte for yngre sosialøkonomer ble arrangert i Oslo, var i 1956. Sidan den gang er det skjedd betydelige endinger i sosialøkonomenes organisasjonsmessige forhold, særlig i Finland og Sverige. I begge disse land har nemlig Sosialøkonomisk Samfunns søsterforeninger opphört å eksistere, og dette har skapt vansker for vårt nordiske amarbeid.

Sosialøkonomisk Samfunn ser det som en iktig oppgave å opprettholde tradisjonen med de nordiske møter. Vi tror at møtedeltakerne får stort utbytte av disse sammenkomstene, ikke minst gjennom den kontakt de får med sosialøkonomer i de andre landene.

Under konferansen ble det sammenkalt til et diskusjonsmøte med henblikk på å finne fram til tiltak for å bedre kontinuiteten i dette arbeidet. På møtet orienterte representanter for vert av deltakerlandene om sosialøkonomenes organisasjonsmessige betingelser i deres land

og mulighetene for et fortsatt møtesamarbeid på nordisk basis. Man konkluderte med at det var et avgjort ønske om å fortsette disse arrangementene.

Det ble besluttet å henstille til Sosialøkonomisk Samfunn å ta kontakt med personer og institusjoner i Danmark, Finland og Sverige for å legge forholdene bedre til rette for en fortsettelse av samarbeidet. Spesielt ble det pekt på ønskeligheten av å arrangere konferansene hvert annet i stedet for hvert tredje år av hensyn til kontinuiteten i det praktiske arrangements- og idéarbeide.

Arrangementskomitéen vil nok engang få takke foredragsholderne for de interessante bidragene og opponentene for stort sett relevante forberedte innlegg. Vi vil også få takke møtedeltakerne som med glød og personlig engasjement deltok i debatten.

En spesiell takk skylder vi de bedrifter og institusjoner som støttet konferansen økonomisk.

Ved avskjedsmiddagen på Najaden ønsket pol. kand. Lars Christer Johans på vegne av finske sosialøkonomer velkommen til det 14. nordiske møte for yngre sosialøkonomer i Helsingfors.

Åpning av konferansen

VED STATSRÅD OLE MYRVOLL

Jeg ønsker de nordiske deltakere i Nordisk konferanse for yngre sosialøkonomer velkommen til møte i Norge. Jeg kan bare beklage at jeg ikke selv nå kvalifiserer til å falle under denne ønskverdige betegnelsen «yngre». Men jeg vil føye til — som en ytterligere beklagelse fra mitt synspunkt — men som en honnør til denne konferansen at det nettopp er fra de *yngre* sosialøkonomer en får de viktigste bidrag så vel til den *økonomiske vitenskap* som til den *økonomisk politiske* debatt. Dette tror jeg er en *universell kjennsgjerning* — og derfor tror jeg den også gjelder innenfor *Norden*. Og skal vi være ærlige — vi eldre — må vi innrømme det.

På denne bakgrunn stiller vi *eldre* oss store forventninger til mottoet for denne konferansen: «Styrer vi utviklingen — eller styrer den oss?»

Personlig beklager jeg at jeg ikke har fått svar på dette spørsmålet når jeg imorgen må møte i Stortinget og svare på liknende spørsmål.

Om jeg overlever dette spørsmål håper jeg at jeg kan høste fruktene av denne konferansen i mitt videre arbeid.

Men bortsett fra «styring» eller «ikke styring» av den økonomiske utvikling, går jeg ut fra at det er *ett* spørsmål som for tiden opptar oss — og det er spørsmålet om Nordisk Økonomisk Samarbeid.

På det nordiske statsministermøte i København 22.—23. april i år, ble de nordiske land enige om at tiden var inne til å ta et nytt skritt i det økonomiske samarbeid. Men det videre samarbeid skal utformes slik at det tar hensyn til de fire lands forpliktelser i EFTA, og på lengre sikt må det også lette de fire lands deltagelse i et utvidet europeisk marked. Det skal også siktes mot en liberalisering av verdenshandelen, men samtidig må det tas hensyn til utviklingslandenes spesielle interesser.

Statsministerene ble enige om at det skal utarbeides konkrete forslag til en nordisk tollunion. Den felles ytre tolltariff skal, så langt det er mulig, tilpasses Fellesmarkedets tollnivå. Det skal også legges fram forslag om hvorledes det jordbrukspolitiske samarbeid kan utvides. Det kan her bl. a. bli tale om nordiske preferanse-ordninger, prisavtaler for den nordiske samhandel, vern mot subsidiert eksport fra tredje land.

En større samordning av økonomisk politikk i de nordiske land skal også utredes. En kan heita sikte på en gradvis liberalisering av kapitalbevegelsene mellom de nordiske land og det kan også foreslås et nordisk finansieringsfond som vil lette de enkelte lands tilpasning til et utvidet økonomisk samarbeid. Dette fondet skal kunne finansiere prosjekter i forbindelse med strukturralisering, distriktsutbygging, infrastruktur, forskning o. l. Fondet ska

kunne få midler fra de fire land etter en nærmere fastsatt fordeling, men det kan også bli spørsmål om å ta opp lån på de nordiske og utenlandske kapitalmarkeder.

Det skal videre utredes tiltak som kan føre til en friere konkurranse i den nordiske samhandel. En tenker her særlig på offentlig støtteforanstaltninger, restriktive forretningsmetoder o. l.

En vil legge opp til et mere intensivt samarbeid innen forskning og utvikling. Det kan gi den nordiske industri større muligheter til å hevde seg på de ekspanderende og tekniske avanserte produktområder.

Det skal også utredes hvorledes de nordiske lands utviklingshjelp kan bli bedre koordinert.

Statsministerene ble enige om at det embetsmannsutvalg som er oppnevnt, skal avgjøre en foreløpig rapport innen 1. januar 1969.

Statsminister Borten ga i Stortinget, på vegne av den norske regjering, den 7. mai en redegjørelse for møtet i København.

Han sa at selv om det kanskje ikke er skjedd så mye innen det nordiske økonomiske samarbeid de siste 10 årene, er de nordiske land blitt knyttet stadig sterkere til hverandre. Båndene er etter hvert blitt så sterke at det i dag framstår som noe bortimot utenkelig at landene vil tillate at det oppstår nye tollgrenser mellom dem.

Selv om det danske initiativ til et statsministermøte i København kom noe overraskende, fikk det likevel en positiv mottagelse. Det kan ikke være tvil om at forholdene i dag ligger bedre til rette for et utvidet økonomisk samarbeid i Norden enn det gjorde den gang en utredet og forhandlet om en nordisk tollunion. En løsning på de europeiske markedsproblemer ved utvidelse av Fellesmarkedet, synes i dag å ligge ganske langt inn i framtiden.

Statsministeren understrekte at det på møtet fra norsk side ble gitt uttrykk for at et utvidet økonomisk samarbeid i Norden måtte tilstrebtes på videst mulig felt, blant annet for at Norden kan opptre med større tyngde utad. Men vi kunne ikke se noen fordel i å komme med runde prinsipputtalelser før utredningene er foretatt. Og da det bak denne tilsynelatende prinsipielle enighet består til dels betydelige meningsforskjeller på flere områder, var det derfor umulig for noen å vite hvor stor realitet det ville ligge i et slikt prinsippvedtak. På alle hold var det også enighet om at de endelige avgjørelser bare kunne treffes etter nye utredninger og når det er klargjort om det kan tilveiebringes en rimelig balanse mellom fordele og ulemper for hvert enkelt land.

Statsministeren sa videre at den framgangsmåte som vi er tilhengere av, ikke behøver å forsinke det nordiske samarbeid. Og at avstanden mellom Norges og de øvrige lands standpunkt ikke er så stor etter hans oppfatning, som det i enkelte av kommentarene til møtet ble gitt uttrykk for.

Statsministerene vedtok på møtet i København 22.—23. april d.å. at utredningene om et utvidet økonomisk samarbeid i Norden skal ledes av et nordisk embetsmannsutvalg. Dette utvalget er nå oppnevnt og hadde sitt første møte i København den 10. juni. For å forbere sakene for dette nordiske hovedutvalget er det oppnevnt 9 arbeidsgrupper, for toll- og handelspolitikk, jordbruksamarbeid, fiskerispørsmål, økonomisk politikk, kapitalsamarbeid, nærings- og konkuranselovgivning, industriarbeid, utdannelsesspørsmål og bistandspolitikk. Arbeidsgruppene blir ledet av en nordisk formann. Sverige har fått formannen i arbeidsgruppen for toll- og handelspolitikk og fiskerispørsmål, Finland har fått formannen i gruppen for jordbruksamarbeid og bistandspolitikk, det blir dansk formann i utvalget for økonomisk politikk, nærings- og konkuranselovgivning og utdannelsesspørsmål, og endelig norsk formann i utvalgene for industripolitikk og kapitalsamarbeid. Arbeidsgruppene vil holde sine første møter i juni og de nordiske formenn for disse gruppene vil møte sammen med det nordiske hovedutvalget i Helsingfors den 3. juli for å trekke opp de nærmere retningslinjer for utredningsarbeidet på de forskjellige områder. I de nordiske arbeidsgruppene sitter bare embets- og tjenestemenn.

I Norge har man etablert komitéer som dekker det samme området som de nordiske arbeidsgruppene. I disse hjemlige undergruppene er både departementene, offentlige institusjoner og næringslivets organisasjoner representert. Det er representantene for embetsverket i disse underkomitéene som møter i de nordiske arbeidsgruppene.

De underkomitéene som er oppnevnt her hjemme har for de fleste vedkommende allerede vært i arbeid en god stund og det er et stort antall personer som nå er engasjert i det nordiske utredningsarbeidet her hjemme.

Den utvikling som nå er i gang i det nordiske samarbeide på det økonomisk-politiske området representerer en intensivering. Den har reist en rekke problemstillinger som må være utfordring for nordiske sosialøkonomer. Såvidt jeg kan se ligger det her en rekke arbeidsoppgaver for nordiske sosialøkonomer. Det bør være i våre nordiske staters interesse å bidra til at disse arbeidsoppgaver blir løst.

Det er med vemoed at jeg ser på programmet for denne kongressen. Vemoed fordi man ikke lengre kvalifiserer til å delta.

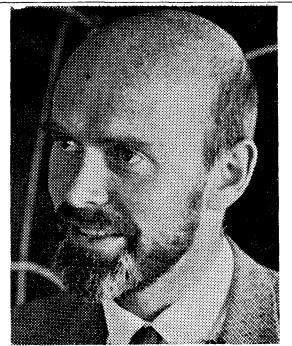
Jeg må derfor innskrenke meg til å ønske tillykke med konferansen og håper at den vil:

- 1) bringe faglig utbytte for de enkelte deltakere og
- 2) kaste av seg et biprodukt til beste for de nordiske land.

Med dette har jeg den ære å kunne erklære den XIII. Nordiske Konferanse for Yngre Sosialøkonomer for åpenet.

Styrer vi utviklingen, eller styrer den oss?

AV BYRÅSJEF CAND. OECON. PER SCHREINER, FINANSDEPARTEMENTET

Norge er et lite land og Norden er en liten del av verden. Mange vil føle at utviklingen i andre deler av verden har en avgjørende betydning for vårt eget liv, og samtidig føler de at utviklingen i den øvrige verden er utenfor vår kontroll. Til det er det for det første å si at selv om vi styrer utviklingen, kan vi ikke vente å kunne styre hvor vi vil. Vi velger å si at vi styrer en bil, selv om vi klart stort sett må holde oss på veien. Men naturligvis kunne man si at styringen blir triviell hvis det bare er en bestemt vei å følge. Men så enkelt er det vel ikke. Hvis hovedtrekkene i utviklingen for oss var gitt utenfra, skulle det vel ikke være nødvendig med så mye politisk engasjement og diskusjon i politiske forsamlinger.

Tolket i den mening at det vi gjør i Norden har en viss betydning for det som skjer i Norden, er det trivielt at det er vi som styrer utviklingen og ikke utviklingen som styrer oss. Om virkelig forhold utenfor vår kontroll, utenfor Nordens kontroll, betyr så meget for utviklingen at det vi gjør her bare er å betrakte som finpuss på hovedtrekkene i utviklingen, det skal jeg overlate til denne konferansen å behandle. Imidlertid er det slik at om en med vi mener et helt land eller en hel gruppe land, og dette land eller den gruppen land, har stor innflytelse på sin egen framtid, så vil det likevel stå igjen en hel rekke problemer. I dag kalles slike styringsproblemer for planlegging. Det jeg nå skal gjøre, er å gå litt inn i planleggingens problematikk.

Spørsmålet om hva planlegging er, kan en nærme seg på mange måter. Det er ingen grunn til å søke etter den riktige definisjon. Personlig har jeg funnet det hensiktsmessig å ta utgangspunkt i at planleggings- eller styringsproblemer oppstår idet en står overfor et valg mellom flere mulige beslutninger som skal

tas. Hvis en ikke har noe å velge mellom, eller en ikke ser at det er noe å velge mellom, foreliger det ikke noe planleggingsproblem.

Kort summert vil jeg si at planleggingens oppgave er å kombinere informasjon dels om hvilke tiltak og beslutninger vi står overfor, om hvilke resultater de ulike tiltak vil ha, og dels om hvorledes de ulike tiltak og beslutninger fører til resultater som anses som mer eller mindre ønskelige, og så på basis av all denne informasjon legge opp til utvelgelse av ganske bestemte beslutninger eller tiltak. For alle oss som driver mye med planlegging, er det blitt helt dagligdags dette at planleggingen skal inneholde alle disse elementene, lineær programmering, eller generelt optimalisering, er jo nettopp forsøk på formalisering av hele denne planleggingsprosessen. I den daglige byråkratiske praksis og ute blant folk i sin alminnelighet er det vel likevel slik at planlegging først og fremst forbindes med en mer omfattende framstilling av sammenhengen mellom visse beslutninger og visse resultater. I alle fall er det slik at politiske standpunkter og politisk engasjement knytter seg til de enkelte tiltak først og fremst. Kanskje også til resultater, om de kan skilles fra tiltak, men meget sjeldent til noen slags formalisering av preferanser eller interessekrav.

Professor Frisch har ment at det må være mulig å si noe om hva folk i bunn og grunn foretrekker, på basis av deres standpunkt i enkelte konkrete saker. Når politikeren engasjerer seg sterkt for en bestemt vei, for et bestemt sysselsettingstiltak eller hva det må være, skulle det være mulig å si at dette gjør han fordi han har en viss preferanseordning av disse resultater både når det gjelder heldige og mindre heldige sider. På basis av slike analyser av forskjellige politiske gruppers preferanser mener

han at det skal være mulig å rasjonalisere den politiske debatt. Politikerne skulle da koncentrere seg om hva de egentlig ønsker, mens de overlater til eksperter å finne ut hva som skal gjøres. Jeg tror ikke på en slik fremgangsmåte.

Om vi ser på den faktiske politiske debatt, vil vi oppdage at det er svært sjeldent at det blir innrømmet direkte interessemotsetninger eller ulike vurderinger av det endelige resultat. Det er en forbausende grad av enighet når det gjelder de endelige mål. Det aller meste av den politiske uenighet konsentreres om det jeg vil kalle modellantakelser, om hvorledes de ulike tiltak faktisk vil virke. Naturligvis vil det være mulig å avdekke en del av dette som taktisk bestemt, og finne fram til de ulike preferanser som ligger bak. Men fortsatt tror jeg det vil bli en ganske stor rest av ekte uenighet om hvordan samfunnet vårt funksjonerer. Og ingen her ville vel påstå at den økonomiske vitenskap eller den sosiologiske vitenskap kan avgjøre hvordan ting forholder seg, på autoritativ måte.

På noen områder vil vår viden være ganske solid, men poenget er at for å få en modell som vi kan bruke i praksis, må vi gjøre antakelser også på områder hvor vår viden er forholdsvis svak. Personlig bruker jeg nesten hele min tid til arbeid med slike modeller og er overhode ikke i tvil om at slikt arbeid er nødvendig. Men jeg er meget redd for en utvikling i retning av at politiske alternativer skal betraktes som alternative løsninger av bestemte modeller. Jeg tror faktisk at de viktigste avgjørelser i grunnen allerede er tatt gjennom valg av modell. Jeg tror at de egentlig grunnleggende politiske skillelinjer ikke så mye går direkte på interesse-motsetninger og preferanser, men er knyttet til idéologiske forestillinger om hvordan samfunnet funksjonerer, kfr. Adam Smith, Karl Marx.

Jeg tror at vi må akseptere at selve det standpunkt å gå inn for planlegging ikke er politisk nøytralt, om slike nøytrale standpunkter i det hele tatt finnes. Det kan ikke være nøytralt fordi innføring av systematisk planlegging i en tidligere beslutningsprosess vil forandre de vedtak som treffes, det er jo nettopp derfor vi er så ivrige for å innføre mer planlegging.

Jeg tror særlig vi som til stadighet arbeider med samfunnsmessig planlegging, skal tenke over at det ikke finnes basis for å snakke om virkelig objektiv eller nøytral planlegging. Selv om vi holder oss til helt alment godtattet sammenhenger eller relasjoner vil vi bare gjennom valget av de problemer vi holder som viktige, og de vi holder som mindre viktige, prege de avgjørelser som tas.

På den annen side vil vi som arbeider med planlegging føle at de aller fleste innvendinger som faktisk blir framført mot konkrete planer, som oftest er meget svake eller lite hold-

bare. De som arbeider med planlegging, og de grupper som behersker planleggingsapparatet, får anledning til å prøve sine standpunkter og sine antagelser om hvordan de samfunnsmessige sammenhenger er, gjennom planleggingsprosessen.

En som står utenfor dette systemet, vil ha meget vanskelig for å nå igjennom med mulige innvendinger. Nesten ethvert forslag fra en utenforstående kan plukkes i stykker enten som uholdbart, eller ved å påvise at det har en rekke uheldige sidevirkninger. Dette gir den gruppe som har herredømme over et godt planleggingsapparat, et markert overtak på sine motstandere.

I dag er det blitt åpenbart for alle at staten driver en omfattende virksomhet, både i egen regi og i form av bestemmelser og reguleringer som angår hele samfunnet. Det bringes ikke fram forslag om å redusere denne virksomheten, og samtidig foreligger det få helhjerte forslag om å øke statens virksomhet synnerlig. Statlig, samfunnsmessig planlegging fremstår derfor som et tilsvynelatende politisk nøytralt spørsmål om å drive den eksisterende statlige virksomhet rasjonelt og veloverveiet. Planlegging er blitt et spørsmål om å administrere det bestående samfunn på en faglig dyktig måte. Derfor ser vi nå at planlegging støttes av de konservative partier. I stedet ser vi at radikale grupper begynner å kritisere planlegging som et hjelpemiddel for de sittende makthaverne til å bevare det bestående samfunn og derved sin egen makt.

Jeg tror vi vil være tjent med å ta denne radikale kritikk alvorlig, naturligvis ikke minst i lys av de siste måneders uroligheter. Er det egentlig slik at planlegging virker såpass konserverende at grupper som er sterkt misfornøyd med det bestående samfunn, er nødt til å gripe til sterke og revolusjonære metoder for å frembringe forandring? Kan vi ikke tenke oss en planlegging som ikke er uødig konserverende, men som tillater virkelige omforminger av samfunnet etter hvert som tiden går?

Når en påpeker svakheter og farer ved en planlegging som tar sikte på å styre utviklingen i stort, er det altså ikke noe svar at man skal la være å planlegge eller klare seg med mindre planlegging. Vi er nødt til å studere selve planleggingsprosessen eller bruken og tilpasningen av planleggingen i samfunnet som helhet.

Utgangspunktet for mine tanker og forslag i den forbindelse er da at enhver planlegging nødvendigvis må preges av mindre grupper, av de som står for utredningen og gjennomføringen rent praktisk og av de som er ledere, som bestemmer hvilke avgjørelser som skal tas. Vår viten om samfunnet er så fragmentarisk at det ikke finnes grunnlag for å snakke om objektiv planlegging. Selv om man holder seg til ganske snevre områder og bare bruker alment godtattet relasjoner, vil samfunnsplanlegging alltid være helt kulturelt og historisk betinget. Dette

kan man ikke komme fra, og mitt poeng er ganske enkelt at man bør vedkjenne seg dette klart og åpent. Akkurat i dag tror jeg at den største faren ved planleggingen ligger i det skinn av saklighet og objektivitet som planleggere og eksperter gjemmer seg bak. Hvis man åpent erkjenner sin usikkerhet og usaklighet vil man mye lettere kunne akseptere sikkerhetsventiler i form av demokratisk kontroll og alternativ planlegging.

Personlig anser jeg altså planleggingen som et uomgjengelig nødvendig hjelpemiddel, samtidig mener jeg det er uhyre viktig å beholde og utvikle den politiske styring av hovedtrekkene i utviklingen. Om flere politiske grupper blir i stand til å drive planlegging i egen regi, tror jeg begge disse hensyn blir tilgodesett. Det er imidlertid viktig at hver gruppe engasjerer seg virkelig i hardkøkt, brutal planlegging i den forstand at de får anledning til å bryne seg på det som finnes av viten om bindinger i samfunnet. Det er ikke tilstrekkelig for slike grupper til å bestille alternative versjoner av en politikk ut fra statens offisielle modell av hvordan og samfunnet funksjonerer.

En viktig kvalitativ egenskap med planleggingen må være høy grad av åpenhet. Motiver og antakelser må i størst mulig utstrekning legges fram for kontroll. Dette er ikke alltid like enkelt, det tradisjonelle eksempel er prisstigningen. Når man i den offisielle planlegger åpent fram hvilke antakelser man har gjort om prisstigningen, vil dette i seg selv kunne bidra til økt prisstigning. I alle år har dette ført til at man i den norske planlegging har hatt meget vase formuleringer om prisstigning. Imidlertid har man nå i forbindelse med inntektsoppgjørene benyttet en modell for prisstigning som helt åpent gjør alle parter klar over hvilken prisstigning man må regne med. Dette ser ikke ut til å ha hatt alle de forferdelige konsekvenser som mange tidligere har ment. Det fører til en åpenhet mellom partene og til mindre lureri og mistenksomhet.

Jeg vil også nevne to andre aspekter ved planleggingen som jeg tror kan være viktige. Det ene er at vi kanskje mer systematisk skal bruke som retningslinjer for planleggingen at vi ikke unødig skal binde fremtidige avgjørelser. Det snakkes så mye om at planlegging binder fremtiden. I praksis skulle det vel være motsatt. Når vi tar en ting av gangen vil vi oppdage at nesten hver eneste avgjørelse er forutbestemt av det vi har gjort tidligere. Enten det gjelder veier eller skoler, gjelder det å fullføre og gjennomføre ting som tidligere er påbegynt, uten at man i grunnen den gang hadde oversikt over hva man ga seg ut på. Nettopp gjennom planlegging må det være mulig å bygge ut både vegsystem og skolesystem f. eks., slik at vi kan tilpasse utbyggingen når utviklingen ikke går slik som vi opprinnelig trodde, og ikke er nødt til å fullføre en utbygging som er fiksert for lenge siden. På den annen side er det

naturligvis ikke tvil om at mye elementær planlegging har gått ut på å lage store, flotte systemer eller linjer på kartet, som man så siden skal føle seg bundet av.

I tillegg til å holde valgmulighetene åpne vil jeg legge stor vekt på noe jeg vil kalte *minimumsplanlegging*. Det vil si, dette med å holde valgmulighetene åpne kan også betraktes som en minimumsplanlegging, i den forstand at vi søker å ikke binde flere avgjørelser i dag enn det som er absolutt nødvendig. På tilsvarende måte må vi akseptere at vi lever i et stort samfunn med mange ulike mennesker og mange ulike mennesketyper. I vårt moderne industrisamfunn er alle disse menneskers liv ganske nær forbundet og vi er nødt til å treffe en hel rekke avgjørelser i fellesskap. Av og til føles denne avhengigheten av andre mennesker trykkende og beklemmende. Men vi kommer ikke bort fra at de avgjørelser som treffes av noen mennesker eller noen bedrifter, vil ha avgjørende betydning for mange andre grupper, og slike avgjørelser bør på en eller annen måte koordineres gjennom en planlegging. Men jeg tror i grunnen at vi aldri har gått virkelig grundig igjennom alle de tiltak som nå planlegges og bestemmes gjennom sentrale myndigheter, med sikte på å spørre: hvorfor skal nå dette gjøres av offentlige organer?

Det er klart for de fleste at enhetsskolen er helt sentral for en gjennomføring av sosial utjevning. Men det spørs om vi ikke skulle ta oss tid til å undersøke hvilke spesielle sider av enhetsskolen det er særlig viktig å holde fast ved, f. eks. at det må være grenser for foreldres rett til å påtvinge barna sitt eget livssyn, at det ikke bør være vanlig at barn fra høyere inntektslag går på egne skoler, som kanskje blir særlig velutstyrt eller kan tiltrekke seg de beste lærere på grunn av foreldrenes gode økonomiske kåر. Men utover en del slike generelle beskrankninger på skolesystemet kan jeg ikke se at vi er tjent med at man sentralt skal bestemme hvor mange timer barn skal ha i de ulike fag, hvilke lærebøker som skal nytties, hvordan undervisningen skal foregå i alle skoler i hele dette land osv.

Det er ikke her bare snakk om å tillate en viss grad av forsøk, jeg tror vi må innstille oss på at mye virksomhet i samfunnet foregår virkelig helt fritt, basert på lokalt initiativ. I alle fall ut fra planleggingens eget siktemål kan det ikke være nødvendig å trekke inn all mulig virksomhet som foregår i samfunnet. Disse tendenser, som er ganske utbredt i Norge, må skyldes et totalitært maktbegjær eller en misforstått solidaritet, og jeg tror det er uhyre viktig for oss at den samfunnsmessige planleggingen ikke forbindes med slike totalitære ønsker.

Jeg tror faktisk at vi ved en skikkelig utvikling av planleggingssystemet kan få i stand langt mer lokal frihet enn vi har med vårt mer tradisjonelle byråkrati i dag, samtidig som vi

vel så godt tar vare på de store trekk i utviklingen som det kan være riktig å styre i kollektiv, sentral sammenheng. Jeg tror det må være riktig å prøve å søke fram til det felles trosmiminum som er nødvendig for å kunne drive en total samfunnsmessig planlegging, og så overate alt det øvrige til sektormessig eller lokal planlegging.

Sluttford.

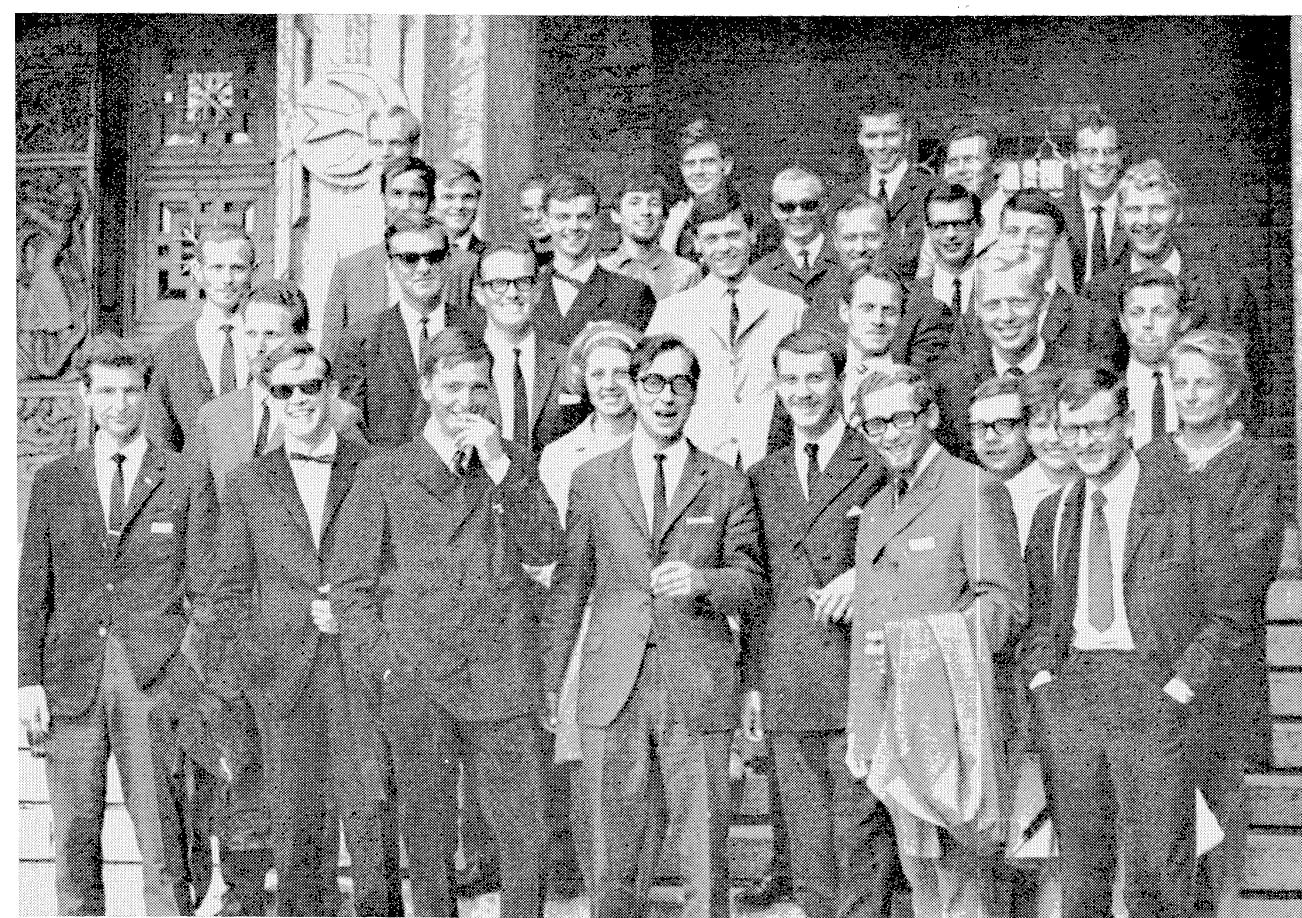
Til slutt burde jeg vel komme tilbake til det opprinnelig spørsmål: Styrer vi utviklingen, eller styrer den oss. Jeg har lagt liten vekt på å liskutere vår egen maktelesløshet i en stor og vansklig verden. I stedet har jeg valgt å rette oppmerksomheten mot de problemer vi står overfor der vi som en forholdsvis avgrenset gruppe faktisk kan påvirke utviklingen noe. I remstillingen har jeg da stått overfor et dilemma. På den ene side ser jeg som planlegger et vårt nåværende politiske beslutningssystem i håpløst gammeldags og fullt av svakheter. På den annen side ser jeg at innføringen av moderne beslutningsmetoder, planlegging, er på god vei inn, og jeg ser en rekke farer og ulemper ved disse nye metoder.

Når jeg har valgt her ikke å propagandere for planlegging, men i stedet å peke på en del uheldige trekk ved planleggingen, så er det nettopp fordi jeg mener at planlegging vil vi få ganske mye av i alle tilfelle. I denne situasjon er jeg særlig opptatt av at vi benytter dette hjelpe midlet på en skikkelig måte.

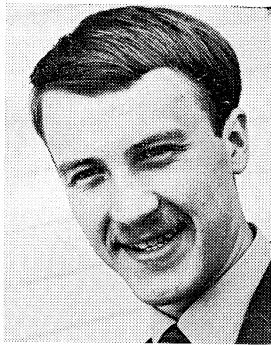
Jeg svarer altså et klart ja på spørsmålet om det er vi som styrer utviklingen og at det ikke er utviklingen som styrer oss. Men jeg stiller et nokså stort spørsmålstegn ved dette om hvem disse vi er som styrer utviklingen.

Jeg er redd for at med utviklingen av moderne planleggingsteknikk vil ekspertene og de politiske makthaverne få en urimelig stor innflytelse på samfunnsutviklingen.

De fleste føler det som et nederlag, når vi ser oss nødt til å innrømme at det er utviklingen som styrer oss. Men på den annen side tror jeg vi må passe oss for å ha ambisjoner i retning av å kontrollere alle aspekter ved utviklingen. Vi må tåle at andre mennesker gjør ting som vi ikke liker eller finner riktig. Heller ikke må vi prøve å styre utviklingen som vi styrer en rutebåt til en bestemt havn, men heller gjøre som Leif Eriksson, og bestemme kurser etter hvert som vi gjør nye oppdagelser.

Deltagerne ved XIII. Nordiske konferanse for yngre sosialøkonomer.

Problem i samband med näringsslivets strukturomvandling

EN DISKUSSION MED AVSEENDE PÅ OLIKA STRUKTURBEGREPP OCH OLIKA BESKRIVNINGSNIVÅER

AV POL. MAG. LARS ENGWALL, STOCKHOLMS UNIVERSITET

I. Innledning.

Frågor kring näringsslivets struktur har på senare tid blivit ett allt vanligare inslag i den ekonomisk-politiska debatten i Sverige. Exempel på detta ökade intresse är:

1. den nyligen framlagda koncentrationsutredningen.
2. inrättandet av statlig investeringsbank,
3. regeringspartiets näringsspolitiska program.

Industrins strukturförändringar har dock även tidigare varit föremål för behandling. Man kan hävda nämna Myrdalskommisionen på 1940-talet, vissa statliga branschutredningar, LO:s utredning «Samordnad näringsspolitik» samt två utredningar från Studieförbundet Näringssliv och Samhälle om branschrationering. Uppmärksamheten på den senare företeelsen har under de sista åren ökat speciellt kraftigt.

En närmare diskussion av näringsslivets strukturomvandling kan synas naturlig mot bakgrunden av det nämnda ökade intresset. I det följande kommer först strukturomvandlingens förlopp att behandlas. Denne beskrivning kommer att följas av en diskussion kring problemen i samband med omstruktureringen. I båda fallen kommer framställningen främst att avse Sverige. Avslutningsvis skissas vissa framtidsperspektiv.

II. Strukturomvandlingens förlopp.

Strukturomvandlingen kan allmänt ses som förändringar i flera strukturer, vilka på olika sätt beskriver näringsslivets uppbyggnad. De strukturbegrepp, som kommer att behandlas här, är:

1. storleksstrukturen (anställda, omsättning, kapital m.m.),
2. ägarstrukturen,
3. branschstrukturen,
4. den geografiska strukturen.

Man kan med avseende på dessa fyra strukturbegrepp urskilja en rad förskjutningar.

I fråga om *storleksstrukturen* kan man konstatera, att såväl anläggningarnas som företagens genomsnittliga storlek ökat. Under de 10 åren mellan 1952 och 1962 ökade exempelvis anläggningsstorleken från 47 till 63 sysselsatta per arbetsställe. Samtidigt har också det genomsnittliga förädlingsvärdet i deflaterade priser ökat.

På företagsnivån kan man vidare konstatera en sänkning av antalet företag. Denna minskning var under 1950-talet ungefär 10 pst. av företagsbeståndet.

Utvecklingen mot större enheter har även medfört en koncentration av storleksenheterna till de större företagen. År 1963 svarade sölunda de 200 största företagen för drygt 50 % av industriproduktionen. Dette illustreras av figur 1 som är hämtad från koncentrationsutredningens material.

Figur 1.

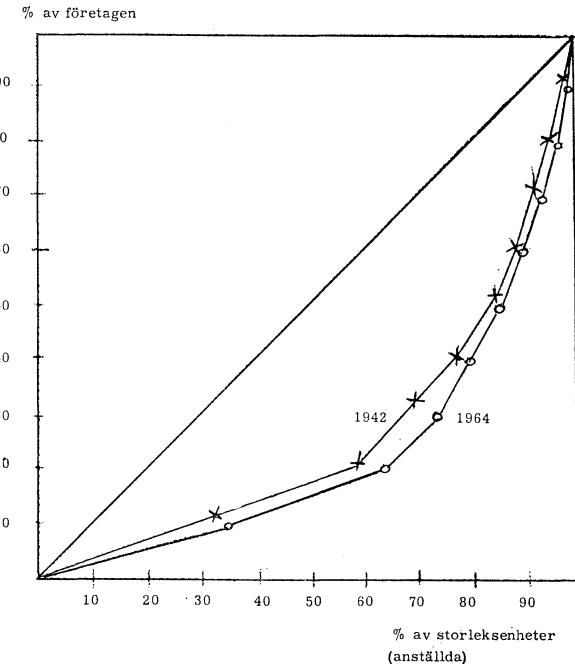
Industriproduktionens fördelning mellan olika kategorier av storföretag och andra producenter år 1963.

de 100 största privata storföretagen	46 %
övriga 100 storföretag	6 %
statliga bolag och verk	6 %
Kooperativa Förbundet	2 %
jordbruks- och skogbrukskooperation	3 %
övriga företag (ca. 12 500)	37 %

Källa: Koncentrationsutredningen III, SOU 1968:5 Stockholm 1968.

Man kan få ytterligare information om tendensen i utvecklingen genom att studera figur 2. Denna är ett s. k. Lorenz-diagram, där kurvor för privatägda industriföretag med fler än 500 anställda 1942 och 1964 är inritade.]

detta diagram visas andelen av företagen, som funktion av andelen storleksenheter. Diagonalen i kvadraten anger en jämn fördelning av enheterna bland populationens företag, medan förskjutningar mot höger innebär ökningar i koncentrationen. Figuren visar, att en förskjutning från diagonalen skett mellan de två tidpunkterna. Motsvarande tendens skulle sannolikt även erhållas, om den totala företagspopulationen studerades.

Figur 2.
Lorenzkurvor för privatägda företag med minst 500 anställda i Sverige 1942 och 1964.

Det bör dock i detta sammanhang nämnas, att trots att de svenska företagen och anläggningarna ökar i genomsnittlig storlek framstår de i internationella jämförelser som mycket små. En studie av den amerikanske nationalekonomen Joe S. Bain, som redovisades för något år sedan, fäste uppmärksamheten på detta förhållande. Bain jämförde industristruktturen i 8 industriländer och de resultat i hans studie, som främst uppmärksammats i den svenska debatten, är de som visas i figur 3. I denna görs en jämförelse mellan relativa anläggningsstorlekar och -koncentrationer i 34 brancher för 20 anläggningar i varje bransch. Medianen för de svenska anläggningarnas storlek visar sig i denna vara 13 % av medianen för motsvarande amerikanska anläggningarnas storlek. Man kan även konstatera, att koncentrationen till de 20 största i de undersökta branscherna är avsevärt större än i andra länder.

Kritik kan riktas mot denna typ av jämförelser, varför bedömningen bör göras med försiktighet. Dels är produktionsmetoderna olika för olika länder, dels torde ett litet land som Sverige missgynnas av, att en jämförelse görs mellan de 20 största anläggningarna i varje bransch. Det lilla landet har ju av naturliga skäl ett min-

Figur 3.
Jämförelse mellan relativa anläggningsstorlekar och relativa anläggningskoncentrationer i 34 brancher för 20 anläggningar i varje bransch.

Land	Relativa medianer	
	Storlek	Koncentration
USA	100	100
England	78	131
Frankrike	39	129
Japan	34	109
Italien	29	122
Canada	28	221
Indien	26	189
Sverige	13	234

Källa: Bain, Joe, S.: International Differences in Industrial Structure — Eight Nations in the 1950's, Yale University Press, 1966.

dre antal produktionsenheter, varför även mycket små anläggningar kommer att medtagas i jämförelsematerialet för Sverige. Man bör också påpeka, att studien använder anställda som storleksmått. Detta är endast en dimension av storlek och det finns anledning att inte dra alltför generella slutsatser utifrån jämförelser grundade enbart på ett av storleksbegreppen. Det är nämligen icke ovanligt, att företag, som är små mätta med ett storleksmått, kan ha avsevärda konkurrensfördelar på mycket specialiserade marknader.

De storleksförändringar, som ägt rum i Sverige, har skett genom intern tillväxt, genom fusioner samt nedläggningar av icke-konkurrenskraftiga enheter. Fusionerna har därvid inneburit, att de små och medelstora företagen köpts av redan stora bolag. Dette har lett til en minskning av främst de små företagens andel av företagsbeståndet. En bidragande orsak till dessas minskning har dock även omfattande etableringshinder varit, vilka minskat inflödet av nya företag. Hindren har bland annat utgjorts av åtgärder från redan etablerade, men i många branscher har också stora kapitalbehov utgjort en hämmande faktor.

Utvecklingen mot större företag har möjliggjorts genom nya produktionsmetoder, ökade marknader, nya ledningsmetoder samt introduktionen av administrativ databehandling i företagen. De båda sista faktorerna torde ha varit speciellt värdefulla för att begränsa skalekonomins nackdelar.

Utvecklingen mot större företag synes emellertid ha varit en förutsättning, för att företagen ska kunna klara av vissa av de krävande uppgifter, som i dag är nödvändiga för framgång. Man kan härvid nämna behovet av stora resurser för forskning för att vidareutveckla befintliga tekniker samt att finna nya sådana. Kraven på forskningsinsatser illustreras exempelvis av minskningar av tiden för innovatorers spridande samt tiden från uppfinning till serietillverkning.

Internationaliseringen av företagsamheten medför vidare, att kraftfulla konkurrensinsatser blir nödvändiga. Man kan i dette avseende notera de ökade inslagen av utländsk företagsamhet i den europeiska industristrukturen. De amerikanska insatserna är därvid inte obetydliga, vilket nyligen på ett kraftfullt sätt påpekats av den franske journalisten Servan-Schreiber.

Företagens tillväxt har även påverkat ägarstrukturen. En kraftig ökning av antalet ägare har därvid skett i de större företagen och främst bland de börsnoterade. Koncentrationsutredningen anger, att en fördubbling av ägantalet skett i vissa av de börsnoterade bolagen under perioden 1958—64. Den genomsnittliga ökningen av antalet ägare i dessa bolag var under samma period 40 %.

Resultatet av dessa ökningar kan illustreras av det genomsnittliga antalet ägare i de börsnoterade bolagen, som år 1963 var 5 600. Denna höga siffra har flera förklaringar, av vilka man bör nämna:

1. Ökad möjlighet till handel med bolagets aktier genom börsintroduktionen.
2. Ökad aktiespridning genom ökade kapitalbehov.
3. Tidigare framgångsrika företag lockar mindre aktiesparare. De senare har under de senare åren ökat, hvilket förstärkt tendensen.

Man kan emellertid konstatera, att antalet ägare sjunker mycket snabbt med avtagande företagsstorlek. Sålunda var genomsnittssiffran för de 231 industri- och handelsföretag, som 1963 hade fler än 500 anställda, endast 77. Ökningen av de mindre aktiespararna har lett till, att dessa ur aktieägarsynpunkt är dominerande i de stora bolagen. Denna synbarliga demokratisering av företagsägandet har emellertid inte medfört samma fördelning av makten. Intressensas splittring har i stället medfört, att de grupper, som önskar majoritet, numera endast behöver innehå en mindre del av aktiestocken. Denna förändring av ägarstrukturen i de större bolagen kan således ha medfört avsevärda förskjutningar i företagens maktstruktur. Det är misstankar, som såväl Lars Lidén som koncentrationsutredningen framfört. Det är emellertid svårt att i klara termer analysera makten inom företagen, då den ofta inte har direkt samband med aktieägande och styrelseuppdrag. Koncentrationsutredningen konstaterade således, att styrelseledamöternas ägarintressen är små, medan antalet uppdrag per person i genomsnitt ökat. Man kan sålunda misstänka, att en maktkoncentration skett trots att ägandet spritts på flera händer.

Man kan beträffande branschstrukturen först konstatera en allmän förskjutning från jordbruk och skogbruk till industri- och serviceverksamhet, vilket är den vanliga tendensen i industriländer.

Vi kan vidare inom industrin konstatera branschförändringar. Näringsar, som är inriktade på produktion av livets nödorft såsom livsmedels-, textil- och skoindustrierna har successivt minskat sin andel av den industriella aktiviteten. Expanderande industrier i Sverige har däremot varit verkstadindustrin och den kemiska industrin.

En framträdande orsak till förskjutningen i branschstrukturen är behovsförändringar orsakade av standardhöjningen. En ökad andel av den privata konsumtionen ägnas således åt varaktiga konsumtionsvaror och kapitalvaror. Det bör också i detta sammanhang nämnas, att en förskjutning har skett i den svenska ekonomin, så att den privata konsumtionens andel av bruttonationalprodukten minskat, medan investeringskvoten ökat. Detta visas av figur 4.

Figur 4.

En jämförelse av några data för Sverige 1946 och 1967.

	1946	1967
Bruttonationalprodukt (miljarder Skr.)	59	130
Investeringskvot (%)	27	34
Privat konsumtion (%)	62	53

Källa: Lindbeck, A.: Svensk ekonomisk politik under efterkrigstiden, Stockholm, 1968.

En tendens, som vidare bör nämnas beträffande branschstrukturen, är den ökade diversifieringen av verksamheten. Allt fler företag arbetar således i mer än en bransch. Sannolika orsaker till detta är bland annat:

1. En önskan om riskspridning
2. De större företagen går in i flera led av produktionskedjan, för att erhålla kostnadsminsningar.
3. Man önskar inte komma i konflikt med konkurrensbegränsningsbestämmelser.
Detta skäl torde dock ha mindre betydelse i Sverige än i Förenta Staterna.

Den geografiska strukturens förändringar kommer att behandlas senare under konferansen. Denna strukturs utveckling kommer därför endast att kort beröras, för att ge en bakgrund till den efterföljande problemdiskussionen.

Förändringarna inom denna struktur utgörs av successiva förskjutningar av verksamheten till storstadsregionerna. Faktorer av betydelse i detta sammanhang är:

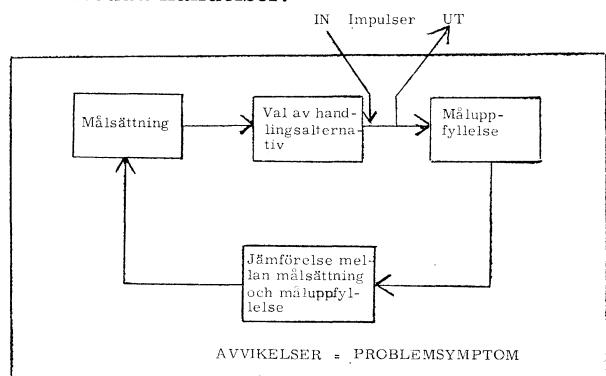
1. Den minskade andelen sysselsatta inom skogsbruk och jordbruk
2. Transportekonomiska överväganden
3. Behov av serviceorgan, som finns i storstadsregionerna
4. Tillgången till kvalificerad arbetskraft

III. Strukturproblemen.

De beskrivna strukturförändringarna leder till en rad konsekvenser. Dessa liksom orsakerna till omvandlingen kommer att upplevas olika beroende på den beskrivningsnivå man befinner sig på. Problemdiskussionen kommer därför att behandlas på tre nivåer nämligen:

1. Samhällets nivå
2. Företagets nivå
3. Individens nivå

De uppfattade problemen kan allmänt ses som störningar utifrån i den modell, som är skissad i figur 5. I denne modell utsätts systemet ständigt för impulser från omgivningen. Samtidigt medföljer handlandet inom systemet utgående impulser, som påverkar omgivningen. Det, som uppfattas som problem, är verkan av de ingående impulserna, vilka är störningar i form av oförutsedda händelser.

*Figur 5.
Problem såsom störningar i en måluppfyllelseprocess.*

Resultatet blir, att uppställda mål ej kan nås, dvs. att man ej kan styra utvecklingen på ett önskat sätt. Känslan av att ej kunna styra utvecklingen torde därför vara starkast på den lägsta beskrivningsnivån och minskande, då man går uppåt i nivåhierarkin. Detta hindrar emellertid inte, att en känsla av begränsade styrmöjligheter kan återfinnas även på den högsta nivån. Uppfattningarna om vad som är problem kommer vidare att variera mellan de olika nivåerna.

Diskussionen kring strukturproblemen i det följande kommer att gå stegevis från den högre och nedåt. Diskussionen på företagsnivån kommer därför att även omfatta möjliga handlingsalternativ då svårigheter registreras samt störningar i samband med denna alternativedenomförande.

a. Samhället

På den högsta nivån kan man återfinna målsättningar förknippade med strukturfrågorna beträffande:

1. Resursfordelningen
2. Ägandets fördelning
3. Sysselsättningen
4. Lokaliseringen

Av dessa är det egentligen endast sysselsättningspolitiken, som har ett klart preciserat mål, dvs. den fulla sysselsättningen. I övriga fall måste precisionen anses mindre god.

Strävan mot en optimal fördelning av resurserna blir t.ex. svårdefinierad. Rent teoretiskt ska resurserna satsas, så att den marginella nyttan blir störst. Svårigheten är emellertid därför att kunna göra adekvata nyttouppskattningar. Dessa kan i vissa fall uttryckas i monetära termer, men ofta måste man i allokeringsbeslutet även ta hänsyn till ett flertal svårkvantifierbara faktorer.

Ett sådan hänsyn är upprätthållandet av en viss försörjningsgrad, så att internationella kristillstånd inte får förödande konsekvenser. I vissa fall måste också hänsyn tagas till, att konkurrerande företag utomlands skyddas genom subventioner och skyddsåtgärder. Vidare kan sysselsättnings- och lokaliseringsskilda hänsyn vara nödvändiga vid utformandet av allokeringspolitiken.

Det är således i detta fall redan ett problem i själve målformuleringen. Man har därför främst utnyttjat marknadsmekanismen, medan direkta strukturreglerande åtgärder på högsta nivå förekommit i begränsad utsträckning. De hänsyn, som tidigare nämnts innebär emellertid, att även kompletterande instrument används i den ekonomiska politiken. Man kan härvid nämna:

1. statliga beställningar (ex. textilindustrin)
2. tullpolitik
3. subventioner och kreditgarantier (ex. varvsindustrin)
4. ingrepp i marknadsmekanismen (ex. jordbruks- och bostadspolitiken)

En svårighet i samband med dessa speciella åtgärder är, att deras avvecklade blir smärtssamt, vilket bland annat diskussionen kring jordbrukspolitiken visat.

Ett ytterligare problem i samband med resursallokeringen är, att vissa faktorer i den ekonomiska politiken är bevarande av den existerande strukturen. Två faktorer av detta slag är:

1. Svårigheter att satsa på nya företag på grund av gällande banklag
2. Investeringsfonderna, som premierar de företag, som tidigare haft goda vinster.

En fråga, som på senare tid uppmärksammas allt mer vid allokeringsövervägandena är miljövården. Vissa statliga åtgärder har sålunda vidtagits inom detta område. Dessa har medfört, att företagen i ökad utsträckning tvingats beakta externa effekter av sin produktion. Försummandet av dessa effekter under tidigare perioder kan dock ändå visa sig vara grunden till omfattande felallokeringar ur samhällssynspunkt.

Resursallokeringen sammanhänger till viss del med ägandets fördelning inom näringslivet.

Målsättningen är även här opreciserad. Regeringspartiet har emellertid en uttalad avsikt att skapa en jämnare ägandefördelning. Svårigheten att uppnå detta mål framgår av koncentrationsutredningen, vars resultat förmodligen kommer att förmå regeringen till nya ansträngningar. Det använda medlet på denna punkt har varit beskattning, men nya åtgärder synes vara under diskussion. Det bör dock understrykas, att möjligheterna att radikalt förändra makt- och ägarstrukturen inom företagen med bibehållande av ett i huvudsak privat näringsliv torde vara begränsade.

I viss utsträckning syns även företeelser, som inte styrs av statsmakterna ha betydelse. Man kan härvid nämna:

1. Bildandet av aktieägarföreningar
2. Vidareutveckling av företagsdemokratin

Ett problem i detta sammanhang är, att nya maktgrupper bildas inom intresseorganisationerna, som mycket självständigt kan styra dessas agerande. En bromsande faktor i samband med företagsdemokratins vidareutveckling har utbildningsskildnader varit. Man kan således misstänka, att demokratiseringen av utbildningen kommer att underlätta en vidgad företagsdemokrati.

Sysselsättningspolitikens målsättning har som ovan nämntes varit klart preciserad till att upprätthålla full sysselsättning. Detta mål har ur samhällsekonomisk synpunkt inneburit ett problem genom svårigheterna att förena detta mål med strävan att upprätthålla ett fast penningvärde. Den inflation, som landet haft under efterkrigstiden, är således till viss del en följd av ansträngningarna att upprätthålla sysselsättningsmålet. Orsaken till detta är främst, att bristsituationer uppstått på vissa arbetsmarknader vid totalt nära full sysselsättning. Detta förhållande har i sin tur medfört löneglidning med kostnadshöjningar som följd.

Den fulla sysselsättningen har emellertid inte alltid kunnat upprätthållas under konjunktur nedgångar. Sysselsättningssvårigheter har vidare förekommit i samband med nedläggningar, som efter en tid följt fusioner.

Samhällets medel har i båda fallen varit:

1. Bostads- och offentliga investeringar (bedräskapsarbeten)
2. Investeringsfondsfrisläpp (s.k. duschningar)
3. Omskolning och flyttningsstimulans

Ett problem vid utnyttjandet av dessa medel är, att de ibland måste sättas in vid tidpunkter, då konjunkturläget fordrar helt andra åtgärder.

De ovan nämnda medlen har även utgjort handlingsparametrar ved genomförandet av *lokaliseringspolitiken*. Denna aktiviseras år 1965 för en 5-årsperiod och den fortsatta verksamheten är för närvarande under utredning.

Avsikten har varit att sprida lokaliseringen inom landet. Denna målsättning har dock varit svår att uppfylla, emedan starka tendenser åt motsatt håll funnits.

Ett speciellt problem har därvid de norrländska länen utgjort. Dessa svarar för 60 % av landets yta, men hyste 1963 inte mer än ungefär 10 % av dess industriarbetare och arbetsställen.

Strukturomvandlingen i denna del av landet är speciellt besvärlig, eftersom nya arbetstillfällen inom samma region ofta är mycket svåra att uppbringa. Problem har emellertid även uppstått i andra delar av landet, varvid det färskaste exemplet är den småländska staden Öskarshamn.

Det kan till sist nämnas att den geografiska strukturomvandlingen ofta innebär problem för samhället på det lokala planet. Kommuner är nämligen i många fall mycket beroende av en industri, genom att den dels ger dess invånare arbete, dels ger ett skatteunderlag.

b. Företaget.

Målsättningsformuleringarna på företagnivå är även de vaga. I många fall existerar i företaget en skriftlig målsättning, men denna är sällan operationell och ger inga anvisningar, om hur dess ledning ska handla. Ekonomisk teori ger en rad olika möjliga målsättningar för ett företag, vilkas operationalitet emellertid också kan diskuteras. Några vanliga mål, som behandlas i företagsekonomisk litteratur är:

1. Vinstmaximering på lång eller kort sikt
2. Uppfyllande av satisfieringsnivå beträffande vinsten på kort eller lång sikt
3. Upprätthållande av en viss marknadsandel
4. Företagets långsiktiga överlevande
5. Målsättning om en viss tillväxttakt

Oavsett vilket mål företaget har för sin verksamhet blir symptomen, vid svårigheter att uppnå målen i allmänhet, lönsamhetsproblem. Konsekvenserna av dessa beror på ledningens motåtgärder, men blir ofta tillbakagång för företaget med hänsyn till någon av begreppen rörande storleksstrukturen. Man får således minskningar i fråga om någon eller några av begreppen omsättning, kapital, vinst och anställda.

Lönsamhetsproblemen kan också få andra konsekvenser. Det försvagade företaget får exempelvis problem med att dra till sig kvalificerad personal på grund av oförmåga att erbjuda konkurrenskraftiga löner. Vidare kan styrkeförhållandena gentemot underleverantörer och kreditgivare kraftigt försämrmas. De synbarliga uttrycken för företagets problem tolkas i de flesta fall, som ett utslag av hårdnande konkurrens från såväl utländska som svenska företag. Det är ganska naturligt, eftersom man på så sätt hänvisar till variabler, som företagsledningen inte anser sig kunna styra. Man har därvid i viss utsträckning rätt, men till stor del kan problemen ledas tillbaka till före-

tagen själva. Visserligen kan man beträffande den internationella konkurrensen hänvisa till en rad faktorer såsom det höga kostnadsläget i Sverige, den ökade utländska etableringen inom landet samt den fortgående liberaliseringen av handeln mellan industriländerna. Det förefaller emellertid, som om många problem inom företagen skulle ha kunnat förebyggas genom adekvata interna åtgärder. Företagen är således mindre känsliga för yttere påverkan, om de tillfredsställande beaktat:

1. Kontakten med konsumenternas preferenser
2. Satsningar på forskning och utvecklingsarbete
3. Företagets planering
4. Investeringstakten i företaget
5. Kontrollen över företagets expansion

Företagets *inriktning mot konsumenterna* kan ske genom marknadsanalyser och försäljningsansträngningar. De senare har i John Kenneth Galbraiths värld en avgörande betydelse. Hans mening är nämligen, att dagens marknader är styrdas av de stora producenterna i stället för konsumenterna. Resonemanget torde dock ha en kortsiktig karaktär. I det längre perspektivet blir kunskaperna om marknaden viktiga. På sikt finns nämligen en stark fara för det företag, som enbart satsar på att manipulera med konsumenternas, för att den egena varan ska accepteras. Denna fara ligger i konkurrenternas aktiva åtgärder för forskning och utveckling. De senare kan nämligen få följder, som radikalt förändrar den marknad man tror sig kunna styra. I denna process behöver morgondagens konkurrenter inte ens befinna sig i den egena branschen i dag. De tjänster man erbjuder genom sina varor kan nämligen framledes eventuellt lösas med helt nya slag av produkter.

Försäljningsåtgärderna måste således kompletteras med *forskning och utvecklingsarbete*. Detta senare bör dock inte blint inriktas på det traditionella verksamhetsområdet, utan bör också kopplas samman med överväganden om framtida handlingsalternativ. Resonemang i enlighet med den för närvarande så populära värdeanalysen torde vara mycket lämpliga. Denne analys beaktar mer den funktion produkten ska fylla än det medel, som nu finns tillgängligt för att lösa denna. Ett exempel på detta resonemang, som Theodore Levitt givit, är de amerikanska järnvägarna. De har enligt detta sätt att se, gått kraftigt tilbaka på grund av att, de inriktade sig på att utföra transporter järnväg, då de i stället borde ha satsat på transporter i allmänhet.

Det bör således inte vara självklart för ett företag, att det skal befinna sig i samma bransch eller på samma marknad för all framtid. Ett exempel på ett svenskt företag, som radikalt tänkt om beträffande inriktning av verksamheten, är Mönlycke. Detta företag, som ti-

digare huvudsakligen var i textilbranschen, har nu i stället satsat på hygiensektorn.

Det torde ligga mycket i Levitts slutsats, att det inte finns vissa tillväxtindustrier, utan att det finns företag, som går i vissa branscher för att tillvarata tillväxtmöjligheter. De praktiska konsekvenserna av detta har sannolikt ett stort antal aktieplacerare fått erfara.

Överväganden om framtida möjligheter, som ovan berördes, hänger intimt samman med företagets *planering*. Det är av synnerlig vikt att denna sköts på ett riktigt och realistiskt sätt. Alltför optimistiska prognosser har exempelvis varit orsaken till svårigheter för vissa företag. De stora satsningarna, som ligger bakom produkten i form av produktutveckling och maskininvesteringar i massproducerande industrier medför nämligen, att bakslag blir ytterst smärtsamma. Man bör i detta sammanhang också nämna betydelsen av, att företagsledningen har en realistisk syn på negativa utvecklingstendenser. Ofta leder nämligen förhoppningar om ändrade förhållanden till, att de rätta åtgärderna inte sätts in i tid.

Investeringstakten i företaget torde ha speciell betydelse i ett land med relativt höga lönekostnader. Rationaliseringsinvesteringar kan där möjliggöra, att nackdelar på grund av löneläget elimineras. Rent allmänt är det också viktigt, att man inom företaget håller jämma steg med den tekniska utvecklingen, så att produktionskostnaderna i obsoleta anläggningar inte ger upphov till orealistiska priser. Orsaker till en låg investeringstakt kan vara dels bristande planering, dels finansieringssvårigheter.

Ledningens kontroll över företagets expansion slutligen är av stor betydelse för företagets långsiktiga utveckling. Det är nämligen inte ovanligt, att en alltför ohämmad expansion så småningom lett till svårigheter främst på den finansiella sidan. Stor omsättning och stort antal anställda betyder således inte alltid en lönsamhet, som kan godtas av bolagets intressenter.

Handlingsalternativ för företag i svårigheter eller sådan som förutser problem är flera. Möjliga metoder är:

1. Sanering inom företaget
2. Etablering utomlands
3. Horisontell integration
4. Vertikal integration

De första alternativen som övervägs är i allmänhet åtgärder, som kan ske *inom den bestående organisationen*. Viktiga åtgärder är därvid förändringar av produktsortimentet och administrationsapparaten. Beträffande den förra kan lönsamhetsanalyser ge värdefulla besked om sjukdomshärdar. Avvecklingen av vissa olönsamma produkter blir ofta en nödvändighet, om bättre resultat ska kunna nås.

I fråga om administrationsapparaten finns i allmänhet en avsevärd rationaliseringspotential. Denna, som amerikanarna Cyert och

March kallar organisationens fetma (organizational slack), har byggts upp under bättre tider, men har sedan inte kunnat bantas bort. Svensken Ulf af Trolle, som sysslat mycket med rationalisering inom företag, anger att denna rationaliseringspotential utgör ungefär 15–20 % av administrationsapparaten. En företeelse, som styrker detta påstående, är de snabba förändringar, som nya chefer kan skapa på kort sikt i sitt företag. De behöver inte ta samma hänsyn inom företaget, är inte bundna på samma sätt av tidigare åtaganden och kan därfor aktivt operera i fetman. Den interna lösningssmetoden kan bli mycket smärtsam, om den ska ge de resultat som åsyftats. Det är vidare svårt, att inom det egna företaget göra bedömningar, för att kurera det samma. Denna lösningssmetod kräver därfor impulser utifrån. Dessa kan komma från intressentgrupper, men kan också erhållas via konsultativ verksamhet från bankmän och annan ekonomisk expertis. Intressenterna ser vid användandet av denna lösningssmetod ofta huvudfrågan såsom valet av de rätta personerna för att leda företaget.

Utlandsetablering har blivit en ökande företeelse under de senaste åren. En färsk undersökning visar, att det år 1965 fanns 384 producerande företag i 49 länder. Av dessa hade 2/3 startat sin utlandsproduktion efter år 1950. Valet av detta handlingsalternativ kan vara betingat av flera orsaker såsom hänsyn till handelshinder, transportförhållanden, det svenska kostnadsläget m.m. Några problem att nämna i detta sammanhang är:

1. Svårigheter på grund av institutionella skillnader länderna emellan
2. Avsevärd risk i vissa länder för nationalisering
3. Kommunikations- och styrproblem för moderbolaget, sedan etableringen väl skett
4. Finansieringsfrågans lösning, vilken blir av betydelse genom att ofta kraftfulla insatser måste göras.

De nämnda problemen understryker kravet på omsorgsfulla bedömanden med hänsyn till en rad faktorer, för att lokaliseringen ska kunna ske på en lämplig plats.

Integrationsalternativen innefattar vad man i dagligt tal benämner strukturrationalisering. De har formen av fusioner och samarbetsavtal. Dessa torde vara de svårast att utföra främst på grund av behovet av förhandlingar. Speciellt svårt blir det vid den horisontella integrationen, då förhandlingen ska ske med konkurrenter. En omfattande barriär utgör i båda fallen själva kontakten. Det är därfor inte ovanligt, att banker och branschföreningar blir förmellare i detta arbete. Kontakter på styrelsenivå är heller icke ovanliga. I sådana fall har det till och med hänt, att den verkställande direktören inte känt till fusionsplanerna förran straxt före presskommunikens utlämnande. Andra pro-

blem i sammanhanget är de, som är förknippade med värderingen och omorganisationen av företagen.

De nämnda svårigheterna har medfört, att sammanslagningar mellan fler än två företag praktiskt taget aldrig förekommit.

c. Individens

Styrmöjligheterna på den längsta beskrivningsnivån är, som tidigare nämnts, begränsade. Målen är vidare sällan uttalade. Stor betydelse har dock för individen arbetets funktion att ge uppehälle, men även karriärs- och trivselaspekter torde spela en roll. Ett önskemål, som dock synes övervägande, är tryggheten i arbetet. Denna målsättning hotas emellertid ständigt av strukturomvandlingen. Den anställda kan således ständigt riskera omställningar såväl inom som utom företaget.

De interna omställningarna är naturligtvis lättare, men den teknologiska utvecklingen kan ofta framstå, som ett mycket svårt problem för de enskilda individerna. De invanda arbetena försvinner och man tvingas på äldre dagar att lära om för att kunna passas in i en ny arbetsmetodik. Vissa positiva effekter kan dock förmödligens också den anställdes i den teknologiska utvecklingen. Man kan exempelvis nämna möjligheten till ökad fritid samt bortfallet av vissa fysiskt krävande arbetsmoment.

Omställningar utom företaget blir de direkta följderna för de anställda vid nedläggningar och vissa fall vid försäljningar. Det är därvid för det första ett problem för den enskilde att anpassa sig till ett nytt arbete med nya kamrater och ny miljö. Vidare innebär denna omställning ofta en geografisk omflyttning, varvid inte endast den anställdes utan också hans familj berörs av omställningen. Barnens skolgång samt investeringen i det egna hemmet är två faktorer, som kan upplevas speciellt besvärliga. I det senare avseendet finns från Norrland flera exempel, där ortens enda anläggning lagts ned och arbetarnas möjligheter att avyttra sitt hem varit små.

Omställningsbesvären gäller inte enbart på arbetarnivå. Problem kan också återfinnas på tjänstemannanivå och till och med bland företagsledare. I de senare fallen tycks det vara ett ökande problem, att kunna sysselsätta förtids pensionerade direktörer på ett lämpligt sätt. Detta har bland andra Sune Carlson påpekat i en nyutkommen bok. Risken för att dessa svårigheter kommer att öka finns, emedan utvecklingen i fråga om ledningsmetoder går mycket snabbt och en företagsledares utbildning lika snabbt blir föråldrad. I detta sammanhang är den ständiga vidareutbildningen ett viktigt hjälpmmedel.

IV. Framtidsperspektiv.

Denna framställning har hittills rört sig i förfluten och nuvarande tid. Det är emellertid frestande att även försöka göra vissa anknyt-

ningar till framtiden. Det är ju vid betraktandet av denna, som konferensrubriken blir speciellt intressant. Några kommentarer på de olika ni-väerna ska således avslutningsvis göras.

a. Samhällets nivå.

I fråga om *resursallokeringen* kan de beskrivna förändringarna med avseende på storleks- och branschstrukturerna förväntas fortsätta. Inom de traditionella branscherna kommer sannolikt företagen inom kemisk och elektro-nisk industri att starkt öka sin andel av sam-hällsresurserna. En stark ökning av servicebe-tonade aktiviteter kan också förväntas. Snabbheten i den tekniska utvecklingen samt utvecklingskostnadernas ökade storlek kommer att öka behovet för statliga satsningar. Samarbetet mellan forskningsinstitutioner och industrin bör därvid rimligtvis öka.

Förhopningsvis kommer också miljövården att beaktas i ökad utsträckning. I fråga om *ägande- och maktstrukturerna* inom näringsslivet kommer sannolikt allmänna demokratise-ringstendenser i samhället att vara avgörande för förändringar. Utbildningens ökade spridning kommer därvid att vara särskilt betydelsefull. Utvecklingen kan dock bedömas gå ganska långsamt.

Problemen kring penningvärde och *syssel-sättning* kommer med stor säkerhet att bestå. Behoven av rörlighetsstimulerande åtgärder som omskolning blir därvid av ökad vikt.

I detta sammanhang bör också *lokaliseringspolitiken* bli föremål för ytterligare uppmärksamhet.

Samhällets möjligheter till styrning samt bebehållande av nuvarande mål kommer att påverkas av de *handelspolitiska frågornas* lösning. Det bör nämligen vara realistiskt att tänka sig, att vissa eftergifter från enskilda länder krävs, om de önskar bli accepterade i en större ekono-misk gemenskap. En förövning till detta kan eventuellt ske genom ett ökat nordiskt samar-bete. Oavsett, vilka lösningarna blir inom det europeiska marknadsområdet, är det dock rim-ligt att tänka sig ökade ansträngningar i GATT-anda för ökade handelsutbyten mellan länderna. En svår men nödvändig fråga att behan-dla i samband härmed är metoderna för att nå en ökad ekonomisk jämlighet mellan världens nationer.

Sammanfattningsvis torde således de handelspolitiska frågorna bli allt viktigare för näringsslivets struktur inom de enskilda länderna.

b. Företagets nivå.

Den *utveckling mot större enheter* inom så-väl populationen av företag som anläggningar, som antyddes ovan, kommer sannolikt att fort-sätta. En naturlig följd av detta är, att proble-men för företag, som inte anpassar sig til den-na utveckling blir allt större.

En ytterligare faktor, som kommer att bidraga till detta, är ökad *internationalisering* av företagsamheten. Världskoncerner av IBM:s

typ kan således förväntas öka i antal. Internationaliseringen kommer därvid att leda till, att allt fler svenska företag etablerar sig utom-lands. Frågan om etableringsområde blir i detta sammanhang ett centralt problem.

Finansieringsfrågan bör vidare bli allt svåra-re att lösa för företagen. Anledningen till detta är en utveckling mot mer kapitalintensiva företag, vilken orsaker ökade krav på finansiella resurser, samtidigt som självfinansieringen avtar.

Planering för allt längre tidshorisonter måste tillgripas av företagen. Detta är i sig ett pro-blem, då det förutsätter bättre prognos- och planeringsmetoder. Sådana förbättringar kan förväntas, men trots detta kommer företagen att ha svårigheter vid sin långsiktiga planering.

Behoven av *forsknings- och utvecklingsar-be-te* som tidigare betonades, kommer förmodli-gen att öka. Svårigheterna för företagen att själva klara dessa behov kan dock bli betydan-de.

Omfattande *rationaliseringssättgärder* kan slut-ligen komma att utföras inom företagens ad-ministrativa apparat. Systemanalys i samband med ett ökande utnyttjande av datamaskiner vid företagets ledning är därvid det angrepps-sätt, som kan förväntas.

c. Anställdas nivå.

Konsekvenserna för de anställda blir en ökad andel omskolering och vidareutbildning för an-passning till utvecklingen. Det är inte osanno-likt, att man regelbundet måste avbryta sitt arbetande liv med skolperioder, för att lära sig nya arbetsmetoder. Detta innebär också, att människan kan påräkna att under sin livstid vara sysselsatt inom flera yrken.

Människans fritid kommer delvis att öka, vilket bör öka behoven av kulturella och andra fritidsaktiviteter.

Den tidigare nämnda utvecklingen från fysiskt krävande moment i arbetet torde slutligen ock-så fortsätta i framtiden.

V. Slutord.

Det kan i slutet av denna framställning vara på sin plats, att ställa sig den fråga, som är for-mulerad i konferensens huvudrubrik: «*Styr vi utvecklingen eller styr den oss?*» Mitt svar blir, att i bästa fall styr båda tillsammans. Detta med hänvisning till problemmodellen i figur 5. Utvecklingen påverkar oss genom störningarna dvs. oförutsedda händelser. Dessa kommer all-tid att finnas i systemet. Den egna styrningen behöver dock inte finnas. Den kan emeller-tid införas genom ändamålsenliga reaktioner på den information, som kommer fram vid re-sultatanalysen. Möjligheterna till snabb analys och snabba åtgärder bör därvid öka genom en ökad användning av datamaskiner. Dessas ut-veckling ger oss gott hopp om framtida styr-möjligheter mot uppställda målsättningar.

FORBEREDET DEBATTINNLEGG:

AV POL. KAND. MIKKO RATTAY,

SVENSKA HANDELSHÖGSKOLAN I HELSINGFORS

Kontentan av pol. mag. Lars Engwalls föredrag kan sägas vara att en mer eller mindre reglerad marknadsmekanism producerar vissa konsekvenser som sedan värderas av resp. samhälle, företag och individer. De konsekvenser som undersöks är framkallade av förändringar i storleksstrukturen, ägarstrukturen, branchstrukturen och den geografiska strukturen. Varför just dessa strukturer undersöks sägs inte ut. Det framgår inte heller direkt varför det överhuvud kan vara av vikt att göra strukturundersökningar. Då föredraget i övrigt är survey-mässigt brett upplagt hade man väntat sig en utredning av vad som kommer att göras och varför.

Man kunde för att förenkla anta att helheten har en tillväxtmaximeringsmålsättning med en survival-begränsning i betalningsbalansen plus en acceptansskala över vilka svårigheter delenheterna i samhället kan tillåtas få utstå, en skala som är beroende av dels hur stora svårigheter en gruppering råkat i (humanitär skäl), dels hur stort inflytande grupperingen har (politiskt skäl). På detta sätt kan styrningen överföras till en och samma instans.

Det system som den ekonomiska centralmakten handlar inom kan karakteriseras som ett marknadssystem i kontinuerlig obalans. Detta dels emedan de olika strukturernas delvikter inte är oberoende av totalproduktionens nivå som ju är stigande. Dels emedan det kontinuerligt uppstår nya produkter och ny teknik. Vidare påverkas balansläget av motsvarande förändringar i andra länder.

För att man skall kunna bedriva en effektiv tillväxtpolitik måste de tillväxtfrämjande åtgärderna kunna differentieras. Detta förutsätter kunskap om olika strukturella förhållanden. Frågan om vilka strukturer som skall undersökas besvaras bäst utgående från målsättningen. Om man har en tillväxtmålsättning gäller det att i första hand undersöka olika tillväxtstrukturer. Då företagen står för tillväxten gäller det att undersöka sådana attribut hos företagen som kan förklara tillväxten. De attribut man undersöker är vanligen inte slumpmässigt valda utan kan ofta härledas från teoretiska frågeställningar. Frågan om skalekonomins

fördelar motiverar t. ex. en undersökning av förändringarna i storleksstrukturen. Att företagens genomsnittsstorlek enligt Engwall är stigande kan betyda att de stora företagen växer snabbare. Bilden störs dock av fusionerna vilka borde isoleras i en skild grupp. Frågan om vad och hur företagen producerar kunde motivera undersökningar av attribut som produkttyp, råvara, kapitalintensitet, kapitalålder, grad av produktförflyelse, forskningsintensitet, exportandel, lokalisering osv. Engwalls branchstrukturbegrepp som väl följer den officiella statistikens, torde närmast vara råvarubaserat även om kravet på historisk jämförbarhet gör indelningskriteriet tvivelaktigt.

Att Engwall tar upp ägarstrukturen är något förvånande. Enligt min mening kan detta inte motiveras utgående från en tillväxtmålsättning emedan jag inte kan se att ägandefördelningen skulle ha någon närvärld betydelse för tillväxten i ett industrialiserat samhälle. Frågan tas tydligt upp enbart som en social fråga. Den kan därför inte placeras i samma ram som de övriga strukturerna.

Engwall inleder med att redogöra för strukturmåndlingens förlopp närmast byggande på svenska erfarenheter. Ifråga om storleksstrukturen konstaterar han att både företags- och anläggningsstorleken är stigande. Frågan om vilkendera som stigit snabbare berörs dock inte även om ett svar på den frågan kunde ge vissa antydningar om orsakerna till storleks-tillväxten. Att genomsnittsstorleken ökat kunde betyda att storleken är en konkurrensfördel. Om så är fallet vore det intressant att veta om orsaken är specialiceringspå långa serier, rationaliserad administration, finansiella förmländer, högre monopolgrad osv.

Att ett företag växer betyder 1) att dess marknad växer parallellt med hela marknaden, 2) att marknadsandelen stiger, 3) att företaget inträder på nya marknader inom landet eller utomlands. Ett svar på vilket av dessa alternativ som dominrar vore av intresse speciellt då ett svar på frågan om exportens betydelse som i små industriländer är av största intresse.

En av de relativt fördelar som storföretagen har är deras bättre möjligheter att bedriva

forskningsverksamhet. Att de stora företagen står för största delen av den totala forskningen inom företagen har påvisats vara fallet i USA. Samtidigt har man dock visat att majoriteten av forskningsprojekten berör rätt små produkt- eller processförändringar. Företagen skyr risker i sin forskningsverksamhet, detta på grund av att risken vanligen inte kan kalkyleras. De stora nyheterna härstammar vanligen från laboratorier som inte fungerar i vinstdsyfte. På detta område har samhället tydlig en uppgift i att skapa «external returns» och därmed styra utvecklingen. Utan oavhängig forskning skulle företagens forskningsverksamhet dessutom snabbt vidkännas «decreasing returns».

Ifråga om ägarstrukturen redogör Engwall för den svenska s. k. koncentrationsutredningen där det framgår att en mäktkoncentration skett trots att ägandet spritts på flera händer. En mindre grupp har större makt emedan majoriteten är splittrad på alltför många händer. En intressant fråga i detta sammanhang är frågan om företagsledningens ökade makt. Enligt R. Marris, som behandlat frågan, handlar företagsledningen, som vanligen består av personer utan ägarintressen på grund av ägosplittningen rätt diktatoriskt. Företagsledningen måste se till att den årligen får ett «ja» av aktieägarna, i övrigt handlar den fritt — i eget intresse. Denna bild som har ett visst empiriskt stöd (USA) skulle alltså visa att även om ägar makten koncentrerats på färre händer, hela ägarmakten minskat.

I föredragets andra del om strukturproblemen behandlar föredragshållaren strukturförändringarnas konsekvenser och vad som kan göras för att möta därmed sammanhängande problem ur samhällets, företagens och individernas synpunkt. Det är alltså fråga om tre olika «vi». Engwall opererar tydligt med två olika begrepp «styra». I det ena fallet är «vi» och «oss» i satsen «styr vi oss» olika enheter med olika målsättning. Styra innebär då närmast påverka, men utan konsistens. I det andra fallet är «vi» och «oss» samma enhet. Styra betyder då att påverka konsistent dvs. att effekten av varje påverkande åtgärd värderas i förhållande till en och samma målsättning.

Det kunde i mitt tycke ha räckt med samhället som handlande enhet speciellt som gruppen individer förblir en «empty box» då alla politiska åtgärder som efterlyses är samhällets inte individernas. Frågan om hur individerna borde styra sig själva förblir öppen och gärna för mig. Den är väl inte så relevant i sammanhanget emedan makroplaneraren i princip bör känna individernas och också företagens invarianta beteende. En mycketiktig fråga är naturligtvis om makroplanerarens modellföretag och modellindivid är rätt.

Engwalls problemdefinition förefaller inte att passa så bra i sammanhanget. Föredragets första del kan ju uppfattas som en kvalitativ pro-

nos avsedd att bevara oss från överraskningar. Att definiera problemet som just oförutsedda händelser blir då fel. Problemet består väl i att för det första lära känna det system man har framför sig och för det andra finna de optima la motåtgärderna sedan systemets konsekvenser blivit kända.

Samhället vidtar motåtgärder om det anser att det existerande system inte ger bästa möjliga resultat. Styrningen förutsätter alltså att man dels behöver styrning dels önskar styrning. Att vi önskar styra om det behövs är klart. Frågan är dock om vi har eller saknar en allmänt accepterad modell av ekonomin, en modell som kan visa om vi behöver styra och hur vi skall styra. Vidare måste man ha en välspecificerad målsättning någonting som vanligen saknas.

Ett företag kan i många avseenden likställas med samhället. Företaget kan också sägas fungera utan åtgärder från ledningens sida i och med att organisationen fungerar enligt en viss fastställd rutin. Åtgärderna består då i förändringar av rutinen. De många intressanta synpunkter som Engwall framlägger visar att den rådande rutinen ofta är fel, dvs. att företaget opererar enligt fel modell eller med föråldrade metoder.

Styr vi då utvecklingen eller styr den oss? Engwalls svar att «i bästa fall styr båda till sammans» kunde föranleda frågan om i hur hög grad vi styr. Vi kan t.ex. inte diktera företagens handlingskriterier vilket man kan i vissa andra länder. Vi styr alltså inte i lika hög grad. Men om vi anser att våra företag håller sig med handlingskriterier som vi är nöjda med har vi ju ingen orsak att styra. Man kunde i detta fall säga att vi styr i och med att vi kan motivera vårt godtagande av en given situation. Brist på styrning föreligger om vi vet att en situation i något avseende bör rättas men inte vidtar några åtgärder. Brist av annat slag föreligger om vi inte ens kan analysera och värdera situationen.

Vi kan rätt bra motivera marknadssystems effektivitet. Vi opererar visserligen med ett idealiserat marknadssystem där resurserna allokeras optimalt men vi är ingalunda omedvetna om praktikens imperfektioner. Dessa imperfektioner har föranlett och kommer trots allt att föranleda åtgärder avsedda att dels stärka imperfektionernas positiva verkningar, dels försvaga deras negativa. Positiva verkningar kunde vara stordriftsfördelar och handlande på längre sikt. Negativa, kanske stelhet, monopol tendenser osv.

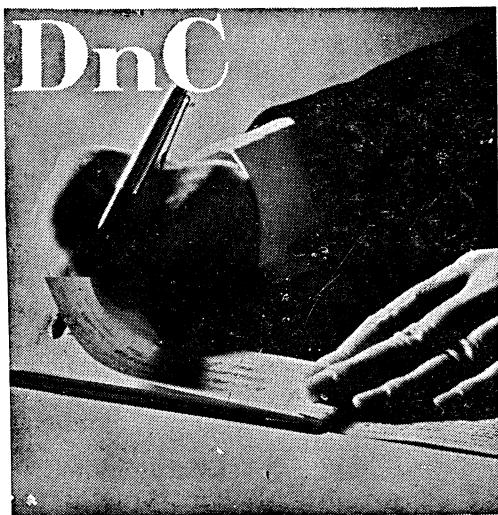
Marknadssystemet är inte perfekt men vi anser att det är bra och att det går att förbättra. Men tillsvidare har det endast varit fråga om dess ekonomiska effektivitet. Då vi också har sociala målsättningar (eller snarare begränsningar) bör systemet också värderas socialt. Det är uppenbart att det är här som de stora ingreppen görs och behövs. Frågan är dock hur

de görs. I hur hög grad skall de sociala kraven få inkräkta på allokeringsmekanismen. Frågan är vidlyftig och kan inte besvaras i en handvändning men det är dock klart att oberoende av hur de sociala kraven tillgodoses kommer de att inkräkta på allokeringsmekanismen. De sociala åtgärderna är ofta ägnade att bevara en given struktur emedan de utjämnar de relativa klyftorna i samhället. Detta i sin tur föranledder motåtgärder ägnade att bevara en given struktur emedan de utjämnar de relativa klyftorna i samhället. Detta i sin tur föranledder motåtgärder ägnade att underlätta omflyttning — flyttningsbidrag, omskolning, skattefrihet osv. — för att göra ekonomin mer flexibel. Genom dessa åtgärder minskar man samtidigt behovet av sociala åtgärder. Det är tydligt att denna metod hör framtidens till.

Det främsta felet hos ett laissez faire system kan sägas vara dess kortsiktighet. Denna kortsiktighet kan resultera i att långsiktiga men nödvändiga projekt inte förverkligas. Det kommer att saknas viktiga länkar i produktionskedjan. Utvecklingen mot större företag minskar risken för detta men statsmakten har dock en

uppgift i att förverkliga dylika långsiktiga projekt av typen basindustrier. De traditionella väg- och hamnbyggna har accepterats som offentliga uppgifter medan industriell företagsamhet möter ett visst motstånd som förefaller oberättigat.

En annan form av styrning som också har samband med företagens sikthorisont är ex ante koordineringen av företagens planer. Företagen tvingas handla kortsliktigt emedan de saknar information samtidigt som de tvekar att handla under osäkerhet. Om alla företagsplaner koordinerades kunde ett stort antal misstag föranledda av informationsbrist undvikas. Vidare skulle den sammanställda informationen återverka på företagens planer trotsigen så att planeringen blev långsiktigare. De reviderade planerna kunde sedan i en andra omgång koordineras till ett slags ex ante nationalbokföring. Personligen tror jag att det är på denna linje man i framtiden kommer att gå. Företagen kan fås att bättre handla i samhällets intresse om man förser dem med nödig information.

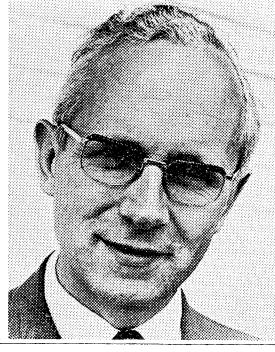

LØNNS-KONTO MED LÅNERETT

Med lønnskonto i Den norske Creditbank har De efter ett år 1 måneds nettolønn i reserve. Uten å kreve sikkerhet og uten å spørre om hva lånet skal brukes til, låner vi Dem et beløp som svarer til det som hver måned går inn på Deres konto.

Snakk med oss om betingelsene for Lønnskonto med lånerett!

Den norske Creditbank

Pris- og inntektsproblemet

AV CAND. ECON. PER KLEPPE, LANDSORGANISASJONEN I NORGE

I hovedtemaet for denne konferansen ligger det et spørsmål om vi styrer utviklingen eller om den styrer oss. Det område som jeg skal behandle, pris- og inntektsproblemet, er et felt hvor styringsmulighetene ennå er temmelig begrensete, ut fra det offentliges synsvinkel. At det er slik, skyldes en rekke forskjellige omstendigheter. Jeg skal her bare nevne enkelte av de forhold som virker inn. For det første rår det fremdeles stor uklarhet om hva egentlig *målsettingen* skal være for inntektpolitikken. For det andre har man et *meget begrenset kjennskap* både til den faktiske inntektsutviklingen for de ulike gruppene, og om hvorledes *sammenhengen* er mellom prisutviklingen på den ene siden og forandringene i inntektsfordelingen på den andre siden. Det er også riktig å nevne at det rår stor uklarhet og vel i realiteten betydelig uenighet om hvilken rolle myndighetene bør spille i inntektsfastsettingen sett i forhold til det ansvar som *arbeidslivets organisasjoner* bør ha.

For først å gå litt inn på *målsettingen for inntektpolitikken*. Det er vel riktig å si at utgangspunktet for myndighetene stort sett har vært problemet å holde prisstigningen innenfor rimelige grenser. I perioden like etter den annen verdenskrig og til langt ut i 1950-årene ble «stabile priser» satt opp som en målsetting. Dette måtte fortolkes slik at det gjennomsnittlige prisnivået — målt på en eller annen måte — i prinsippet burde forbli uendret. Et stabilt prisnivå forutsetter imidlertid at enkelte priser må falle, fordi det alltid er faktorer til stede som fører til prisstigning på enkelte områder. I en åpen økonomi vil man f. eks. måtte regne med at endringer i importprisene vil forplante seg til det innenlandske prisnivå. Forutsætningen om at en del priser skulle falle føltes kanskje ikke så urimelig i tiden like etter den annen verdenskrig, da man ennå hadde erfaf-

ringene fra 1930-årene i ferskt minne. Helt til midten av 1930-årene falt jo prisnivået i de fleste industrialiserte land, og en lang rekke enkeltpriser oppviste til dels meget sterke fall. Dette fant imidlertid sted i en periode med omfattende arbeidsløshet og til dels synkende produksjon. I en økonomi med full sysselsetting vil forventningene normalt vært at prisene skal stige eller i hvert fall ikke falle, og erfaringen viser at det i en slik situasjon er en sterk psykologisk motstand hos bedriftene mot prisfall. Hvis man mäter prisbevegelsene med levekostnadsindeksen eller ved prisindeksen for nasjonalproduktet vil man i tillegg til vareprisene også inkludere prisene på tjenester. Tjenestene er stort sett ikke i samme grad som varene utsatt for priskonkurranse utenfra og mulighetene for å erstatte arbeidskraft med maskiner har stort sett ikke vært så store i tjenestesektoren som i vareproduksjonen.

I praksis har prisindeksene altså fortsatt å stige tross bruken av en lang rekke forskjellige former for tiltak for å bremse prisstigningen. Etter hvert har derfor myndighetenes målsetting for prisutviklingen blitt mer beskjeden. I dag heter det vanligvis, i hvert fall i de nordiske land, at målsettingen må være å hindre at prisene stiger sterkere enn i konkurrentlandene. Dermed har man bragt begrepet «konkurranseevnen overfor utlandet» inn i bildet. Her må man imidlertid være oppmerksom på at selv om man har ført dette begrepet inn i målsettingen så opererer man gjerne fremdeles med det totale prisnivå og inkluderer altså prisene på en lang rekke varer og tjenester som ikke direkte konkurrerer eller konkurrerer meget svakt med utlandet. Det som kan sies til forsvar for å anvende de generelle prisindeksene også i denne forbindelsen er at man også har indirekte virkninger, f. eks. via indeksklausuler i tariffavtalene eller gjennom den sammen-

heng det er mellom lønnsutviklingen i de beskyttede og de konkurranseutsatte næringene. For å få presisert den målsetting som er knyttet til begrepet «konkurranse-evnen overfor utlandet» må man få klarlagt størrelsесordenen av disse indirekte virkningene på de konkurranseutsatte næringenes kostnader, både lønnskostnader og andre kostnader.

Presiseringen av denne typen målsetting er ikke ferdig med dette. Produktivitetsutviklingen i de konkurranseutsatte næringene må spille en rolle når man vurderer konkurranseevnen overfor konkurrerende utenlandske industrier. I internasjonale sammenligninger av hvordan forskjellige lands «konkurranse-evne» utvikler seg opererer man gjerne med tabeller over endringer i «labour unit cost», som defineres som endringene i timelønn sett i forhold til veksten i arbeidsproduktiviteten. Et land som har en sterkere produktivitetsvekst enn konkurrentene skulle altså også «tåle» en sterkere økning av lønningene. Her står man imidlertid overfor store målingsproblemer. Aggregerte produktivitetstall dekker ofte stor mobilitet fra lavproduktive til høyproduktive yrker, og for de enkelte konkurranseutsatte bransjene er den slags totale produktivitetstall oftest helt irrelevante. En feilkilde i produktivitetsberegningene er også at arbeidskraftstallene ofte bare omfatter arbeiderne, mens utviklingen jo i dag går i retning av relativt stadig flere funksjonærer innen bedriftene. Lønnen til dem er også en kostnad for bedriftene, men denne del av sysselsettinger tas altså ofte ikke med i produktivitetsberegningene. En komplikasjon er også at ulikheter i kapitalintensitet mellom bedrifter i en bransje ikke kommer til uttrykk i slike enkle beregninger. Kostnadene ved en høyere grad av automasjon enn den konkurrentene har, tas ikke med i «labour unit cost»-tallene, men det er jo klart at det er de samlede kostnadene og ikke bare lønnskostnadene som avgjør «konkurranseevnen overfor utlandet».

Ved at myndighetene i sine forsøk på å påvirke prisutviklingen i særlig grad har rettet søkeleyset mot fastsettelsen av lønninger og etter hvert også andre inntekter, oppstår det ytterligere problemer ved presiseringen av målsettingen for det offentliges politikk på dette området. Hovedformålet ved fastsettelsen av lønninger og andre inntekter er nemlig ut fra inntektstakernes synspunkt ikke å bidra til en eller annen form for prisstabilitet, men å sikre sin gruppe et gunstigst mulig resultat innenfor rammen av inntektsfordelingsprosessen i samfunnet. Dette er en av grunnene til at en såkalt «inntektpolitikk» som i første rekke tar sikte på en eller annen form for prisstabilitet, vil måtte mislykkes om man ikke greier å kombinere den med en inntektsfordelingspolitikk. I en teoretisk analyse kan man unngå dette problemet ved simpelthen å forutsette uforandret inntektsfordeling. Det er det som f. eks. Au-

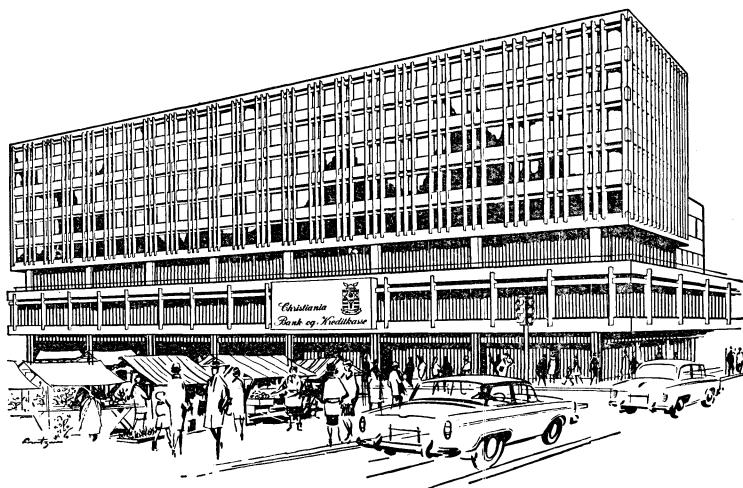
krustutvalget i Norge i realiteten har gjort. I praktisk politikk ville en slik forutsetning stri mot den langsiktige utvikling av inntektsfordelingen og også mot viktige målsettinger både for de fleste politiske partier og for lønnstakerorganisasjonene. Fagbevegelsen i Norden har i hele etterkrigstiden satt seg som mål å heve de såkalte lavlønnsgruppene lønninger i forhold til inntektene for andre lønnstakergrupper. På samme måte har de politiske myndighetene vanligvis satt seg som mål å heve de laveste inntektene vesentlig sterkere enn de midlere og høyere inntektene i samfunnet. Det er også et ledd i den politiske målsettingen, kanskje særlig for arbeiderpartiene, at man også skal bidra til en inntektsomfordeling ved å redusere toppinntektene i samfunnet. Man har altså allerede en forholdsvis vag form for inntektsfordelingsmålsetting, som tar sikte på å sikre de ulike gruppene en viss realinntektsutvikling. Denne realinntektsutviklingen vil bli påvirket av nominelle lønns- og andre inntektsendringer, men også av hvordan skattene utformes og av hele systemet av offentlige stønader og overføringer. Realverdien av disse pengemessige størrelsene vil påvirkes av prisutviklingen, ikke bare generelt, men på de viktigste delområder av forbruket. Realinntekten i videste forstand omfatter også ytelsjer i natura. Dette gjelder ikke minst de fordeler som oppnåes gjennom fellesforbruket, det såkalte offentlige forbruk, ved at det offentlige yter gratis eller i alle fall svært billige tjenester på en rekke områder.

For å summere opp dette punktet, så tror jeg at lønnstakerorganisasjonene neppe vil godta en målsetting for myndighetenes «inntektpolitikk» som vurderer fastsettelsen av lønninger og andre inntekter hovedsakelig ut fra hensynet til pris- og kostnadsutviklingen. Myndighetene må også ha en forholdsvis klar målsetting for hvordan inntektsfordelingen bør utvikle seg og i den sammenheng ta med alle inntektstakere, ikke bare lønnstakere. Forholdet i dag er at målsettingen for myndighetenes politikk på dette området ennå er uklar og ufullstendig.

For så å gå over til neste punkt: Hva vet vi om den faktiske utvikling på de områder som er av betydning for en analyse av pris- og inntektsproblemene?

Vi har i Norge, og det gjelder antagelig alle land, ingen fullstendig og korrekt inntektsstatistikk. Skattestatistikken er så befeftet med feil av årsaker som jeg her ikke skal gå inn på, at den meget vanskelig kan brukes som grunnlag for en analyse av inntektsutviklingen. Enkelte gruppers inntektsutvikling er bedre belyst enn andre, det gjelder vel spesielt arbeidere i industrien, og i en viss utstrekning også andre lønnstakergrupper. Her bygger vi, og det samme ser ut til å være tilfelle i andre land, på arbeidsgivernes statistikk over den faktiske lønnssubbetaling. Når man vet hvilken betyd-

BANKEN FOR FREMΤIDEN

EN MODERNE STORBANK MED
120 ÅRS UBRUTTE TRADISJONER

KREDITKASSEN

Christiania Bank og Kreditkasse

Hovedkontor: Stortorvet 7, Oslo 1, tlf. *20 65 50

ning ekstrainntekter fra virksomhet utenom hovedyrket betyr, i hvert fall i norsk økonomi, så er mangelen på statistikk når det gjelder totalinntekten en stor mangel i vårt system. Det ville også vært en fordel å få oversikt over hvorledes familie-inntektene utvikler seg, det ville gitt oss et bedre inntrykk av den faktiske levestandardsutvikling. Den virkelig store mangel ved inntektsstatistikken er imidlertid at vi har så få opplysninger om andre grupper enn lønnstakergruppene, og den kan derfor neppe danne grunnlag for en mer detaljert politikk. Dette gjelder også jordbruk og fiske, hvor vi riktig nok i Norge har såkalte «totalregnskaper» som imidlertid ikke gir et skikkelig inntrykk av inntektsspredningen eller av bøndenes og fiskernes totalinntekter, fordi man ikke tar med inntekt utenom vedkommende næring. For andre private næringsdrivende er inntektsforholdene enda mindre belyst. De tall for «eierinntekt» som vi opererer med i Norge bygger ikke på direkte registrering, men er residualtall basert på nasjonalregnskapsdata, som på dette punkt nødvendigvis må være befeftet med store feilkilder.

De tall for produktivitetsutviklingen, som vi anvender i Norge er ikke basert på produktivitetsstudier, men er i det vesentlige aggregater beregnet på grunnlag av data for produksjonsverdier og sysselsetting. Problemene ved slike

beregninger har jeg allerede vært inne på. Også prisstatistikken har sine feilkilder, jeg behøver ikke her å gå inn på hele prisindeksproblematikken.

Konklusjonen på dette punktet blir at vårt kjennskap til den faktiske utvikling på dette området ennå er mangelfull og at det bør gjøres en større innsats for å øke mengden og kvaliteten av data på dette feltet. I tillegg kommer så at vår kjennskap til den faktiske pris-dannelsesmekanisme i Norge er meget begrenset, og det gjelder kanskje enda mer den inntektsfordelingsmekanisme som gjør seg gjeldende.

Det neste spørsmål er hva vi vet om de viktigste faktorene bak prisutviklingen, spesielt sammenhengen mellom prisendringer og inntektsforandringer og sammenhengen mellom pris- og nominalinntektsutviklingen på den ene siden og forskyvningene i denne reelle inntektsfordelingen på den andre siden. Selv om litteraturen på dette området er meget omfattende, så er det vel riktig å konstatere at antallet empiriske undersøkelser på dette området er forbausende lite. De fleste undersøkelser er enten rent teoretiske diskusjoner, eller teoretiske analyser på grunnlag av et ofte spinkelt og sterkt aggregert statistisk materiale. Typisk i så henseende er diskusjonen om den såkalte Phillipskurven, som viser forholdet mellom

arbeidsløshetsprosenten og endringene i nominelle lønnssatser. Det opprinnelige materialet var hentet fra Storbritannia og gjelder forholne i perioden mellom 1861 og 1957, men det er senere utbygget med materiale fra en rekke andre land. Hovedresultatet av disse undersøkelsene var at forholdsvis store økninger i de nominelle lønninger syntes å henge sammen med små tall for arbeidsløshet og omvendt. På bakgrunn av den betydning som de nominelle lønnsøkningene antas å ha for økningen av prisnivået, har flere økonomer dradd den slutning at man måtte ha en viss arbeidsløshet for å oppnå en rimelig grad av prisstabilitet. Særlig kjent er vel den undersøkelse som ble utført av Samuelson og Solow for USA, der de dro den meget pessimistiske konklusjon at man må ha en meget stor arbeidsløshet for å sikre målsettingen om relativ prisstabilitet. Jeg synes for min del at det er ganske oppsiktstvekkende at kjente økonomer tør dra så vidtrekende sluttninger med de virkninger på opinionen som det gir, på grunnlag av et så spinkelt materiale og ved bruk av noen ganske få variable. Hovedfeilen ved denne typen av analyse er etter min mening mangelen på en fullstendig modell. Man tar jo ikke med som variable en lang rekke faktorer som i praksis er viktige handlingsparametre for det offentlige i dets politikk, i alle fall i de nordiske land, hvor myndighetene jo baserer seg på full sysselsetting som en sentral målsetting for den økonomiske politikken.

Som nevnt er hovedmassen av litteraturen på dette området av overveiende teoretisk karakter. De teorier som har vært og som vel også må sies å være de dominerende på dette området, er de som legger hovedvekten på «demand pull» altså forhold på *etterspørselfssiden*. Under virkelig sterke inflasjoner springer denne sammenhengen helt klart i øynene. Man får den situasjonen som er blitt karakterisert med at «for mange penger jager for få varer». Man får her en klar virkning fra etterspørselfssiden på prisutviklingen. Også i mindre ekstreme situasjoner vil man ha slike virkninger fra etterspørselfssiden. Det foreligger en hel litteratur om de ulike varianter av dette.

Den praktiske konsekvens som man har dradd av denne teoretiske modellen, er at hovedmidlet også når det gjelder prisutviklingen må være bruk av de generelle økonomiske virkemidlene, finanspolitikk og pengepolitikk. Ved å inndra kjøpekraft, reduserer man etterspørselfsevnen, og bidrar derved til å skape den balanse mellom etterspørself og tilbud som igjen vil føre til prisstabilitet.

Som nevnt er det bare i de ekstreme inflasjonstilfeller at etterspørselfsvirkningen kommer så klart fram. Vanligvis vil man, i alle fall i de land som fører en moderne økonomisk politikk, ha en rimelig balanse mellom total etterspørself og totalt tilbud av varer og tjenester. Man vil altså allerede ha foretatt de generelle justeringer på etterspørselfssiden, slik at de

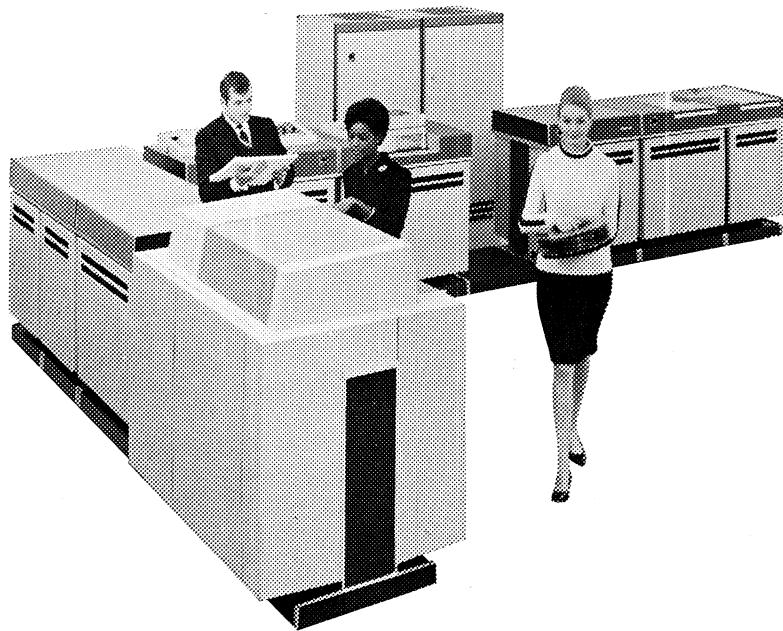
mer ekstreme tilfeller av overskuddsetterspørself unngås — selvfolgtelig under forutsetning av at man har en korrekt og rask nok informasjon om den faktiske utvikling. Det man imidlertid ikke kan unngå ved generelle virkemidler er overskuddsetterspørself innenfor bestemte sektorer, f. eks. etter bygningsarbeidere i områder med sterkt voksende byggeaktivitet, eller etter verkstedsarbeidere i et område med en kraftig ekspanderende verkstedsindustri. Slike tilfeller vil vanligvis være til stede, selv om gjennomsnittstallene for hele økonomien tyder på en rimelig balanse. Man må anta at eksistensen av slike begrensede pressområder kan føre til et lokalt lønns- og prispress som kan spre seg til andre områder, ikke minst på grunn av selve systemet for inntektsfastsettelsen i et moderne samfunn.

I tillegg kommer imidlertid at en lang rekke faktorer på *kostnadssiden* kan virke inn på prisutviklingen, selv om det foreligger en rimelig balanse mellom den samlede etterspørself og det samlede tilbud i økonomien. Eksempler på slike faktorer på kostnadssiden er monopolistiske eller oligopolistiske prisforhøyelser basert f. eks. på ønsket om høyere fortjeneste eller å følge opp en kostnadsøkning slik som tilfellet er for det offentliges tariffer og priser som ofte justeres med nokså lange mellomrom. Det viktigste element i denne «cost-push» påvirkning, er imidlertid selve systemet for inntektsfastsettelsen i et moderne samfunn. Særlig klart ser vi det i de nordiske land hvor vi har en centralisert og sterk fagbevegelse stillet overfor en tilsvarende centralisert og sterk arbeidsgiver-side. I Norge har vi også tilsvarende mekanismer når det gjelder prisene på jordbruksprodukter. Dette systemet fører til stadige forsøk på en utjeving av lønningene for de grupper som faller inn under oppgjørene, slik at man forsøker å gi grupper med høy produktivitetsvekst en inntektsutvikling som ligger mest mulig på linje med grupper med forholdsvis lav produktivitetsvekst. Samtidig sørger systemet hele tiden for at lønningene i det minste holder tritt med prisene i konsumprisindeksen. Det er her selvsagt tale om et meget komplisert samspill mellom en lang rekke forskjelligartede faktorer, der maktforholdene innenfor det økonomiske liv spiller en avgjørende rolle.

I de fleste av de analysene som hittil har vært foretatt av pris- og lønnsmekanismen, har man operert med sterkt aggregerte størrelser, altså utviklingen av det alminnelige prisnivå, gjennomsnittlig lønnsøking for alle industriarbeidergrupper, gjennomsnittstall for produktivitetsveksten kanskje for hele økonomien eller i hvert fall for store næringsgrupper. Ut fra dette sterkt forenklede og man må vel si primitive analyseapparatet har man dradd slutninger om behovet for retningslinjer «guide-lines» for inntektsoppgjørene. Det er en slik forenklet analyse som har ligget bak svært mye av det som vi hittil har sett av såkalt «inntektspolitikk» i

VERDENSNYHET

nCR CENTURY - serien

Verdens mest avanserte datamaskiner - et enestående forhold: pris/yteevne

Verdens mest avanserte datamaskiner, kalt NCR CENTURY-serien, endrer totalt enhver tidligere oppfatning av forholdet mellom pris og yteevne for datamaskiner.

NCR CENTURY 100 basisanlegg

Cycle-tid: 800 nanosekunder.
Intern tynnfilmhukommelse: 16 K bytes.
Hullkortleser: 300 kort pr. minutt eller
hullbåndleser: 1000 karakterer pr. sekund.
Linjeskriver: 450/900 linjer pr. minutt.
"Dual spindle" platehukommelse: 8,4 mill. bytes,
108 kb, 12 lese/skrivehoder pr. side, access-tid
48 ms (gjennomsnitt).
3-veis simultanitet.
Krever hverken klimaanlegg eller dobbeltgolv.

NCR CENTURY kan utbygges med:

Intern tynnfilmhukommelse: Opp til 512 K bytes.
Hullkortleser/punch: 750/250 kort pr. minutt.
Hullbåndleser: 1500 karakterer pr. sekund.
Båndhuller: 200 karakterer pr. sekund.
Magnetbånd: 7—9 kanaler, 10—240 kb.
Random Access-stasjoner: 125 mill. bytes.
Access-tid: 90—125 ms.
Linjeskrivere: Opp til 3000 linjer pr. min.
9-veis simultanitet.
On-line tilslutning: Opp til 255 linjer.
Avansert software. Real time databehandling og
multiprogrammering, alt fullstendig kompatibelt.
Ingen omprogrammering ved overgang til større
anlegg. Hva kan dette bety for Dem? Meget store
besparelser i tid og omkostninger.

NCR-konsulenten vil fortelle Dem om NCR CENTURY

NATIONAL KASSA REGISTER A-S

TORDENSKIOLDS GATE 6 - OSLO 1 - TLF. 41 70 86

NCR
THE NATIONAL CASH REGISTER CO

perioden fra 1950-årene og utover. Det er forsävidt ikke så merkelig at disse forsøkene stort sett har slått feil. Denne karakteristikken gjelder vel i hovedsak også den modell som lå bak OECD's hovedinnsats på dette området, som ble lagt fram i 1961 og som vel sterkt har påvirket politikernes tenkning på dette feltet.

I Norge skjedde det en vesentlig forbedring av analyseapparatet ved fremleggelsen av den første såkalte «Aukrustrapport», som ble utarbeidet i forbindelse med lønnsoppgjøret i 1966. Det første Aukrustutvalget ble oppnevnt av statsministeren senhøstes 1965 for å foreta beregninger av sammenhengen mellom pris- og inntektsutviklingen i Norge, til bruk for det inntektsoppgjøret som skulle starte i begynnelsen av 1966. Den første innstillingen ble allerede avgitt 17. januar 1966 og man forstår da godt det forbehold som utvalget selv tok om analysens begrensninger under henvisning til den overordentlig korte tid som de hadde hatt til rådighet. I sin innstilling nr. 2, som utredningsutvalget la fram i oktober 1966, er tankegangen fra den første innstillingen blitt utdypet. Det er derfor riktig å vurdere disse to innstillingene under ett. Det kan nevnes at i forbindelse med inntektsoppgjøret i 1968 ble det oppnevnt et nytt beregningsutvalg, igjen med Aukrust som formann, men denne gangen med representanter også for de organisasjoner som ble berørt av inntektsoppgjøret. Den samme modell som ble utarbeidet i 1966 har også vært anvendt i 1968, men det har vært utført en rekke nye beregninger for å undersøke i hvilken grad modellens resultater samsvarer med den faktiske utviklingen i de senere årene og for å anslå virkningen av ulike alternativer for inntektsoppgjøret. Den nye organisasjonsform og det faktum at beregningsutvalgets rapport i motsetning til i 1966 ble offentliggjort før selve inntektsoppgjøret har sannsynligvis bidradd til at rapporten denne gang fikk noe større innflytelse på selve inntektsoppgjøret.

Hva er så hovedtrekkene i utvalgets modell, som jeg heretter vil kalte Aukrustmodellen. Den er for det første en ren «cost-push» modell. Det inngår ikke noen etterspørselsvariable i modellen systematiseres materialet på en bedre måte enn i tidligere analyser. Dens kanskje sterkeste side er at den gjør en vidstrakt bruk av det meget gode nasjonalregnskapsmaterialet som man har i Norge, og som danner grunnlaget for store kvantitative modeller av den norske økonomi. Utvalget nyter altså analysen av pris- og inntektsutviklingen til en forholdsvis detaljert sektoroppdeling av den norske økonomi. Et viktig fremskrift er at utvalget ikke som hittil betrakter pris- og lønnsdannelsen for økonomien som helhet, men i stedet studerer utviklingen særskilt for den delen av næringslivet som er utsatt for konkurransen fra utlandet og den delen som er mer eller mindre skjermet for slik konkurransen. Siden både pris- og produktivitetsutviklingen har en tendens til å

være forskjellig i disse to delene av næringslivet, mens lønnsutviklingen stort sett er parallell, får utvalget fram en interessant vekselvirkning mellom utviklingen i disse hovedsektorene av næringslivet. Dette var ikke mulig ved den tidlige globalanalysen.

Begrepene «konkurranseutsatte» og «skjermede» næringer (forkortet: K-næringer og S-næringer) er altså sentrale i innstillingen. Prisene på produkter fra K-næringene forutsettes i det vesentlige gitt utenfra (ved «verdensmarkedspriser»), slik at analysen koncentrerer seg om å finne årsakene til endringene i prisene på produkter fra S-næringene. Et annet grunnbegrep er «normalnivået» for eierinntekten i K-næringene. Utvalget sier at lønnstakerne i K-næringene vanskelig kan akseptere at eierinntekten blir for høy i deres nærlinger fordi det tas som tegn på at det fins unyttede muligheter for lønnsøkninger. På den annen side vil ikke lønnstakerne være interessert i at eierinntekten i deres nærlinger blir ekstremt lave fordi det kan gå ut over sysselsettingsmulighetene både på kortere og lengre sikt. På grunnlag av et kompromiss mellom disse to synspunktene — ved siden av lønnstakerne kan myndighetene tenkes å ha synspunkter på dette — får man en oppfatning av hva eierinntekten i K-næringene bør være i en «normal» konjunktursituasjon, eller som Aukrustutvalget uttrykker det: et «normalnivå» for eierinntekten i K-næringene.

På tilsvarende måte kommer utvalget fram til et «normalnivå» for eierinntekten i S-næringene. Det er knyttet til lønnsandelen i S-næringene. Denne har i etterkrigstiden i Norge vært svakt stigende. Eierinntekten i S-næringene er i følge Aukrust-utvalget på sitt «normalnivå» når lønnsandelen i S-næringene følger den nevnte langtidstrenden.

Aukrustutvalget opererer også med begrepet «normalnivået for forholdet mellom lønnsnivået i S-næringene og lønnsnivået i K-næringene». Det baserer seg på det forhold at om lønnsnivået i en næringsgruppe stiger, så vil dette utløse krefter som drar i retning av en stigning i lønnsnivået også i andre nærlinger. Under full sysselsetting må arbeidsgiverne sørge for at lønningene stiger noenlunde i takt med deres konkurrenter om arbeidskraften, ellers vil de ikke få nok arbeidskraft. Totalt sett vil derfor lønnsnivåene i S-næringene og K-næringene bevege seg noenlunde i takt med hverandre.

Aukrust-utvalget understreker at de ulike «normalnivåer» vil kunne endre seg med tiden, men i sin analyse regner de ikke med det. «Normalnivåene» danner grunnlaget for det nye hovedbegrepet som utvalget innførte i sin innstilling nr. 2, nemlig «hovedkursen for pris- og lønnsutviklingen». Denne er de trender i den innenlandske lønns- og prisutvikling som gir «normale» eierinntekter og et «normalt» forhold mellom lønnsnivået i S-næringene og lønnsnivået i K-næringene. Aukrustutvalget an-

Felles nordisk videreutdannelse av by- og regionplanleggere

Videreutdannelse av by- og regionplanleggere har vært et fellesproblem for Norden. I alle de fire land er tilgangen på fagfolk liten i forhold til behovet, og særlig er det et behov for meget kvalifiserte planleggere. Spørsmålet om en felles, nordisk videreutdannelse ble reist i Nordisk råd i 1962. Vår nåværende kommunalminister var en av forslagsstillerne. Denne ideen blir nå realisert.

Den 1. juli 1968 ble det opprettet et felles institutt for høyere videreutdannelse av by- og regionplanleggere for Danmark, Finland, Sverige og Norge. Det har fått navnet **Nordiska institutet för samhällsplanering** og er forlagt til Skeppsholmen i Stockholm.

Ved instituttet startes det i høst en videreutdannelse av aktive planleggere. Videreutdannelsen har et praktisk formål og skiller seg fra akademisk videreutdannelse til lisensiat- eller doktorgrad. Den er ettårig og tar sikte på å gi dels tverrfaglig orientering, dels fordypede kunnskaper i de enkelte fag.

Undervisningen får formen av korte, intensive kurser, forlagt til instituttet eller andre steder i Norden. Mellom kursene blir det lengre perioder med selvstudier på hjemstedet. Selve undervisningen blir samlet på 12 kursuker, i allfall fra begynnelsen av samlet på 3 fireukers perioder i løpet av skole året. Selvstudiene kan komme til å bestå av til dels litteraturstudier, til dels arbeid med øvelsesoppgaver i korrespondansekontakt med instituttet. Instituttets styre vil utstede bevis for gjennomgått videreutdannelse.

For videre opplysninger om instituttets virksomhet viser vi til Nordisk utredningsserie 1967:1 og til proposition 1968:20 til Sveriges riksdag om Nordiskt institutt för samhällsplanering.

Undervisningen av avgiftsfri, men instituttet svarer ikke for deltakernes utgifter til kurslitteratur og reiser, og heller ikke for kost og losji under kursperiodene. Instituttet kommer dog til å hjelpe til med å skaffe rimelig bolig på kursstedene.

Nærmere opplysninger
om instituttet
fås ved de to norske
medlemmer av interimstyret:

Professor SAGEN,
NTH, Trondheim, telefon 30 100.

eller

arkitekt LUNDBY,

Norsk institutt for by- og regionforskning, Kjelsås, Oslo 4, telefon 21 32 09.

Videreutdannelsen retter seg til by- og regionplanleggere av forskjellig slags, såvel innen virksomhetsplanlegging (økonomer, geografer, sosiologer og andre samfunnsvitere) som innen fysisk planlegging (arkitekter, ingeniører, jordskiftekandidater osv.). Utduanelsen er først og fremst beregnet på fagfolk, som har gjennomgått akademisk grunnutdannelse og har noe praksis. Ved elevvalget vil en prøve å få en god, mangesidig representasjon fra by- og regionplanleggingens forskjellige sektorer.

Instituttets faste lærerstab kommer til å bestå av tre professorer (i fysisk planlegging, trafikk- eller kommunikasjonsteknikk samt økonomisk geografi med by- og regionplanlegging), professorene i arkitektur og arkitekturhistorie ved den svenska Konsthögskolans arkitektskole, samt av lærere i sosiologi, matematikk og regional og kommunal økonomi. Det kommer til å bli relativt gode muligheter for gjesteforelesninger i forskjellige emner. Da instituttets lærerkrefter sikkert ikke kan tilsettes før det første skoleåret begynner, vil undervisningen til å begynne med bli basert på midlertidige engasjerte lærerkrefter. Skoleåret 1968/69 starter i november 1968 med et fireukers kurs i Stockholm. Neste kursperiode ventes lagt til Aarhus i Danmark i løpet av februar/mars 1969. Skoleåret bør kunne avsluttes rundt midtsommer 1969 etter en sammenfattende fireukers-periode i Stockholm.

Tallet på deltakere er 25 for skoleåret 1968/69. Kapasiteten beregnes dog øket til det dobbelte fra og med neste skoleår.

Søknad om å bli opptatt til instituttets videreutdannelse i skoleåret 1968/69 stilles til interimstyret for Nordiska institutet för samhällsplanering, c/o Utbildningsdepartementet, Fack 103 10, STOCKHOLM 2 og skal være interimstyret i hende senest **27. august 1968**. Søknaden vedlegges vitnemål på avgang eksamener, og andre bekrefte opplysninger. På grunn av det begrensede tallet på plasser er det ønskelig, at søkeren på forhånd forvisser seg om, at han har muligheter for å delta i hele kurset.

tar at det i praksis neppe vil være mulig å oppnå alminnelig enighet om nøyaktig hvilken lønns- og prisutvikling som representerer «hovedkursen», særlig p.g.a. vanskene med å oppnå enighet om hva som bør være «normalnivået» for eierinntekten i K-næringene. Men utvalget mener at det vil være lettere å skape enighet om at det består store *avvik* fra hovedkursen.

Ved siden av disse «normalnivåene» mener utvalget at «hovedkursen» avhenger av produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for K-produkter. Det siste avhenger igjen av prisutviklingen på verdensmarkedene. Utvalget mener å kunne påvise at «*hovedkursen*» følges når både lønnsnivået i K-næringene og i S-næringene står i et bestemt forhold til produktiviteten i K-næringene og prisnivået for K-produkter, og når prisnivået for S-produkter er lik forholdet mellom produktiviteten i K- og S-næringene ganger prisnivået for K-produkter.

Utvalget konkluderer med å si at uansett hvilken utvikling arbeidslivets organisasjoner eller myndighetene prøver å få realisert, vil avvikene mellom faktisk utvikling og «hovedkurs» måtte ligge innen visse grenser. Tilstrekkelig store avvik fra hovedkursen vil måtte føre til mangel på balanse både i arbeidsmarkedet og i produktmarkedet, og denne mangelen på balanse vil utløse avvikskorrigende mekanismer uavhengig av hvordan organisasjonene opptrer.

Aukrustutvalgets «umyndiggjørelse» av organisasjonene — og faktisk også av myndighetene — fyller en med en mistanke om at en del av utvalgets resultater skyldes de spesielle *forutsetningene* det opererer med. Utvalget påpeker selv at oppdelingen i bare to grupper, «konkurranseutsatte» og «skjermede» næringar er en sterk forenkling, men det gjør ikke noe ved det. Jeg tror at en ytterligere oppdeling ville være meget nyttig, f. eks. med sikte på å analysere byggebransjens utvikling og bivirkningene av den, og også jordbruk og fiske som er

helt spesielle grupper. En viktigere innvending kan imidlertid rettes mot «normalnivå»-begrepene. Riktignok forutsetter utvalget en svakt økende lønnsandel i S-næringene, men i selve analysen opererer man med et konstant forhold mellom lønnsandel og eierinntekt også i disse næringene. For K-næringene kan det observeres store variasjoner i dette forholdet, men de avhenger i første rekke av prisutviklingen på K-produkter som igjen bestemmes av verdensmarkedet. Utvalgets analyse bygger på «normalnivået for eierinntekten i K-næringene» som igjen forutsettes å stå i et fast forhold til lønnsnivået i disse næringene. Man må i det hele tatt være oppmerksom på at de sammenhenger som Aukrustutvalget opererer med ikke er basert på empirisk forskning, men er forutsetninger som lenkes sammen med det øvrige forutsetningsapparat. Statens økonomiske politikk er i Aukrustmodellen egentlig bare en forutsetning. I virkeligheten *forutsetter* Aukrust-utvalget også at en endring av inntektsfordelingen ikke er mulig, altså i modellen, og det er da ikke så underlig at utvalget i sine konklusjoner finner at arbeidslivets organisasjoner er temmelig maktesløse når det gjelder å påvirke «hovedkursen» for lønns- og prisutviklingen. Dette er desto merkeligere ettersom Aukrust-utvalget selv sier at det er utviklingen «i det lange løp» den beskriver. Man skulle tro at nettopp «i det lange løp» burde man regnet med endringer i inntektsfordelingen.

Utvalget forutsetter også at K-næringenes lønninger, slik at om K-næringenes priser og/eller deres produktivitet gir grunnlag for lønnsøkninger, vil det også etter hvert føre til lønnsøkninger — og dermed prisøkninger — i S-næringene, selv om forholdene er forskjellige fra K-næringenes. Denne forutsetning ser bl. a. bort fra byggebransjens spesielle forhold. Det kunne f. eks. vært interessant å finne ut i hvilken grad byggebransjens lønns- og prisøkninger «leder» utviklingen.

Utsnitt av forsamlingen under en foredragssesjon.

Det dreier seg her om en «skjermet» næring, der variasjoner i etterspørseren, som i betydelig grad er bestemt av myndighetene, kan tenkes å spille en betydelig rolle. Lønnsglittingsproblemet er således uten tvil et annet i byggebransjen enn i industrien, og man skulle vente en høyere grad av samvariasjon med de til dels store svingninger i etterspørseren. En analyse av virkningene av f. eks. den nåværende bygge-boom i Norge ville ha betydelig interesse. Dette falt utenfor Aukrust-utvalgets analyse, bl. a. fordi den ser bort fra etterspørselsvariasjonene som forklarende faktor.

Aukrust-modellen forutsetter produktivitetsutviklingen gitt utenfra. Men ville man opplevd en så sterk produktivitetsøkning i 1960-årene om ikke bedriftene hadde blitt presset til å rationalisere for å møte kostnadspresset. Det er et vekselvirkningsforhold mellom produktivitets- og lønnsutvikling som vi dessverre vet for lite om, men som sikkert har vært en viktig faktor. Dette forholdet gjør det bl. a. vanskelig å operere med en bestemt produksjonsøkning som skal «deles» mellom lønnstakere og eiere. Spesielt på litt lengre sikt må man regne med en betydelig forskjell i produktivitetsutviklingen alt ettersom man opererer med forskjellige forutsetninger om utviklingen av lønninger og andre kostnader.

Her må også endringer i den økonomiske politikk komme inn i bildet. Det er sammenheng mellom den alminnelige ressursallokering og inntektsutviklingen — fordelingen, investering, offentlig forbruk, privat forbruk påvirkes jo av det offentliges politikk, — og det er sammenheng mellom statens alminnelige etterspørselsregulering og den etterspørselsregulering innen avgrensede sektorer og f. eks. bedriftenes evne til å presse opp priser og lønninger. Jeg tror i det hele tatt at det er umulig å gi noe fullstendig bilde av faktorene bak pris- og inntektsutviklingen uten ved hjelp av en forholdsvis stor kvantitativ modell for økonomien i dens helhet, så desaggregert at alle sektorer av betydning ble spesifisert og alle viktige handlingsparametere gikk inn som variable. Men dette er jo ennå framtidsmusikk.

La meg etter denne gjennomgåelsen av noen av de analyseresultater som vi har av pris- og inntektssammenhengene, gå tilbake til problemer som henger mer direkte sammen med temaet for denne konferansen — nemlig styringsmulighetene, ikke minst sett på bakgrunn av alle de forslag om såkalt «inntektpolitikk» fra myndighetenes side som har dukket opp i de senere årene. Den kanskje beste oversikten over slike tiltak er den rapporten som FN's økonomiske kommisjon for Europa, ECE la fram i fjor. Den alminnelige konklusjon som man kan dra av ECE's materiale er at de former for inntektpolitikk som man hittil har tatt i bruk, ikke har vært særlig effektive selv om de kanskje kan ha hatt visse positive virknings. Dette henger i følge rapporten dels sam-

men med at de nødvendige forutsetninger for slik politikk ofte ikke har vært til stede. Blant de *forutsetningene* som ECE-rapporten mener må være til stede for at en inntektpolitikk skal lykkes, kan nevnes:

- Politikken må være godkjent av majoriteten av dem som den angår.
- Man må ha et apparat som effektivt kan gjennomføre den fastlagte politikk, ikke bare for lønningene, men også for andre inntekter.
- Inntektpolitikken må være sammenkoblet med en politikk for innenlandske etterspørselsreguleringer.
- Inntektpolitikken må baseres på en omfattende informasjonsvirksomhet, både om hvorfor politikken iverksettes, og hvordan den virker.
- Til slutt — og det er kanskje det viktigste — inntektpolitikken må baseres på at de grupper som den angår, er villige til å godta alle de ulemper som politikken fører med seg. Særlig viktig er det selvsagt at arbeidslivets organisasjoner er villige til å gi fra seg en del av sin handlefrihet i inntektsfastsettingen.

Det er vel riktig i denne sammenheng å nevne det kanskje mest gjennomførte forsøk på en offentlig inntektpolitikk som vi hittil har hatt i Vest-Europa, nemlig den som ble satt ut i livet i Nederland i 1950-årene, og som var basert på at inntektsøkningen skulle skje innenfor bestemte rammer trukket opp av allsidig sammensatte råd på grunnlag av beregninger utført av økonomiske eksperter. Det var imidlertid en klar tendens til at disse rammene ble for restriktive. De formelle lønnsendringer som ble tillatt, ble liggende etter i forhold til alle de inntekter som ikke var underlagt inntektpolitikken, og dette var et forhold som ble kumulert etter som årene gikk. Det dannet et system av svarte børslønninger ved siden av de formelle lønnsatsene, samtidig som det ble en økende misnøye med systemet som åpenbart virket i retning av å omfordеле inntektene til disfavør for lønnstakerne. Til slutt endte det hele med en såkalt «lønnseksplosjon» med meget sterke lønnsøkninger i løpet av noen få år. Selv om hollenderne formelt har beholdt sitt system, er det ingen tvil om at selve prinsippet i det har lidd skipbrudd.

I Norge har myndighetene hittil gjennom kontaktutvalg søkt å bringe partene i arbeidslivet og i bøndenes og fiskernes organisasjoner sammen til drøftinger av utviklingen og til konfrontasjon med materiale om den økonomiske utvikling. Man har også forsøkt å bidra til mest mulig samlede inntektsoppgjør, slik at f.eks. jordbruksoppgjørene nå blir direkte knyttet sammen med lønnsoppgjørene. Dette gjøres for å hindre at inntektssystemet stadig bringes

ut av balanse ved at det stadig kommer nye inntektsoppgjør som forrykker forholdet mellom gruppene. Et av de viktigste bidrag som det offentlige hittil har gjort i Norge når det gjelder å påvirke inntektsoppgjørene, er opprettelsen av de to beregningsutvalg i 1966 og 1968, altså de såkalte Aukrust-utvalg. Gjennom slike beregninger, som nå også diskuteres med partene i inntektsoppgjørene, søker man å oppnå et mest mulig felles grunnlag når det gjelder vurderingen av den faktiske utviklingen inklusive tendensene framover, for på den måten å gjøre inntektsoppgjørene mest mulig til rene inntektsfordelingsoppgjør.

Et nytt initiativ fra statens side kom for noen dager siden, da Regjeringen la fram en stortingsmelding om pris- og inntektpolitikken. Det foreslås der at det skal opprettes et nytt utvalg som skal være rådgivende overfor myndighetene i pris- og inntektpolitiske spørsmål. Utvalget skal bestå av statsministeren som formann, noen andre statsråder og representanter for de viktigste organisasjonene innen nærings- og arbeidsliv. Utvalget skal på et generelt grunnlag drøfte grunnprinsippene i pris- og inntektpolitikken og gjennom periodevise meldinger holde myndighetene, organisasjonene og almenheten fortløpende orientert om inntektpolitikken og gjennom periodevise meldinger holde myndighetene, organisasjonene og almenheten fortløpende orientert om inntektpolitiske tiltak i Norge og i andre land. Foran de store pris- og inntektsoppgjørene bør samarbeidsutvalget etter Regjeringens oppfatning søke å finne fram til et veiledede hovedopplegg for pris- og inntektsoppgjørene. Som grunnlag for eventuelle drøftinger om disse spørsmål vil utvalget bl. a. kunne støtte seg til analyser av den økonomiske stilling tilsvarende utredningen fra det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene i 1968. Innstillinger av denne art forutsettes å burde bli en permanent ordning. Under drøftingene bør de forskjellige interesser så vidt mulig samordnes ut fra en samlet vurdering av den økonomiske stilling. Det er Regjeringens forutsetning at organisasjonene er innstilt på å følge det opplegg som utarbeides uten at de med det underlegges noen dirigering. Man vil overlate til organisasjonene å tilpasse oppgjørene innen hovedrammen. Oppnås ikke enighet om et felles opplegg, vil myndighetene måtte vurdere om de selv bør trekke opp retningslinjer, eller om det på annen måte bør tas andre forholdsregler.

Så langt Regjeringens melding. Det følger av min kritikk av Aukrustmodellen at jeg anser den i dens nåværende form for et for ufullstendig grunnlag for en fullstendig analyse av pris- og inntektsutviklingen. Hvis Regjeringen nå vil gå vesentlig ut over det som beregningsutvalget representerer, med den uklare målsetting som man har på dette området og den mangelfulle kjennskap til den faktiske utvikling, og forsøke å tvinge gjennom mer håndfaste «ret-

ningslinjer» for inntektsoppgjørene, er jeg redd for at det ikke vil føre til annet enn større uro i arbeidslivet.

Ved vurderingen av inntektsoppgjørenes betydning i totalbildet bør man ta med det som skjer utenfor oppgjørene, også når det gjelder utviklingen av nominalinntektene. *Lønnsgliding* har i alle år etter krigen vært en faktor som i enkelte år har vært like viktig som de nominelle lønnstillegg. Dette har ført til at mens fagbevegelsen i hele etterkrigstiden har fulgt en såkalt «solidarisk lønnspolitikk» og altstått gått inn for høyere tillegg for de lavest lønnede enn for gjennomsnittet, så har denne politikken hele tiden blitt motvirket av lønnsgliding for de grupper som har hatt den gunstigste strategiske stilling i arbeidsmarkedet og som på den måten har kunnet opprettholde sitt forsprang overfor lavlønnsgruppene. En analyse av de siste 15 års lønnsutvikling fordelt på de ulike industrigrupper viser klart at tross den solidariske lønnspolitikken er vi ikke kommet et skritt nærmere en utjevning mellom lavlønnsgruppene og høy lønnspolitikk innenfor industrien. Det som skjer ved inntektsoppgjørene har derfor bare en begrenset innflytelse på den faktiske lønnsutvikling.

Nettopp dette siste eksemplet, altså utviklingen for lavlønnsgruppene, viser, at det er nødvendig med et offentlig engasjement på en langt bredere front enn det man normalt oppfatter som «inntektpolitikk» og altså langt utover det som synes å være området for den nevnte stortingsmelding. Jeg tror ikke at lavlønnsproblemet i Norge kan løses av fagbevegelsen alene. Et langt mer virksomt virkemiddel ville i denne forbindelse være å få redusert omfanget av den lavproduktive virksomhet som lavlønnsnæringene stort sett representerer. Viktigere enn rent inntektpolitiske tiltak er derfor alt det man sammenfatter under betegnelsen strukturpolitikk, med sikte på å oppmuntre høyproduktiv virksomhet. Dette kan dreie seg om tiltak for å få ført ut til sentra med vekstmuligheter virksomhet som er mer produktiv enn den som befolkningen i vedkommende distrikter stort sett har vært syssel-satt i. Det kan også dreie seg om mobilitetsfremmende tiltak gjennom arbeidsmarkedspolitikken for å hjelpe arbeidskraften å komme dit hvor den skal få mer produktiv sysselsetting, og ikke minst få løst de arbeidskraftsproblemer som oppstår i en del pressområder, og som kan skape pris- og lønnsmessige ringvirkninger som det ikke er mulig å råde bot på ved generelle virkemidler. På etterspørrelssiden må det også komme på tale med mere selektive virkemidler, f. eks. inngrep overfor lavprioritert virksomhet i områder med press på arbeidsmarkedet.

Et hovedpoeng i Aukrusts modell er de inflasjonsskapende virkningene som springer ut av forskjellen i produktivitetsutviklingen i de konkurransesatte bransjer synes altså å være en

fordel fordi disse bransjene tvinges til å oppnå en høyere produktivitet. Forutsetningen må selvsagt være at man har midler til å gjennomføre en slik overgang til større lønnsomhet uten at det skaper sysselsettingsproblemer for arbeidskraften og kapitalen. En utjevning av produktivitetsforholdene i hele næringslivet synes altså å burde være en langsiglig hovedmålsetting for det offentlige i dets politikk på dette området. Mange av de problemene vi her har med å gjøre lar seg ikke løse på kort sikt, men krever åpenbart tiltak av mer langvarig og strukturell karakter.

La meg så til slutt få lov til å summere opp en del synspunkter på hva som jeg mener må være hovedoppgavene på dette området for det offentlige i tiden som kommer. For det første må man få et langt bedre *statistisk materiale* om alle de hovedstørrelser som spiller en rolle på dette området. For det andre må man ved hjelp av en langt *større innsats i forskning og utredningsarbeide* få et mer realistisk, mer detaljert og mer fullstendig bilde av de viktigste sammenhengene som her gjør seg gjeldende. Ikke minst tror jeg at det er nødvendig med *mer empirisk forskning* for å få klarlagt bedre de rent institusjonelle og maktmessige mekanismer som her gjør seg gjeldende. Videre må man få en langt klarere *målsetting* for politikken på dette området, og en sammenbinding av denne målsettingen med målsettingen for den økonomiske politikken generelt sett. Spesielt mener jeg at det er ganske umulig å operere med en isolert prismålsetting. Den må under en hver omstendighet suppleres med en målsetting for den inntektsfordeling som man ønsker å arbeide seg fram mot, og også for den alminnelig ressursfordeling i samfunnet som har sammenheng med den inntektsfordeling som man tar sikte på. Videre må man gjennom strukturpåvirkning søke å øke den gjennomsnittlige produktivitetsvekst i næringslivet og utjevne forskjellene i produktivitetsveksten i de ulike næringer. Man må også hele tiden søke å få en oversikt over totalvirkningen av

den nominelle inntektsutviklingen og alle de ulike former for offentlig skatter og overføringer — om mulig også inkludert virkningen av fellesforbruket —, slik at man får en klarere forestilling om de tiltak som trengs for å nå den inntektsfordelingsmålsetting som settes opp.

Det jeg har sagt i de foregående kan kanskje virke noe pessimistisk når det gjelder de eksisterende styringsmulighetene på pris- og inntektsområdet. Min pessimisme er imidlertid i det vesentlige kortsiktig. Hvis man arbeider videre på det grunnlag som er lagt gjennom Aukrustutvalgets arbeide og følger opp de punktene jeg har summert opp for det offentliges oppgaver på dette området, burde man etter min mening etter hvert få et bedre grunnlag for styring fra det offentliges side. På lang sikt mener jeg at det er mulig å få vesentlig bedre system for inntektsoppkjørene i samfunnet enn det vi nå har etter hvert som kjennskapet til sammenhengene øker og etter hvert som det offentlige formulerer en klarere målsetting både for pris- og inntektsutviklingen og koordinerer politikken på dette feltet med de øvrige deler av den økonomiske politikken. *Inntil* det skjer, altså før de nærmeste årene framover, er jeg av den oppfatning at den erfaring og den intuisjon som arbeidslivets organisasjoner representerer stort sett er et bedre grunnlag å bygge på i lønnsoppkjørene enn det forholdsvis ufullstendige materialet som hittil foreligger. Men la meg til slutt understreke at *selv om* man etter hvert får vesentlig økt kjennskap til sammenhengene på dette området og for statens del får en samordning av pris- og inntektpolitikken og de øvrige deler av politikken, så vil pris- og inntektpolitikken *aldri* kunne reduseres til et rent teknisk spørsmål som helt kan overlates til økonomene eller som kan bestemmes ensidig av en part, f. eks. Regjeringen. Den del av problemene som består av en maktkamp om hvordan inntektsfordelingen og samfunnsutviklingen i det hele bør være, vil være et område der interessegruppene fortsatt må spille en sentral rolle.

STUDENTSAMSKIPNADEN I OSLO
er studentenes velferdsorganisasjon
ved Universitetet og høyskolene i Oslo.
Studentsamskipnadens virksomhet omfatter blant annet:

Spisesteder	Utbyggingsavdeling
Universitetsbokhandlene	Studentbyen på Sogn
Universitetsforlaget	Boligformidling
Varehus	Studentens Reisebyrå
Daginstitusjoner for barn	Helsetjenesten v/ Universitetet i Oslo

UNIVERSITETSSENTRET, BLINDERN, OSLO 3
TELEFON: 46 68 80 TELEGRAMADR.: «STUDENT»

FORBEREDET DEBATTINNLEGG:

AV STUD. POLIT. CHRISTEN SØRENSEN,
UNIVERSITETET I KØBENHAVN

Om man var doktrinær marxist kunne spørgsmålet hurtigt besvares, idet den materialistiske historieopfattelse ingen afgørende styringsmuligheder efterlader for vi dødelige. Men i vor økonomiske tradition, hvor de viktigste ord er: på den ene side og på den anden side, er et så entydigt svar ikke muligt.

Vil vi gøre et forsøg på styring, er det først fornødne en klar målsætning. Vi må ha et punkt at styre mod.

Det forudsættes foreløbig, at indtægtfordelingen og effektivitetsfremgangen er givet, hvorfor løn- og prisudviklingen kan diskuteres under et.

Der har været meget mysticisme i diskussionen om prisudviklingen, parallelle findes kun i primitive religioner. Det gælder bl. a. nogle af de konsekvenser, der er draget af Philips-kurve analyser. Det typiske for prisudviklingen er vel at en absolut målsætning er umulig. Det er meningslös at spørge, om man foretrækker prisstabilitet frem for 5 % prisstigning, kun prisstigninger, som sætter samfundsstabiliteten på spil, må absolut afvises. Men dette er jo historie. Spørgsmålet om pris- og lønudviklingen kan kun afklares i en afgrænsning mod samfundets andre mål, med andre ord i en total økonomisk model.

Overfor økonomisk vækst.

For at komme med konklusionen først: Inflation er simpelthen nødvendig, hvis vi ønsker den størst mulige økonomiske vækst.

Det er ofte konstateret, at lønningerne stiger i samme takt eller endog mere end produktiviteten i de mest produktive erhverv. Eksemplet er her de virksomheder, der deltager i den internationale konkurrence. Disse virksomheder har ofte en oligopolistisk stilling på markedet. Monopol er relativt sjældent, og fuldkommen konkurrence er nærmest en vittighed i industrien. Disse oligopolvirksomheder er ikke interesseret i at gennemføre prisreduktioner, idet det kunne rokke den prekære magtbalance på markedet, man kan blot tænke på den simpleste form for spilteori: maximum-minimum spillet. Det er endvidere en kendsgerning, at erhvervslivets giganter samtidig er ansvarlig for gennemførel-

sen af næsten alle tekniske fremskridt. Det er ikke de små konkurrence-udsatte virksomheders indehavere, der er nutidens opfindere, det er kun i myten, dette holdes for sandt. Produktiviteten stiger med andre ord stærkest i ovennævnte erhverv. Derfor er disse virksomheder ikke stærke modstandere mod lønstigninger, de kan bære de øgede omkostninger. (Jfr. J. K. Galbraith: *The New Industrial State*.)

Og på andre områder, hvor konkurrencen er nogenlunde hård, sørger staten ofte for at virksomhedernes jernhårde overlevelseskamp neutraliseres. Således i landbrug og skibsbygningsindustri i Danmark.

Når således priser ikke falder i erhverv med den stærkeste produktivitetsudvikling og i konkurrence-udsatte næringer, ja da må prisniveauet stige.

Men er der sket nogen skade herved? Den største økonomiske vækst nødvendiggør, at aflønningen stiger lige meget i alle erhverv eller endog stærkest for de lavtlønnede. Det er et meget misforstået forhold, idet økonomer er tilbøjelige til at fastslå, at arbejderne skal aflønnes med værdien af arbejdets grænseprodukt eller $MP \times MR$, og i samme åndedrag hævder, at aflønningen skal stige stærkest i erhverv med den stærkeste produktivitetsstigning. Det er imidlertid urettigt, idet aflønningen bør stige nogenlunde ens. Det er den eneste effektive måde, hvorpå lønforskelle begrundet i kunstige uddannelsesniveauer kan fjernes, idet arbejderne ikke på egen hånd er tilstrækkelig mobile, jfr. arbejdsløshedsøerne. Denne fremgangsmåde sikrer en større gevinst ved reallocering. Herom mere senere.

Overfor betalingsbalancens løbende poster eller konkurrenceevnen.

Her er det vel muligt, at lægge visse grænser for pris- og lønudviklingen, idet målsætningen vel er nogenlunde ligevægt på betalingsbalancens løbende poster på langt sigt, men igen er det kun en relativ afgrænsning, som er mulig, idet den tilladte prisstigning igen er afhængig af prisudviklingen i omverdenen. Og er man dertil forrest i visse områder af den tekniske

udvikling, spiller konkurrencemotivet i kr. og øre ikke den afgørende rolle, jfr. IBM.

Overfor beskæftigelsen.

Efterspørgselen øges ved forventede prisstigninger, og stærk efterspørgselspres afleder prisstigninger. Derfor er der ingen direkte modstrid mellem prisstigning og beskæftigelsen, bortset fra grænserne der afstikkes af målsætningen om konkurrenceevnen.

Forudsætningerne om givet produktivitetsudvikling og indkomstfordeling skal nu ophæves.

Arbejdernes organisationer, L.O. kan givet ikke acceptere en sådan målsætning. Et af deres fornemste mål må bl. a. være indkomstomfordeling. Om det er lykkedes er en helt anden sag. Det må vel konstateres, at lønforskellen er øget mellem ufaglærte og faglærte mænd i Danmark. Derimod er lønforskellen indsnævret mellem mænd og kvinder. Hvis L.O. skal acceptere en indkomstpolitik må indkomstfordelingsspørgersmålet afklares. Dette problem er næsten uløseligt, idet priserne er umulige at styre, medens lønninger lettere kan styres for store grupper. Dette er at trække store veksler på L.O.

Produktivitetsudviklingen er afhængig af lønstigningen, jfr. bemærkningerne om økonomisk vækst. Derfor må L.O. bestandig hæve lønningerne. Også fordi de marginale virksomheder da bringes til ophør, ligesom en realloering af arbejdskraften i almindelighed bliver følgen, det fremmer den økonomiske vækst.

Men lad os nu se på konsekvenserne af dette, og hvilke styringsparametre, der bl. a. må anvendes. I det ovennævnte er der ikke sagt meget om finanspolitik, det skyldes, at man vel kan sige, at de nordiske lande har accepteret at holde nogenlunde fuld beskæftigelse.

Den lille arbejdslosheid, kravene til den økonomiske vækst, her tænkes specielt på realloceringen, må medføre at tyngdepunktet flyttes i den økonomiske politik. Den generelle finanspolitik må suppleres med specielle reallocceringsforanstaltninger. Men hverken det offentlige eller L.O. har endnu systematiske programmer for nyuddannelse eller genoptræning. Kun en gruppe i Danmark får et fuldstændigt genoptræningstilbud. Det er de invaliderede. Læger, sociologer, psykologer m.v. arbejder her sammen i team. Disse muligheder burde vel også stilles til rådighed for resten af samfundet, for hvem er det, som må finde nyt arbejde? I Danmark er det generelt de mindst mobile: ældre, ufaglærte m.v. De unge og kvikke skal nok beholde deres job, med mindre de frivilligt forlader det. Den økonomiske teori er vel også ansvarlig for, at realloccering blot er blevet betragtet som et spørgsmål om rejsetid mellem hjem og arbejdsplads. Og L.O. Deres solidariske lønpolitik er brutt sammen. Det er min mening, at L.O. hellere burde koncentrere deres kræfter om genuddannelse af arbejdskraften end om strejkepolitik. Der er ingen undskyldning for, at løngabet er vokset mellem ufaglærte mænd. Fornuftsvæsener ville uden tvil drage følgende slutning: gør så vidt muligt ufaglærte til faglærte eller specialister. Her er en vældig udfordring til L.O. og samfundet. L.O.'s aktive medleven er her nødvendig, hvis arbejderen skal have midler og psyke til en sådan omvæltning.

Konklusion: Vil man alvorligt styre mod de generelt accepterede mål, må L.O. og samfundet foretage en radikal omvurdering af deres politik. Det bør t. eks. ikke betragtes som en ulykke, når nogle virksomheder må give op. Det er en uundgåelig konsekvens af målsætningerne. Hermed være ikke sagt, at en tilfredsstilende styring mod de fastsatte mål er mulig.

SAMFUNNSPLANLEGGING STIPENDIER FOR VIDEREUTDANNING

Kommunal- og arbeidsdepartementet i samarbeid med Norsk institutt for by- og regionforskning vil i inneværende år starte en stipendieordning for videreutdanning innen arbeidsområdene regional planlegging og utbygging. En tar sikte på yngre kandidater med universitets- eller høyskoleutdanning (bl. a. sivil- og sosialøkonomer, arkitekter, ingeniører, geografer, jurister, landbruksakademikere og samfunnsvitere) som gjennom videreutdanning ønsker å kvalifisere seg innen disse arbeidsområdene. Studieopplegget utformes individuelt for den enkelte kandidat, ut fra vedkommendes bakgrunn og interesser. Studiet kan gis så vel en teoretisk som en mer praktisk orientering. Det forutsettes normalt å strekke seg over ett år. Kandidatene må forplikte seg til å tjenestegjøre i ett år i planleggingsadministrasjonen eller i annet godkjent arbeid etter endt studium.

Stipendiaten får lønn etter statens regulativ l.kl. 17 og pålagte reiser vil bli godtgjort etter statens regulativ.

Søknad sendes

KOMMUNAL- OG ARBEIDSDEPARTEMENTET

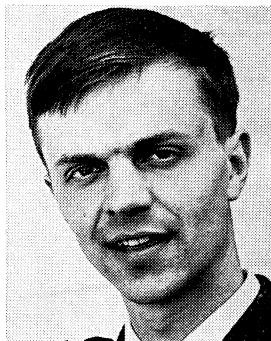
Distriktsplanavdelingen, innen 1. september 1968.

1. Distriktsproblemen i vårt ekonomiska system.

I Finland finns det ett stort område som är underutvecklat. Tidigare försökte man utveckla dessa områden genom att bygga vägar till dem. Man räknade med att näringslivets existensvillkor skulle förbättras så mycket att företag skulle lokalisera sig till dessa avkrokar. Men politiken slog fel. Ty i och med att avkroken fick en väg, fick också mänskorna som bodde där, genom bättre kommunikationer information om hur man levde i de utvecklade områdena. Då icke utvecklingen ville komma till mänskorna i avkroken reste de till utvecklingen och området avfolkades. Så genom att bygga en väg hade distriktpolitikerna istället för att förbättra näringslivets villkor byggt en väg längs vilken innbyggarna kunde flytta bort och byggden blev mera underutvecklad än tidigare.

Jag har ovan beskrivit vad som kan hända om man angriper regionalproblem utan tillräcklig information. Förrän jag behandlar di-

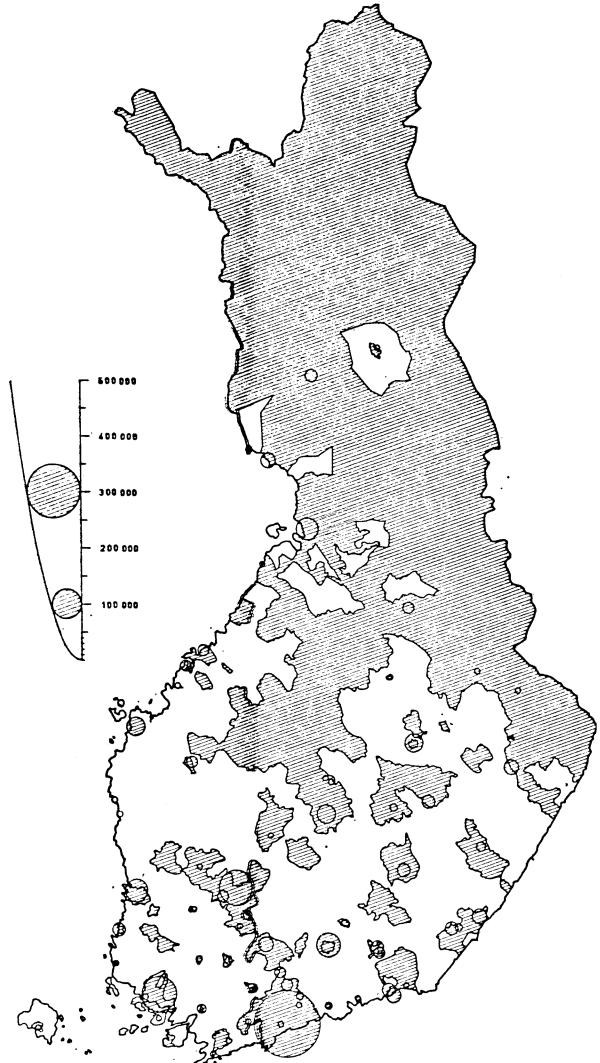
Urbanisering - distriktsutbyggnad

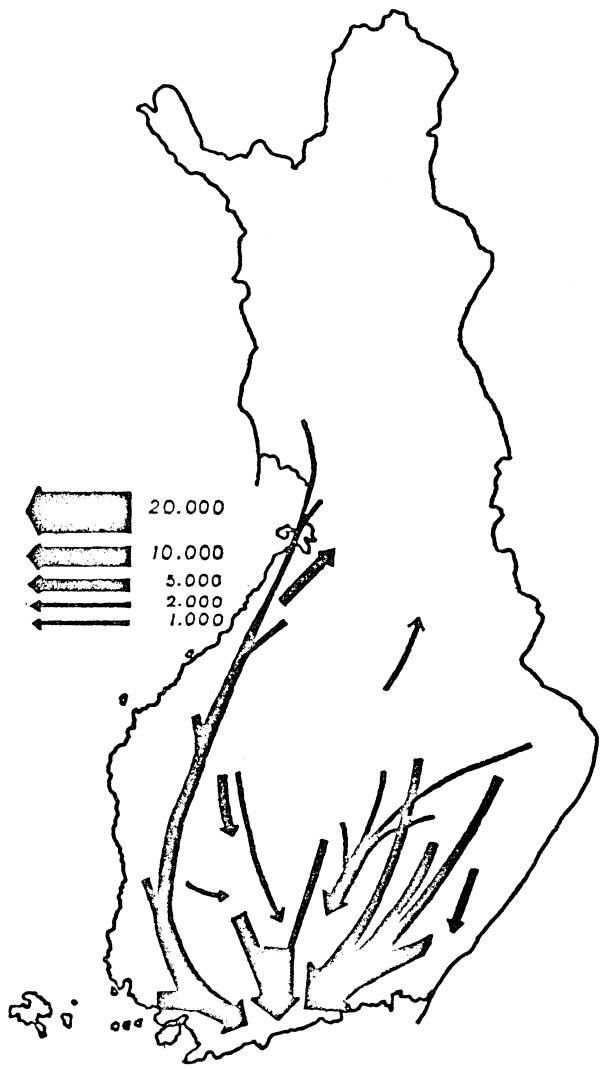
AV POL. KAND.

LARS CHRISTER JOHANS

SVENSKA HANDELSHÖGSKOLAN
I HELSINGFORS

Figur 1.

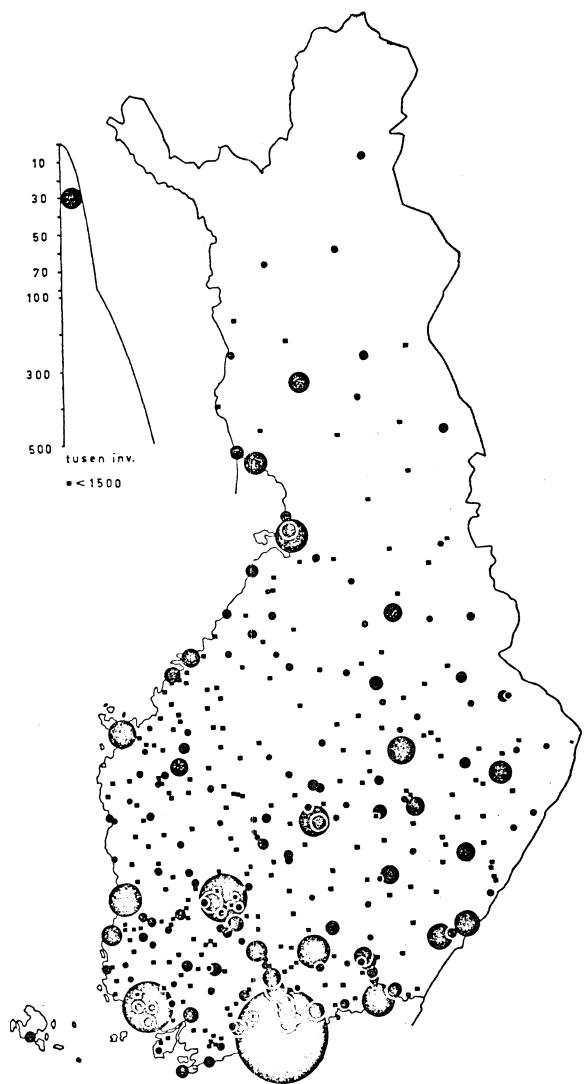
Figur 2.

Migrationen, d.v.s. flyttningen inom landet, har stora proportioner som en följd av att landet förvandlats. Schemat anger flyttningsriktningarna och migrantströmmarnas ungefärliga storlek under perioden 1951–55 (T. Purola 1960). Flyttlassen har rullat mot Helsingforsregionen och Nyland. Notera dock den lilla, men principiellt intressanta «motströmmen» i norr och nordost.

striktsproblemen systematiskt skall jag kort beskriva den utveckling i Finland som har lett till regionalproblem. Problem såsom hur vi skall kunna ge medborgarna samma möjligheter till sjukvård, skolgång, kommunikationer osv. är typiska i dag.

I Finland har den utveckling som kan rubriceras som problematisk börjat efter det andra världskriget. Problemet är att vissa delar av landet avfolkas medan andra delar, speciellt Helsingforsregionen kämpar med en alltför progressiv utveckling. Helsingfors med omnejd börjar bli vad man på finska så träffande kallas en trängselregion. Jag skall illustrera situationen med hjälp av några kartogram.

I figur 1 är de vita fälten avfolkningsregioner under 1950–60. Det märkliga är att avfolknin- gen skenbart sker i söder, medan befolknings-

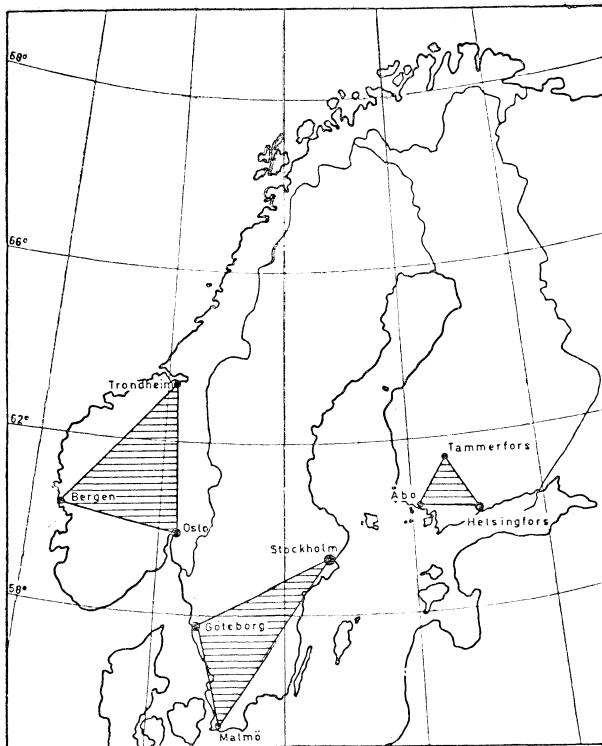
Figur 3.

Finlands tätorter år 1960 (en förenklad framställning efter P. Fogelberg 1963). Notera koncentrationen i söder såväl av de största städarna, som av flertalet mindre tätorter.

tillväxten ser ut att ske i norr. Om bilden hade en finare indelning än den i kommuner skulle vi se en avfolkning också i norr i form av inflyttning till närmaste tätort, varvid den omgivande landsbyggden avfolkas. Dette förhållande ser vi tydligt upp i norr kring Kemijärvi köping som har dragit till sig befolkningen från Kemijärvi landskommun. Kartogrammet ger en klar uppfattning om tätortstillväxten och urbaniseringen.

Det är inte bara denna migration som är markant i vårt land. Vi finner också en stark flyttning till landets södra delar, främst till Helsingforsregionen. Figur 2 visar oss denna ström under åren 1951–55. Vi ser även en liten motström uppe i norr men också då är det fråga om inflyttning till någon stad.

Nästa figur (3) visar hur stark koncentratio-

Figur 4.

På denna karta har Finlands, Sveriges och Norges tre största städer förenast till tre streckade trianglar. Bilden visar åskådligt hur starkt koncentrerad Finlands «storstadstriangel» är jämfört med Sveriges och Norges. Vi finner också huru mycket sydligare Sveriges aktivitetscentrum befinner sig. Jämför denne karta med bilden av hur Finland «krympt» (figur 5).

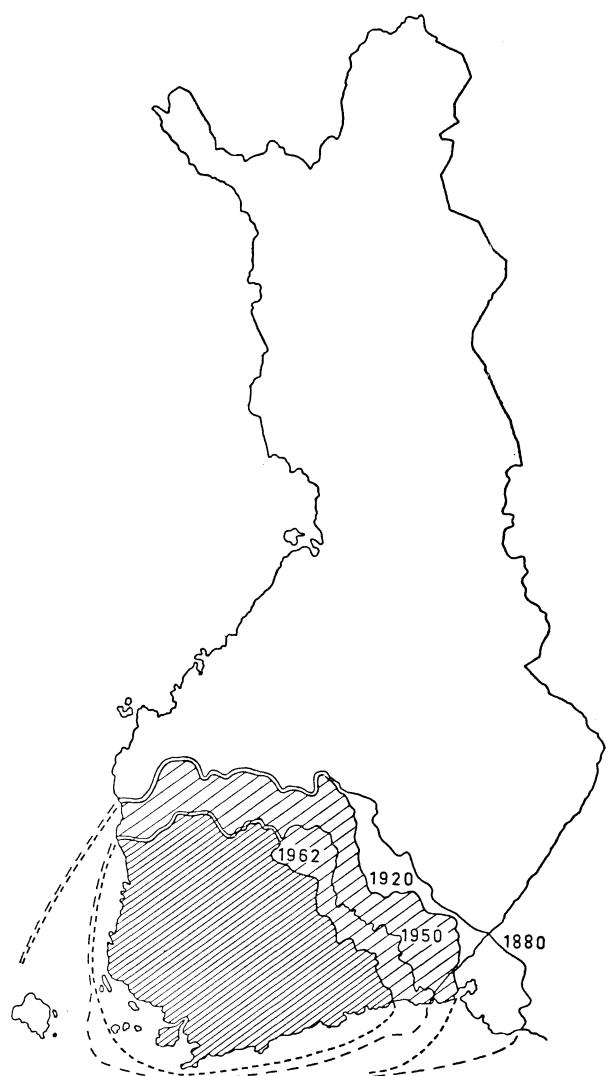
nen av tätorter har blivit i landets södra delar. Så ligger fem av de sex största städerna icke mer än 150 kilometer från sydkusten.

Om vi jämför denna koncentration med Norges och Sveriges tre största städer ser vi att koncentrationen är större i Finland än i grannländerna (figur 4). Beskrivande är också hur den del av Finland inom vilken halva rikets befolkning är bosatt fortlöpande krymper (figur 5).

Vilka är då de problem som uppstår vid en sådan här befolkningsutveckling? Vi har två typer av problem. För det första de problem som uppstår då en region avfolkas. Problem såsom att kunna bjuda medborgaren på arbete eller ens på den lägsta servicenivå är icke lätt att lösa i en kontraherande region. För det andra har vi problemen i en trängselregion. Hur skall vi klara av trafikproblemen, brottsligheten, nedsmutsningen, störande ljud osv?

2. Är koncentrationstendenserna en konsekvens av systemet?

För att svara på detta spörsmål skall jag bygga en enkel modell av systemet. Jag delar upp vårt ekonomiska system i tre delar, beslutsnivåer, helt medveten om att jag gör en förenk-

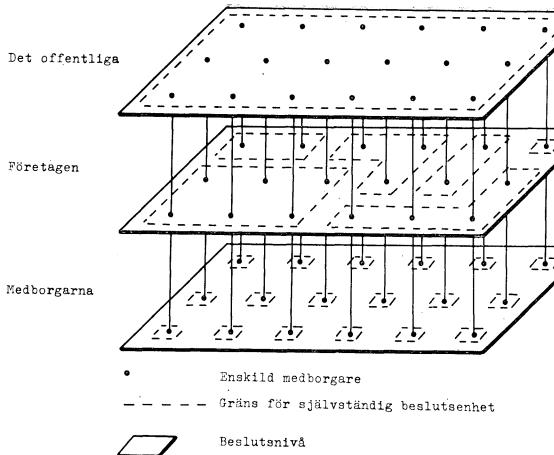

Figur 5.

«Finland krymper» kan man säga med ledning av detta kartogram, där den streckade delen anger var hälften av Finlands befolkning var koncentrerad 1962. Samtidigt finner vi att det område, där hälften av landets folkmängd bodde under tidigare decennier var betydligt större. Just denna pågående koncentration av befolkningens aktivitet åskådliggör tydligast landets förvandling från ett agrarland till ett modernt industrialiserat land, där det råder en viss arbetsfördelning mellan landets olika delar. Denna moderna centraliseringstrend har dock också utlöst starka motreaktioner, bl.a. lagstiftningen om statligt stöd för en aktivering av våra underutvecklade områden.

ling av verkligheten. Se figur 6. Vi har den offentliga nivån, dvs. staten, kommunen, alla medborgarna tillsammans. Så har vi företagsnivån, dvs., företag, föreningar, fackförbund osv. vilka bildas av undergrupper till befolkningsgen. Slutligen har vi de enskilda medborgarna.

Karakteristiskt för systemet är att alla enheter på de olika nivåerna har rätt att självständigt fatta beslut på sitt behörighetsområde. I detta sammanhang är vi intresserade av det som påverkar företagens och individernas beslut att välja verksamhetsort. Jag återkom-

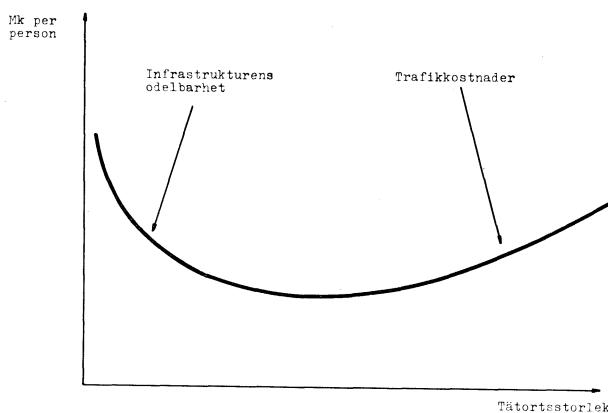
*Figur 6.
Olika beslutsnivåer.*

mer till frågan senare. Ett annat synnerligen viktigt drag är att staten på något ofullständigt sätt kan avgöra vad som är medborgarnas bästa i något avseende. Staten försöker sedan fatta sådana beslut att man maximerar utvecklingen i önskad riktning.

Då jag som ekonom har en yrkesbelastning att se allting ur en ekonomisk synvinkel skall jag här analysera vad som är det offentligas optimum. Senare behandlar jag frågan om vad som är optimalt för medborgarna och företagen.

Jag antar att det offentligas målsättning är optimal tillväxt samtidigt som man vil bjuda medborgarna en viss minimi service. Målsättningen kan då formuleras om till att det offentliga till lägsta möjliga kostnad vill bjuda en viss service, ty då blir det mest resurser över för tillväxt. Mera resurser för tillväxt betyder att riket har möjlighet till större tillväxt. Den ursprungliga målsättningen har blivit mera gripbar.

Jag är väl medveten om att jag gör mig skyldig till en förenkling, men denna omständighet förmildras av att detta sätt att resonera ej är främmande för det offentliga.

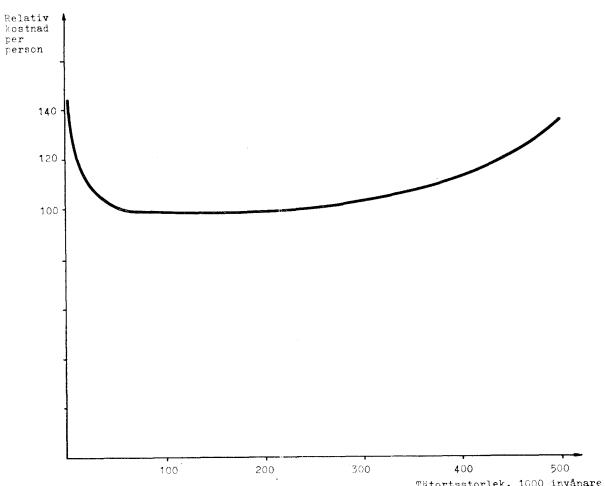

*Figur 7.
Infrastrukturkostnad per person.*

Vi skall närmare studera de kostnader och benefits som uppstår då det offentliga bjuter på en viss infrastruktur. Allmänt kan vi vänta oss en u-formad kurva för infrastrukturkostnaderna per person. Figur 7. Kostnaderna i en liten tätort blir höga då många tjänster t. ex. sjukhus inte går att dela upp i mindre enheter. (Ett sjukhus skall gärna ha minst 300 bäddar för att vara ekonomiskt, vilket i sin tur kräver ett befolkningsunderlag på ungefär 45 000 personer. Här i Norden betyder det i medeltal en radie på över 50 kilometer kring sjukhuset.) Kostnaderna stiger åter i en storstad då trafiken börjar bli dyr att avveckla.

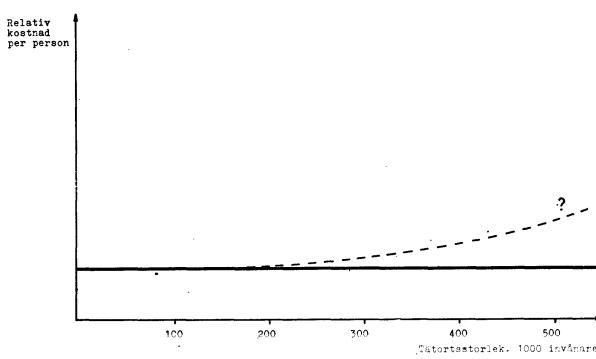
Jag skall försöka kvantifiera en exaktare form för kurvan. Kurvan kan anses vara sammansatt av fyra delar vilka var för sig är lättare att kvantifiera då de utgör homogenare grupper. Vi har servicekostnaden, administrativkostnaden, de individuella sociala kostnaderna och från dessa subtraherar vi individuella benefits. Delarnas exakta innehörd framgår senare i texten.

På basen av material från Schweitz och Italien om vad det kostar att förse olika stora centra med en acceptabel service, såsom skolor, sjukhus, vägar, elektricitet, avlopp osv. finner ungefär följande resultat. Kostnaden per person sjunker rätt kraftigt till tätorten har cirka 20 000 invånare, för att nå en lägsta punkt vid 50 000 invånare. Kurvan stiger sedan mycket svagt tills tätorten har ungefär 250 000 invånare, för att därefter stiga kraftigt. Figur 8.

*Figur 8.
Servicekostnader per person.*

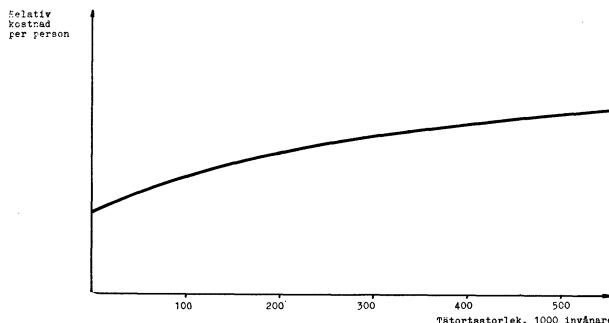
Vi kan misstänka att Parkinsons lag träder i funktion för tätortens administrativkostnader då tätorten växer. Detta betyder att administrativkostnaden per person stiger. Å andra sidan ger ett stort system möjligheter att rationalisera administrationen t.ex. med hjälp av datamaskiner vilket motverkar en kostnadsstegning. Då administrationen är en rätt liten del av nettokostnaderna och då uppgifterna är osäkra antar jag att administrativkostnaden

Figur 9.
Administrationskostnaderna.

per person är konstant. Figur 9. Om vi lägger denna kostnad till servicekostnaden blir den nya kurvans lutning den samma som servicekostnadskurvans.

Den tredje kostnadskomponenten utgör vissa sociala kostnader som betalas av den enskilda medborgaren, t. ex. arbets- och fritidsresor. Dessa kostnader växer med tätortsstorleken. Vi skulle kunna approximera kostnadsstegringen med tillväxten av tätortsradien. En fördubbling av befolkningen ökar då dessa kostnader med 40 % per person. Det verkar väl mycket i ljuset av de få uppgifter som finns att tillgå, speciellt då en större tätort har möjlighet att hålla sig med ett eget kollektivtrafiksystem som sänker kostnaderna för individuella resor. I större centra skapas ofta undercentra vilka reducerar resornas längd. Vi kan därför med större realism anta att kostnaderna stiger med 50 % av tillväxten i tätortsradien. Se figur 10.

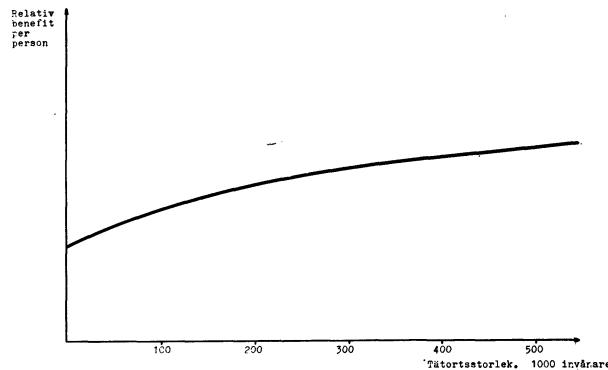

Figur 10.
Individuella sociala kostnader.

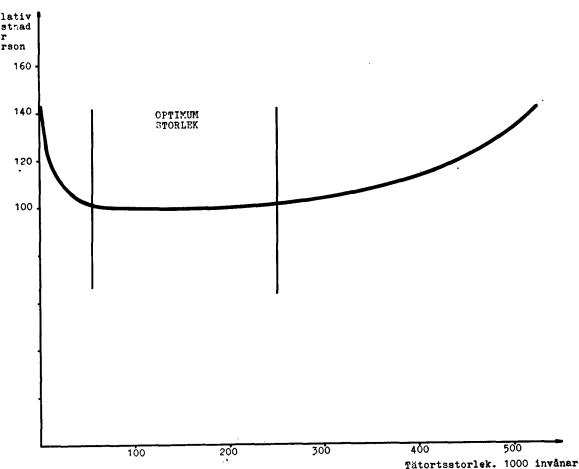
Hur dessa kostnader påverkar totalkostnadskurvan beror på den andel de utgör av totalkostnaderna. Vissa undersökningar ger en siffra på cirka 17 %. Då vi nu lägger denna kostnad till de tidigare kostnaderna stiger totalkostnadskurvan med ungefärligen 8 % mellan befolknings-talen 30 000—250 000.

För att få den slutliga nettokostnadskurvan måste vi från totalkostnadskurvan subtrahera individuella benefits. Dessa är mycket svåra att

uppskatta. Man kan väl allmänt gissa att en större stad med sitt rikare utbud av nöjen ger större benefits per person. Vi antar att dessa benefits först stiger snabbare för att sedan minska ökningstakten då tätorten växer. I stort sett antar vi att de motsvarar de individuella sociala kostnaderna. Figur 11. Den slutliga nettokostnadskurvan blir då helt flat mellan 50 000 och 250 000 invånare. Figur 12.

Figur 11.
Individuella benefits.

Figur 12.
Nettoinfrastrukturkostnader.

Den optimala tätortsstorleken ligger alltså mellan 30 000—50 000 och 250 000—300 000. Skillnaden i kostnader per person inom detta område är icke markant. Osäkerheten i uppgifterna är så stor att man icke kan ange ett exaktare resultat. Det offentligas mål är då tätorter av denna storleksklass.

Kostnaderna för infrastrukturen stiger i tätorter som är större. Varför fortsätter då utvecklingen över denna gräns? Är det något som är inbyggt i systemet? Förrän jag svarar på spårsägarna skall jag studera den enskilda medborgarnas och företagarnas motiv för lokalisering.

Kändedom om att andra har det bättre leder till att man själv försökar skaffa sig samma

förmåner. Den högre inkomsten i tätorter lockar mänskor att flytta till en tätort. Städerna har en större möjlighet att bjuda service, möjligheterna att erhålla arbete är bättre. Allt detta är incitament som får den enskilda medborgaren att flytta till tätorter. Men varför är det just städer och tätorter som kan bjuda dessa fördelar? Orsaken är den att företag visar en generell tendens att lokalisera sig till tätorter. Företagen erbjuder de goda utkomstmöjligheterna vilka lockar mänskor till städerna. Då mänskor lockas till städerna ökas stadens skattebetalarunderlag och stadens möjlighet att erbjuda service blir bättre. Företagens konkurrens koncentreras rumsligt, vilket medför lägre transportkostnader för företagen. Effekten är kumulativ.

Varför lockas företagen till tätorter? Vilka är de incitament som får dem att välja en stad till verksamhetsort? Vilka kostnader och vilka benefits påverkar det enskilda företagets beslut vid val av verksamhetsort? Följande incitament som lockar företag till en tätort hör till de starkare,

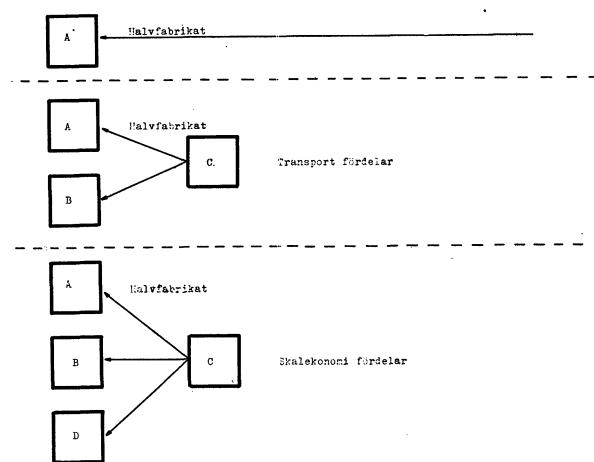
- närhet till kunderna,
- närhet till leverantörer,
- industrisymbios,
- differentierad arbetsmarknad.

Det finns många flera men jag skall bara utreda dessa närmare.

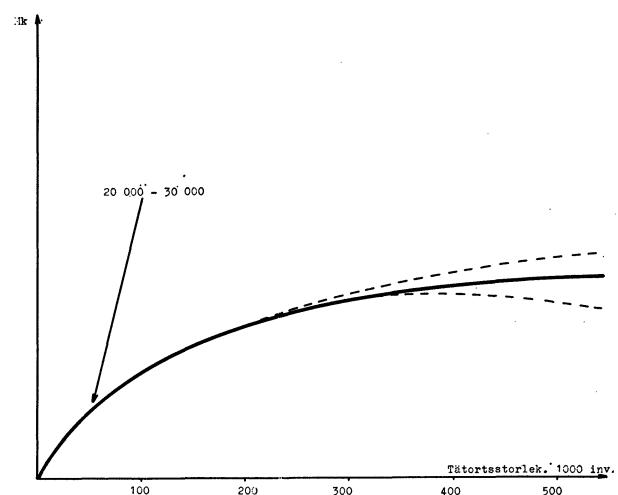
Närhet till kunderna betyder ofta för ett företag möjlighet att producera i så stor skala att man når skal-ekonomifördelar, dvs. lägre produktionskostnader per enhet. Kontakten med kunderna är god. Företaget har därför möjligheter att producera sådant kunderna vill ha.

Närhet till leverantörer leder till besparningar genom att ett företag kan inbegära fler offerter och därigenom få billigare leveranser. Resultatet stöder sig på empiriska undersökningar vilka visar att ett företag väljer sina leverantörer från ett lokalt begränsat område. En liten ort bjuder naturligtvis på färre möjligheter än en stor ort. Närhet till kunder och leverantörer minskar också transportkostnaderna.

Fördelarna med en industrisymbios kommer kanske bäst fram med ett exempel. Figur 13. Om ett företag A på en ort producerar en viss vara men produktionen sker i liten skala måste ofta underleverantörer sökas från en annan ort. Då ett nytt företag B kommer till orten skapas förutsättningar för en underleverantörs verksamhet på orten. En underleverantör C lokaliseras sig på orten. A:s och B:s transportkostnader sjunker. Då ytterligare ett företag D som också använder C som underleverantör etablerar sig på orten kan kanske C genom den ökade efterfrågan producera i stora serier med de skalekonomifördelar det innebär. C:s leveranspriser sjunker vilket sparar A, B och D utgifter.

*Figur 13.
Industri symbios. External economies.*

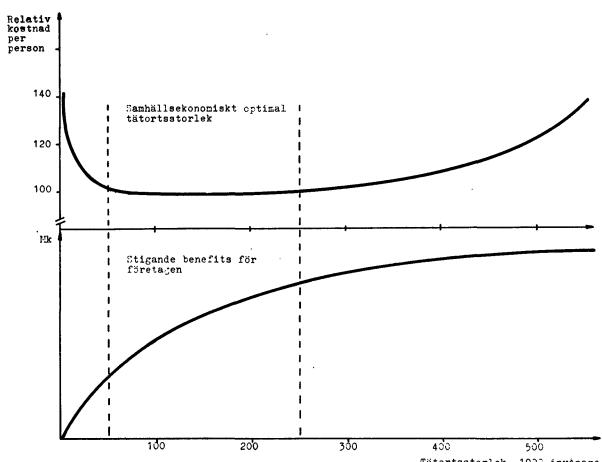

*Figur 14.
Industri benefit.*

Slutligen innebär en differentiering av arbetsmarknaden besparingar för företagen då de får bättre möjligheter att erhålla skolad arbetskraft.

Ritar vi upp den benefitkurva som visar företagens benefits som en funktion av tätortsstoraleten ser den ut ungefär som på figur 14. Empiriska undersökningar visar att kurvan stiger rätt bratt ända till en befolkning på ungefär 20 000—30 000. Därefter fortsätter den planare men stiger ändå hela tiden. Om vi differenterar kurvan för olika typer av företag finner vi att den börjar sjunka för transportberoende företag. Det kan vi själv iaktta i de otaliga transportberoende företag som omlokaliseras sig utanför storstäder. För andra företag stiger kurvan svagt.

Vi kan dra följande slutsatser. Om netbenefits bestämmer ett självständigt företags lokalisering och om medborgarna väljer sin bo-

Figur 15.
Målsättning konflikten.

ningsort efter företagen växer tätorterna så länge benefits finns för företagen att finna. Detta förklarar också varför tätorterna växer utöver det som kan kallas för samhällets optimum. Se figur 15.

Hela konferensen har kretsat kring temat, «Styr vi utvecklingen eller styr den oss». Jag påstår att den utveckling vi har är en konsekvens av systemet. Om vi med «vi» menar de enskilda medborgarna så styr de var för sig utvecklingen utan att kunna påverka helheten. (Jämför med teorin om ren konkurrens.) Det samma gäller för företagen, men deras åtgärder lämnar synligare spår. De har faktiskt möjlighet att leda utvecklingen in på ett nytt spår, till prognosmakarnas stora förträt. Om vi med «vi» menar det offentliga, vår folkvalda representation, påstår jag att den i en viss grad kan sätta käppar i hjulet för utvecklingen och t.o.m. ändra på hjulets färdriktning litet, men nog är det utvecklingen som styr oss.

3. Teoretiska synpunkter på regionalpolitiken i Finland.

I det följande skall jag belysa den gryende regionalpolitiken i Finland i ljuset av föregående teori. Man har ställt upp vissa mål som kan delas i två grupper,

- effektivitetsmål,
- utjämningsmål.

Effektivitetsmålen ställer kvalitetskrav på politiken och ger dessutom möjlighet att i regionalpolitiken ta hänsyn till landets allmänna ekonomiska politik. Utjämningsmålen avser att jämma de regionala olikheterna i riket. Det är då fråga om olikheter i sysselsättningsgrad,

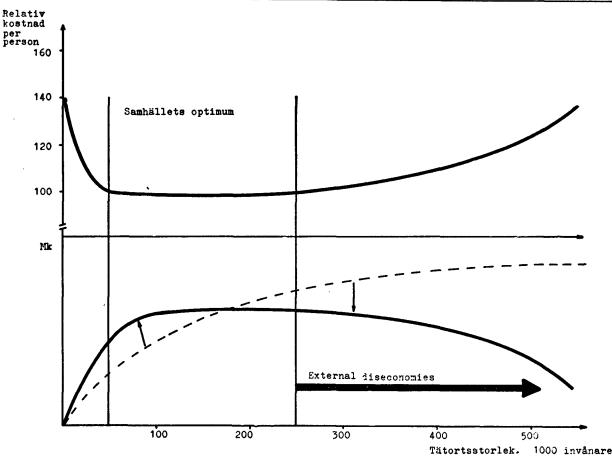
inkomster, servicenivå osv. Den finska regionalpolitikens mål är kort sagt att maximera den ekonomiska tillväxten under det man samtidigt försöker jämma ut de regionala olikheterna.

Politiken har hittills varit onyanserad. På basen av den målsättning man valt och den faktiska utvecklingen som skett de senaste decennierna har man definierat ett stort område som man kan kalla för u-Finland. Inom detta område försöker man med skattelätnader och liknande åtgärder locka företag att etablera sig och gamla att utvidga. På grund av politiska hänsyn har man inte kunnat välja växtcentra för regionerna. Inga åtgärder har heller vidtagits för att minska trycket på Helsingforsregionen.

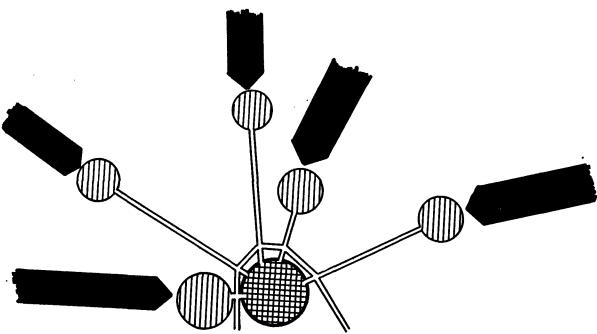
Teorin förutspår en fortsatt tillväxt av de större tätorterna och en avfolkning av den omgivande landsbyggden, speciellt då områden i mellersta och norra Finland. Effektivitetsmålet kräver att vi icke erbjuder offentlig service i centra med en befolkning under 30 000 invånare. Det betyder att politiken borde nyanseras mera så att man väljer ut växtcentra i regioner som saknar naturliga centra. Dessa centra bör ha minst 30 000 invånare för att vara ekonomiska. Det kan vara intressant att jämföra denna siffra med material från Sverige som rekommenderar en växtcenterstorlek av 30 000 och resultatet av en undersökning i Finland som ger siffran 40 000. Politiken får också stöd i erfarenheter från Norge där regioner utan ett naturligt centrum har stagnerat i sin utveckling.

Med vilka åtgärder får vi till stånd en önskad utveckling? Tidigare har vi konstaterat att det är främst företagens val av verksamhetsort som har en avgörande inverkan på utvecklingen. Vi vet också att de största industrisymbiosförelarna börjar uppträda först då tätorten är mycket större än vad som är önskvärt för det offentliga. Vi måste därför på något sätt locka företag att lokalisera sig till våra växtcentra. Det förverkligas kanske bäst genom att ändra benefit- och kostnadsstrukturen så att företagen finner det speciellt förmånligt att söka sig till dessa utvalda centra. Figur 16. Konkret betyder det för den finska regionalpolitiken att skattelätnaderna skall ges på bestämda orter, och inte över ett stort område som nu. Man omarbetar också politiken i en riktning som lägger vikt vid växtcentra.

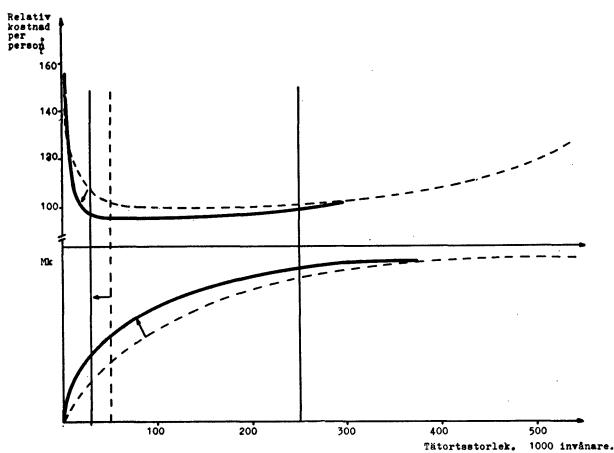
Det är inte bara vid nedre gränsen vi stöter på problem. Vi har dem också vid den övre gränsen. Hur kan vi hindra tätorter att växa förbi deras ekonomiska storlek? Även nu hjälper det med att ändra på kostnads- och benefitstrukturen så att de lockande benefits försvisser. Man kan t. ex. beskatta företagen för de marginella kostnader de förorsakar samhället. Man kan göra kostnadsstrukturen sådan att alla beslutande enheter bär de kostnader de

Figur 16.
Eliminering av målsättningskonflikten.

Figur 17.
«Uppfångarcentra».

Figur 18.
«Snyltande» uppfångarcentrum.

förorsakar. Figur 16. Tyvärr är sådana åtgärder impopulära och av politiska skäl svåra att genomföra.

Vi har en annan möjlighet att stoppa upp tätortstillväxten. Vi kan skapa vad man kan kalla «uppfångarcentra» runt en storstad. Dessa skär av migrationen till tätorten. Figur 17. De kräver dock goda förbindelser med storstaden. Empiriska resultat från flera länder stöder idén. En annan fördel eller kanske just orsaken till deras framgång är den förskjutning i kostnadsstrukturen de för med sig. Figur 18. Infrastrukturkostnaderna per person sjunker för små tätorter på grund av att tätorterna snyltar på det stora centrums infrastruktur. Uppfångarcentra av en mindre storlek är ekonomiska för samhället. Industribenefits är högre än i fristående tätorter. Vi kan med en mindre politisk insats locka företag till dessa orter och har därför en god chans att lyckas hindra storstaden att växa för kraftigt. Då det ändå är givet att storstäder växer starkt kan det vara väl motiverat att styra in utvecklingen i storstadsregionen på mera ekonomiska banor. Det är förvånande att man i den finska regionalpolitiken ej har vidtagit några konkreta åtgärder i denna riktning. Vi kan bara hoppas att de kommer med i den mera nyanserade versionen av vår regionala politik.

4. Några spörsmål ytterligare.

Jag vill här till slut ställa några frågor om det system vi lever i. Systemet bygger i huvudsak på en mängd självständigt beslutande enheter. Vi har en av traditioner given kostnadsstruktur.

Hur påverkar denna struktur medborgarnas och företagens beslut?

Vilken betydelse har denna osynliga struktur för den ekonomiska utvecklingen och resursallokeringen?

Har resursallokeringen blivit skev då prismekanismen ej får verka fritt för infrastrukturtjänster?

Kan vi genom att ändra på strukturen, kostnadsfördelningen, styra företagarnas och medborgarnas beslut så som man med en morot kan styra en åsna?

FORBEREDT DEBATTINNLEGG:

AV FIL. LIC. GÖSTA GUTELAND,

NATIONALEKONOMISKA INSTITUTIONEN,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

De lokaliseringsspolitiska frågeställningarna har ägnats stor uppmärksamhet i Norden under 60-talet. Den främsta orsaken till detta är att urbaniseringen medfört att levnadsstandarden för befolkningen på glesbygden i flera avseenden försämrats. I viss utsträckning brukar det också hävdas att problem uppstått i de största och mest expansiva regionerna. Bedömningen av problemens storlek och art skiljer sig emellertid mellan olika politiker och ekonomer och kanske också mellan de nordiska länderna. I Sverige har sålunda under 1960-talet en rad argument framförts till förmån för en fortsatt snabb utveckling av de största städerna, trots att man är medvetna om omtältningsproblemen på glesbygden och i små tätorter.

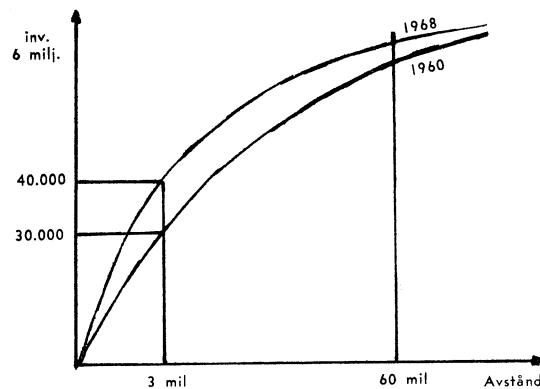
Lars Christer Johans tog i sitt stimulerande föredrag upp en diskussion om de nationalekonomiska problemställningarna. En stor del av de kontroversiella momenten i dessa problemställningar uppmärksammades emellertid inte i föredraget. För att konkretisera skall jag här granska några av de punkter, som enligt min uppfattning framstälts mindre kontroversiella än vad de i verkligheten är.

1. Den första gäller den statistiska beskrivningen av urbaniseringsförlloppet.

I Sverige hävdas det av en del forskare och politiker att det är de medelstora städerna som växer snabbast, medan andra hävdar att det är de största städerna som har den snabbaste tillväxten. Skillnaderna orsakas av att de som hävdar den förstnämnda uppfattningen endast räknar befolkningsförändringarna i de administrativt avgränsade områdena, medan de som hävdar den senare uppfattningen även räknar in städernas s. k. pendlingsområden. Bakom de skilda åsikterna ligger givetvis, att de som hävdar att en viss typ av region visar den snabbaste expansionen också anser att denna typ är den fördelaktigaste för medborgarna.

Diagram 1 i Johans föredrag är ett exempel på hur svårt det är att ge en rättvisande statistisk bild av den regionala utvecklingen. Som påpekas är kommunerne i norra Finland, liksom för övrigt även i norra Sverige, avsevärt mycket större än i de södra delarna. Detta gör att en kraftig inflyttning till tätorterna i de norra delarna inte syns på kartorna, eftersom omflyttningen kanske helt och hållt sker inom en och samma kommun. Utrymmet för en sådan intern omflyttning är givetvis större ju större kommunerna är.

I Sverige pågår för närvarande försök att vid statistiska beskrivningar av de regionala befolkningsförändringarna frångå de administrativa indelningarna. Dessa försök bygger i princip på att varje individ koordinatsättes efter bostadsplass, varefter befolkningstätheten i olika delar av landet beräknas. Genom att upprepa beräkningarna vid olika tidpunkter kan befolkningsutvecklingen erhållas. Den stora fördelen med denna metod är att utvecklingen för arealer av valfri storlek lätt kan beräknas, t. ex. befolkningsförändringen i områden med 3 mils radie från vissa administrativa centra, varvid man väljer denna radie som en approximation på pendlingsavstånd. Metoden kan åskådliggöras med följande figur.

Figur 1.

Origo anger centrum i en tätort (t. ex. kyrkan eller järnvägsstationen). Inom 3 mils radie fanns 1960 30 000 inv., medan antalet invånare 1968 är 40 000. Inom ett område med 60 mils radie kanske det fanns i stort sett 6 miljoner invånare bågge åren. Vi ser att problemet med de olika stora kommunerna kan kringgås med denna metod.

2. Den andra frågan som Johans tog upp, och som enligt min uppfattning beskrevs som mindre kontroversiell än vad den är, gällde urbaniseringens grundläggande orsaker.

Det är inte så svårt att i ekonomiska modeller ge konsistenta beskrivningar av urbaniseringssförloppet. Något förvanskat följe Johans modell följande mönster. Företagen i de expansiva regionerna erhåller positiva externa effekter från sin omgivning, vilket medför skift i deras produktionsfunktioner och ökad marginell avkastning för produktionsfaktorerna. Detta kan ge upphov till höjda löner, vilket i sin tur utlöser invandring till de redan förut expansiva regionerna. De primära orsakerna till att expansiva regioner blir expansiva förklaras av att företagen visar en tendens till att klumpa sig samman och att de därigenom skapar de externa effekter som fortplantar processen.

Regionala skillnader i nominella löner är dock knappast ett tilräckligt skäl för folk att flytta (såvida de inte faller för money illusion). Skillnader i priser och olika typer av miljöfaktorer måste också tagas i beaktande.

Detta är i huvudsak Johans grundläggande teori för urbaniseringssprocessen. Åtminstone i Sverige finns det emellertid en falang bland politiker och forskare som hävdar att den primära orsaken till processen är en annan än den Johans ger. Denna falang menar att det är den offentliga sektorns etablering och expansion som åtminstone utgör den drivande kraften för de största städernas expansion. Riksdag, regering, departement och många ämbetsverk förläggs till huvudstaden, universitet och högskolor koncentreras till de största städerna osv. Urbaniseringen styrs således enligt dessa politiker och forskare i hög grad av den offentliga sektorns etablering.

Det är uppenbart att man inte kan hävda att den ena förklaringen är fel och den andra rätt. I grund och botten gäller frågan i vilken grad urbaniseringssprocessen utlösas av vad vi i allmänhet brukar beteckna som endogena samband och i vilken utsträckning exogent bestämda faktorer är avgörande.

I det här sammanhanget anser jag att man skall studera vilka typer av ekonomiska aktiviteter som söker sig till de största regionerna och vilka det är som lämnar dessa under urbaniseringssprocessens förlopp.

Pågående forskningsprojekt i Sverige visar att om man delar in företagen i administrativa

enheter och driftsenheter, så finner man, att det är de förra som i första hand expanderar i de största regionerna, medan den utflyttning som skett från dessa regioner i första hand gällt en del storföretags driftsenheter.

Att utvecklingen följt detta mönster förklaras med att de administrativa enheterna som rymmer kontaktkrävande arbetsfunktioner vinner på att ligga nära varandra och nära den offentliga service som kan erbjudas i storstäderna; med andra ord de kan tillgodogöra sig externa effekter på ett sådant sätt att de klarar av det högre löneläget i dessa regioner. För vissa driftsenheter med tämligen stabila produktionsprocesser kan storstadens externa effekter rent av vara negativa.

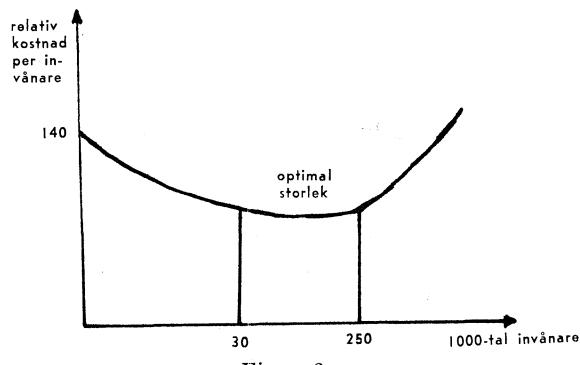
Det är också troligt att en del rutiniserade former av de administrativa processerna inte i nämnvärd utsträckning kan tillgodogöra sig storstädernas externa effekter, vilket skulle medverka till en utflyttningstendens för dessa delar av företagens administrativa enheter.

För den offentliga sektorn, som i första hand består av administrativa enheter, skulle man på motsvarande sätt kunna tänka sig att flytta ut en del rutiniserade delar av dessa enheter.¹⁾

3. Den tredje kontroversiella frågan gäller beräkningarna av optimal tätortsstorlek.

Detta är i själva verket en så kontroversiell fråga att de flesta regionalekonomer brukar avstå från att försöka besvara den.

Johans summerar servicekostnader, administrativa kostnader, individuella sociala kostnader och subtraherar individuella benefits. En kurva konstrueras som ser ut på följande sätt:

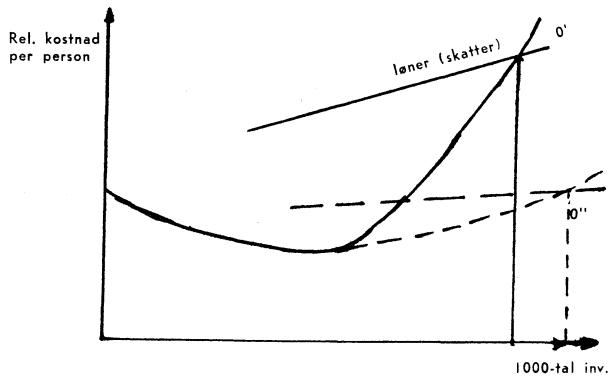
Figur 2.

¹⁾ Vid den efterföljande diskussionen påpekades att en koncentration av avancerade administrativa enheter medför att en intellektuell elit samlas till vissa delar av landet, vilket bl. a. kan försvåra «ständscirkulationen» i samhället. Om de utvecklingstendenser som för närvarande gör sig gällande i Sverige står sig kan detta bli ett allvarligt problem, även om en koncentration av vissa administrativa enheter inte behöver medföra regionala lönedifferenser. En förutsättning för detta är då att driftsenheter och rutiniserade administrativa enheter lokaliseras och organiseras så att deras lönssamhet medger samma löner som de avancerade administrativa enheternas.

Den första frågan som man måste ställa sig är hur ser kurvan ut för New York och London. Blir kostnaderna oändligt höga?

Frågan är om inte Johans här gjort sig skylig till ett misstag. Vad är det som säger att den plana delen av kurvan är optimal? Vi skulle här kunna jämföra med ett företags u-formade marginalkostnadskurvas minimiläge och företagets optimumläge som infaller där gränsintäkt och gränskostnad är lika.

Konklusionen av detta är att intäktssidan saknas i Johans resonemang. Vad innebär det för analysen om lönerna stiger mycket kraftigt då befolkningens mängden stiger i en region? Stigande löner medger ökad skatt per person om t. ex. proportionella skatter tillämpas. En löne- (eller skatte-) kurva skulle kunna ritas in och en ny optimumpunkt konstrueras på följande sätt:

Figur 3.

Punkterna O' och O'' anger två optima vid två alternativa lutningar på kostnads- och intäcktskurvorna. Av figuren framgår att optimum kan ligga vid betydligt högre invånareantal än 250 000 även om de totala kostnaderna per person är stigande. (Det bör observeras att det finns forskare som anser att kostnaderna är sjunkande på grund av stordriftsfördelar. Härvid är det dock av vikt att hålla i minnet vilka poster som ingår i kalkylen.)

Frågan är emellertid om man skall arbeta med modeller av ovanstående slag. Dessa förutsätter att i första hand skattemeddelarna får betala de kostnaderna som företagen åsamkar samhället. De nominella lönerna torde härför bli större än om företagen belastades med avgifter för dessa kostnader. Risken för en snedvriddning av resursallokeringen är uppenbar. Modeller som visar hur företagen bör beskattas för att optimal resursallokering skall uppnås torde vara att föredra, eftersom de kanske kan förstå politikerna att tänka i dessa banor.

4. Den fjärde och sista kontroversiella frågan gäller den regionala politikens mål och medel.

De effektivitets- och utjämningsmål som Johans nämner kan dog de flesta politiker enas om under förutsättning att man inte preciserar för hur många regioner i landet dessa mål skall gälla. I Sverige tycks man inom finansdepartementet vara beredda att dela in landet i 3–4 regioner och söka nå balans inom dessa delar. Inrikesdepartementet däremot diskuterar gärna möjligheterna att skapa balans inom inemot 70 regioner.

Med hjälp av litet «gerrymandering» är det ingen konst att trolla bort regionala skillnader i effektivitet och ojämnheter i inkomstfördelning. Genom att slå samman de regioner som har de högsta värdena med dem som har de lägsta kan många skillnader försvinna ur statistiken. Jag tycker att man skall ha detta i minnet, när man ger rekommendationer om att den regionala politiken skall utformas så eller så. Som exempel kan nämnas en politik som går ut på att skapa tillväxtcentra. Skall man då skapa sådana centra i 70 regioner eller i 3. I det senare fallet har man kanske möjligheter att skapa jämvikt mellan jättemetropoler. I Sverige skulle man föra Norrland till Stockholm, Mellan-Sverige till Göteborg och Syd-Sverige till Malmö. Hur man skulle göra i Finland vet jag inte. Kanske kunde man spalta upp landet i tre remssor med tillväxtcentra vid sydkusten? Detta med tanke på att stora centra saknas i norra Finland.

Man kan skämta om detta, men det finns utan tvekan en tendens till att lösa en del av de regionala problemen på detta sätt. Att vi här står inför en svår avvägningsfråga är uppenbart. Personligen tror jag att man skall satsa på områden som redan i starten har stora befolkningskoncentrationer oavsett de administrativa gränserna. Man skulle därför kunna bygga indelningsgrunderna på den metod med koordinatsättning av individerna efter bosettingsplats, som jag tidigare refererade till. Områden med t.ex. minst 40 000 inv. inom 3 à 4 mils radie från ett givet centrum (en given tätortsärna) skulle kunna tjäna som bas för en regional politik som syftar till att skapa tillväxtcentra. I motsvarande områden med mindre än 40 000 inv. skulle en politik kunna föras som syftar till att reducera de sociala problemen som uppstår då befolkningsunderlaget minskar. Den förra lokaliseringspolitiken i Sverige kan i viss mån sägas följa dessa linjer, eftersom 55 % av det statliga stödet mellan 1965 och 1967 gått till agglomerationer med mer än 40 000 inv. inom 3 mils radie från den plats dit stödet utdelats och hela 78 % till motsvarande områden med mer än 20 000 inv. De förra svarar för en yta av 11 % av det s. k. norrastödområdet dit stöd utgår och hade innan stödet började utdelas 46 % av stödområdets befolkning.

Markedsproblematikken

FORDELE OG ULEMPER VED STORE MARKEDER STYRINGSMULIGHEDER INDEN FOR DE STORE ØKONOMISKE INTEGRATIONER

AV AMANUENSIS CAND. POLIT. SØREN KJELDSEN-KRAGH,

HANDELSHØJSKOLEN I KØBENHAVN

I titlen på det foredrag, jeg skal holde i dag, er indeholdt to problemkredse. Det første spørgsmål er, hvilke økonomiske konsekvenser der følger af de store markedsdannelser. Det er naturligvis omsonst at starte en diskussion om mulighederne for at styre udviklingen under integration, før man har en klar opfattelse af integrationens økonomiske virkninger. Det andet spørgsmål er så, om vi har tilstrækkelig nange og tilstrækligt effektive midler i den økonomiske politik til at påvirke integrationens forløb, så man når de mål, som vi forudsætter, politikerne er blevet enige om. Mulighederne for at opnå politisk enighed om en bestemt prioritering af målene og spørgsmålet om, hvilke institutionelle former det internationale samarbejde skal tage for bedst at nå en sådan enighed, uden at væsentlige særinteresser forbirgas, er et centralt problem. Denne diskussion kan jeg imidlertid ikke komme ind på her.

2. I efterkrigstiden har vi set, at de vesteuropæiske økonomier er blevet knyttet nærmere sammen gennem forøget handel, kapitalbevægelser og arbejdskraftvandringer. Samtidig hermed er der gjort forsøg på at skabe en samordning af landenes økonomiske politik. Der er i alt sagt igangsat en økonomisk integrationsproces. Det startede som et almindeligt handels- og valutapolitisk samarbejde og udviklede

sig senere til markedsdannelserne. Resultatet er blevet en integration, der er kommet ret vidt.

Baggrunden for integreringen er både politisk og økonomisk. Sammenbrudet inden for det internationale økonomiske samarbejde i 1930'erne gjorde det naturligt at forsøge at genskabe de fordele, der er knyttet til international arbejdsdeling. Hertil kommer, at den tekniske udvikling på de fleste områder har øget fordele ved at have store markeder og ved at samarbejde over landegrænserne. Det er derfor forståeligt, at den tekniske udvikling har været en vigtig drivfjeder i integrationsbestræbelserne.

Det, man økonomisk har villet opnå gennem integreringer, er en stigning i velfærdens. Mest skematisk kan man sige, at integrationen påvirker den økonomiske velfærd gennem ændringer i

- a. den producerede varemængde,
- b. den forskelsbehandling, man får mellem indenlandske og udenlandske goder,
- c. indkomstfordelingen mellem landene,
- d. indkomstfordelingen i landene.

Disse 4 punkter viser, at man ved en vurdering af integrationens virkninger må se på, hvordan produktionen påvirkes, og hvordan fordelingen påvirkes.

3. Benytter man sig af den traditionelle ligevægtsteori til forklaring af udenrigshandel, bliver svaret, at man med de til rådighed stående produktionsfaktorer opnår den største produktion gennem frihandel og frie produktionsfaktorbevægelser. Gennem fri varehandel får man udlignet varepriserne, og samtidig vil der være en tendens til udligning af forskelle i løn og kapitalafkast. Frigiver man også arbejdskraft- og kapitalbevægelsen, vil der ske en total udligning af aflønningsforskelle. Dette er udtryk for den mest effektive anvendelse af produktionsfaktorerne. På grund af udligning af lønforskelle og forskelle i kapitalafkast mellem landene vil visse grupper tabe, andre vinde fordelingsmæssigt. Anvender man imidlertid det Kaldor-Hickske kompensationskriterium, vil alle grupper vinde eller i det mindste blive holdt skadesløse ved liberaliseringen. Ifølge denne teori kan der ikke opstå konflikter mellem forskellige regioners interesser. Såvel inden for som mellem landene vil der være en tendens til, at man vil opnå en ensartet levestandard. Egnsviklingsproblemer kan ikke opstå.

Denne enkle teori bygger på en række ret strenge forudsætninger samtidig med, at den udelader en række selvforstærkende sammenhænge. Man interesserer sig kun perifært for vækstforløbet. Det hænger på, at det er en komparativ statistisk analyse, der kun dårligt kan forklare udviklingen gennem tiden. I det følgende vil vi se på de produktionsmæssige og fordelingsmæssige virkninger af integrationen såvel på kort som på længere sikt. Vi vil ikke nøjes med at betragte den *ligevegtssituation*, som en omfordeling i produktion og indkomster betyder, men vi vil også komme ind på den måde, hvorpå markedsdannelserne påvirker *væksten* i hele området og specielt i de forskellige regioner.

I.

4. De fordele ved store markeder, som i særlig grad har tiltrukket sig økonomernes interesse, er *specialiseringsfordelene*. Både Ricardos teori om de komparative fordele og den neoklassiske udenrigshandelsteori viser ud fra en given produktionsteknik og ud fra en given mængde af de forskellige produktionsfaktorer, hvordan frihandel skaber en bedre allokering af vareproduktionen. I toldunionsteorien går disse fordele under betegnelsen handelsskabelse (trade creation). Da man opretholder handelsskranke over for ikke-medlemslande, kan der opstå handelsforvridninger (trade diversions), fordi man i stedet for at købe hos den billige producent i ikke-medlemslandet køber varen i et medlemsland, som opnår toldbeskyttelse. Er markedsdannelserne omfattende såvel geografisk som vare mæssigt, og er toldmurene lave, er risikoen for trade diversion mindre. Handelsforvridningen vil alt andet lige være til ulempe

for ikke-medlemslandet og kan også være det for det importerende medlemsland. Noget andet er det så, at disse ulemper måske kan mere end neutraliseres af de fordele, som nævnes nedenfor.

Hvor store specialiseringsfordele, der kan opnås ved integration, afhænger naturligvis af det konkrete tilfælde. Empiriske undersøgelser¹⁾ synes at vise, at de specialiseringsfordele, EEC har kunnet opnå, og de fordele, England vil opnå ved tilslutning til EEC, er af meget begrænset størrelsesorden. Disse undersøgelsesresultater, hvis konklusion kan drages i tvivl, er vel i strid med den gængse opfattelse. I tilfældet de nordiske lande fremhæves ofte de store fordele, som Norden i form af horizontal og vertikal specialisering har opnået gennem EFTA-samarbejdet.

Det bør nævnes, at de specialiseringsmuligheder, som markedsdannelser giver, ikke automatisk bliver realiseret. En række forudsætninger herfor skal være til stede. For det første må der komme et initiativ, som fremkalder specialiseringen. Det kan for eksempel være ændrede markedsformer. For det andet må produktionsfaktorerne være mobile, for at der kan ske en omfordeling af faktorerne. Er en sådan mobilitet ikke til stede i tilstrækkeligt omfang, vil frihandel blot give en mindre aflønning til produktionsfaktorerne, hvis de overhovedet kan finde anvendelse.

Som regel foregår specialiseringen ved fusionering, ved anlæg af direkte investeringer og ved aftaler mellem virksomhederne. Ved dannelse af større markeder synes specialiseringen at starte inden for landets grænser for så senere at sprede sig over landegrænserne. Dette mønster for samarbejdet på virksomhedsniveau synes man at finde i Fællesmarkedet, hvor virksomhedssamarbejdet over landegrænserne endnu ikke i større omfang synes virkeligjort. Det samme kan vel med en vis ret også siges i tilfældet de nordiske lande. Virksomhedssamarbejdet over landegrænserne synes at være kommet længst mellem USA og Europa. Det er som bekendt først og fremmest sket i form af amerikanske investeringer i Europa.

Virksomhedskoncentrationen kan bidrage til en produktspecialisering.

5. De store markeder giver også mulighed for *stordriftsfordelene*. Som illustration af stordriftsfordelene henvises ofte til en sammenligning af arbejdsproduktiviteten i USA og de europæiske lande. Selv om undersøgelsesresultaterne kan diskuteres, synes det dog at være klart, at der er fordele forbundet med voksen-

¹⁾ Her kan blandt andet henvises til undersøgelser af Verdoorn og H. G. Johnson. Empiriske undersøgelser vanskeliggøres af, at specialiseringsfordele, stordriftsfordeler og fordele ved øget konkurrence ikke kan holdes adskilte.

de virksomhedsstørrelse inden for mange industrier. Hermed er ikke sagt, at en europæisk integration vil give så store stordriftsfordele, som disse undersøgelser viser. En del af stordriftens fordele er knyttet til de lange serier, hvilket forudsætter en produktstandardisering, som igen er baseret på en ensartet smag og ensartede behov. På grund af de nationale skel vil en sådan ensretning af smags- og forbruksmønster tage tid. Dertil kommer, at den højere levestandard i sig selv vil fremme efterspørgslen efter differentierede produkter, hvilket betyder, at en mindre virksomhedsstørrelse bliver optimal. Det er også muligt, at visse europæiske lande som for eksempel de nordiske på forhånd har specialiseret på områder, hvor stordriftsfordelene er mindre.

For at opnå de stordriftsfordele, som ikke er knyttet til de lange serier, er det ikke nødvendigt at have store produktionsenheder. For eksempel salgsmæssige eller forskningsmæssige stordriftsfordele kan opnås ved samarbejde mellem uafhængige specialiserede virksomheder. Gennem den voksende handel med know-how kan mindre virksomheder også få del i de forskningsmæssige stordriftsfordele.

For de nordiske lande vil en virksomhedskoncentration og et samarbejde over landegrænserne givetvis være en fordel for alle. Som eksempel kan blot nævnes Danmarks vanskeligheder ved at deltage i FN-llicitationer, hvor det gælder leverancer af hele fabriksanlæg til 1-lande. Tilsvarende vanskeligheder kendes ved leverancer af fabriksanlæg til Østeuropa.

Et andet spørgsmål er, om et nordisk medlemskab af EEC er nødvendigt for at kunne opnå stordriftsfordelene.

6. Markedsformerne og dermed konkurrenseforholdene ændres ved en økonomisk integration. Når det falder flere handelsskranker, bliver konkurrencen stærkere. Hvis det er rigtigt, som nogle har hævdet, at den øgede konkurrence gennem de større risici, som er forbundet med store investeringsprojekter, skulle mindre udnyttelsen af specialiserings- og stordriftsfordele, er den øgede konkurrence uheldig. Det samme gælder, hvis en hård priskonkurrence skulle umuliggøre den nødvendige forskningsindsats. Der er ikke tvivl om, at en hård konkurrence med mange virksomhedskrak vil gave en højst uheldig indflydelse på vækstklimaet. En kraftigere udenlandsk konkurrence vil dog ikke virke på denne måde, hvis det pågældende land har latente muligheder for at klare sig i konkurrencen. I så fald vil konkurrencen fremkalde et initiativ, der virkelig gør specialiserings- og stordriftsfordelene, og som vil skabe et dynamisk vækstklima.

Fordelene ved den øgede konkurrence vil være særlig betydningsfulde, hvis produktionen før integrationen foregik på en inoptimal måde. Ofte vil der på de lukkede nationale markeder

gennem monopol, aftaler og en almindelig neutralisering af konkurrencen være skabt en markedsligevægt, som ikke er særlig fremmende politik i de enkelte virksomheder eller for en strukturrationalisering. At produktionsstrukturen er inoptimal kan skyldes flere forhold. Man har måske kun begrænset viden om de eksisterende og de fremtidige afsætningsmuligheder. Selv om man kendte produktionsforholdene hos konkurrenterne, kan der være for stor en risiko forbundet med et initiativ, som vil bryde den neutraliserede konkurrence og skabe urolige markedsforhold. Under rolige markedsforhold spiller målsætningen om gevinstmaksimering sikkert en mere tilbagestrukken rolle, ligesom interessen i en strukturændring inden for branschen er begrænset blandt de små virksomheder og måske også blandt de større. At opnå enighed er i det hele taget vanskeligere, når der ikke eksisterer et ydre pres.

En markedssituation som den her beskrevne er imidlertid højest ustabil. En udefra kommande ændring i form af tekniske fremskridt eller i form af øget udenlandsk konkurrence får den gamle markedsform til at bryde sammen. Vil man overleve, må man derfor tage et initiativ. Den enkelte virksomhed bliver mere interesseret i at holde omkostninger nede blandt andet gennem investeringer i højere teknik, rationaliseringer og dermed forbunden omskøling samt mere interesseret i salgsarbejdet og produktudvikling. Desuden har et konstruktivt samarbejde mellem virksomhederne langt større chance for at lykkes. At samarbejde bliver let et spørgsmål om at overleve.

Den øgede konkurrence, som følger med en handelsliberalisering, har særlig gode muligheder for at fremkalde et initiativ. Den stærkere konkurrence på hjemmemarkedet er kun den ene side af sagen; samtidig hermed skabes der øgede afsætningsmuligheder i udlandet.

7. Konkurrencen tvinger, som vi har set, virksomhederne til at tillægge *risikofaktoren* mindre betydning. Hertil kommer, at den økonomiske integration i sig selv vil eliminere en række risici. Bortfald af told og restriktioner samt koordinering af sundhedsmæssige, tekniske og konkurrencemæssige forskrifter betyder, at en række risici, som førhen var forbundet med udenrigshandel, forsvinder. At dette har betydning følger af, at store risici gør det rationelt for virksomhederne at specialisere mindre kraftigt og at anlægge virksomhederne i mindre målestok. Et forsøg på at begrænse risikofaktorens betydning taler derfor også for at holde faste valutakurser.

En konsekvens af den økonomiske integration, hvis betydning vi senere skal vende tilbage til, er den større kontakt og større genemsigtighed, man opnår på markederne. Det betyder blandt andet, at virksomhedernes beslutninger kan ske på et sikrere grundlag.

8. Gennem specialiseringsfordelene, stordriftsfordelene og den øgede konkurrence når man op på et højere produktionsniveau. Men hermed er integrationens fordele ikke udtømte. Gennem de såkaldte «*external economies*» spredes virkningerne til andre dele af erhvervslivet, og man kan ad denne vej opnå en stimulerende væksttempoet.

External economies kan virke over markedsmekanismen. Det forhold, at en virksomheds aktivitet øges, skaber fordele såvel for virksomhedens leverandører som for kunderne. De øgede investeringer, som er nødvendige for at udnytte specialiserings- og stordriftsmulighederne, er et eksempel herpå. Gennem den stigende produktion og de stigende investeringer skabes der også øgede indkomster, som naturligvis igen skaber bedre afsætningsmuligheder for virksomhederne. Man ser således, at man kan få igangsat eller stimuleret en selvforstærkende vækstproces. Her bør også nævnes, at et vækstforløb er med til at fjerne barrierer i samfundet, så at det kommer til at virke mere fleksibelt og tilpasningsdygtigt. Skabelsen af et vækstklima muliggør større vækst.

Her er vi inde på, at external economies også virker uden om markedsmekanismen. Her tænkes på spredning af for eksempel teknisk, salgsmæssig og organisatorisk know-how samt på uddannelse af arbejdere og ledere. Ved den økonomiske integrering opnår man gennem flere kontakter over landegrænserne og gennem større markedsgennemsigtighed, at den allerede eksisterende viden spredes i større omfang end tidligere. Men integrationen er også med til at inducere yderligere forskning. For det første vil en større spredning af resultaterne gøre forskning mere rentabel og vil derfor øge indsatsen. For det andet vil virksomhedskoncentration betyde, at en forholdsvis større del af

virksomhedernes ressourcer anvendes til forskning. Når man samtidig betænker, at der er betydelige stordriftsfordele knyttet til forskning, vil forskningsresultaterne yderligere stige forholdsvis kraftigere end forskningsudgifterne. Endelig vil for det tredie den stærkere konkurrence — som måske specielt gør sig gældende på produktutviklingsområdet — stimulere interessen for tekniske fremskridt.

Da de *tekniske fremskridt* indtager en så central placering i vækstteorien, er det værd at slå fast, at integration ikke alene betyder anvendelse af højere teknik (*internal economies*) gennem specialisering og stordrift, men også inducerer større tekniske fremskridt gennem øget forskningsindsats og et større investeringsomfang samt gennem en bedre spredning af fremskridtene.

9. Gennem skabelsen af et stort marked med frihandel indadtil og barrierer udadtil opnår man måske fordele på udenforstående landes bekostning. Vi har kort berørt *handelsforvridningen*. Hvis markedsdannelsen før integreringen havde betalingsbalancevanskeligheder over for udenforstående lande, som blev klaret gennem told og restriktioner, kan det tænkes, at handelsforvridningen bedrer det fælles markeds betalingsbalancesituations så meget, at restriktionerne kan fjernes udadtil. På den måde kan ikke-medlemslandes tab ved handelsforvridningen kompenseres. Hvis selve markedsdannelsen giver øget vækst i deltagerlandene — hvad meget taler for — vil det også i sig selv give øget import udefra.

Det påpeges somme tider, at et stort marked tiltvinger sig et forbedret *bytteforhold* over for omverdenen. Det kan man dog ikke sige noget generelt om.

Arrangementskomitéen:

Fra venstre:
Tore Lindholt, Herborg Hagesveen,
Per Steina og Einar Forsbak.

Et integreret marked kan også tiltrække udenlandske investeringer, som man ellers ville have anvendt i andre lande eller inden for andre vareområder. Man kan tale om en *investeringsforvridning*.

10. De fordele ved en handelsliberalisering gennem en økonomisk integration, som her er nævnt, forudsætter, at man er i stand til at udnytte dem. Det må være sådan, at man også *efterslæbningen kan opnå fuld beskæftigelse og den ønskede vækst*, når tilpasningsvanskelighederne er overstået. Er disse forudsætninger ikke til stede på grund af manglende tilpasningsevne, vil der ske en skæv regional fordeling af levefodsstigningen.

11. Den mere effektive anvendelse af produktionsfaktorerne og den stigning i væksten, som følger af handelsliberaliseringen, regner man med ifølge traditionel teori vil blive forstærket ved *frie arbejdskraftvandringer og frie kapitalbevægelser*. Man erkender, at der på det internationale arbejdsmarked og det internationale kapitalmarked er faktorer af psykologisk, sociologisk, økonomisk og risikomæssig art, der bremser produktionsfaktorernes mobilitet mellem landene. Men også her antages det, at disse faktorers betydning mindskes ved en omfattende økonomisk integration.

Som foran omtalt antager man, at de eksisterende forskelle i aflønningen af produktionsfaktorerne er udtryk for forskelle i produktionsfaktorerne værdi. Når disse forskelle udlignes gennem fri bevægelighed, skulle man opnå en mere optimal anvendelse af ressourcerne. Det behøver slet ikke at være tilfældet. Vækstens fordeling mellem lande kan let blive skæv.

Der vil være en kraftig tendens til, at arbejdskraften og kapitalen vandrer til vækstcentrene. Her kan arbejdskraften opnå beskæftigelse og få en højere realløn (heri er inkluderet sociale ydelser og beskatningsforhold). I vækstcentrene, hvor der er stor efterspørgsel efter kapital, er kapitalens privatøkonomiske afkast størst.

Forskelle i reallønnen mellem områder behøver ikke at være udtryk for en tilsvarende forskel i arbejdskraftens værdi. For det første kan reallønnen kunstigt påvirkes af det offentlige gennem omfanget af de sociale ydelser og beskatningspolitikken. For det andet tages der ikke hensyn til de udviklingsmuligheder, man går glip af i afvandringsområdet. Det er ofte den yngre og bedst kvalificerede arbejdskraft, der vandrer. Afvandringen vil naturligvis være særlig væksthæmmende, når den ledsages af kapitalflugt.

På tilsvarende måde kan renteforskelle give uheldige kapitalbevægelser. For det første er renteforskelle vel kun sjældent udtryk for forskelle i kapitalens privatøkonomiske afkast. Renten er ikke kun realøkonomisk bestemt, men påvirkes også af institutionelt bestemte

forhold. Her tænkes blandt andet på det offentliges økonomiske politik, beskatningsregler, prisstigningernes omfang m.v. For det andet vil renteforskelle — selv om de var udtryk for forskelle i det privatøkonomiske afkast — ikke vise noget om kapitalens samfundsmæssige indsats. Der tages jo ikke hensyn til de external economies og diseconomies, som følger med de private investeringer. I vækstcentrene vil man oftest finde et højt kapitalafkast. På trods af kapitalakkumulationen vil den kraftige vækst som blandt andet er muliggjort af tilvandrende arbejdskraft, holde kapitalafkastet i vejret med det resultat, at kapitalen strømmer til ekspansionsområderne. Sely om renten skulle være højere i de mindre kraftigt ekspanderende områder, tages den højere rente som udtryk for en større risiko forbundet med kapitalanbringelsen.

12. Som vi har set, kan en handelsliberalisering få uheldige følger. Det samme må siges i højere grad om arbejdskraftvandringerne og kapitalbevægelsene. Det kan blandt andet skyldes en økonomisk politik, der giver en uhensigtsmæssig fordeling af faktorerne. Eksisterer der regionale forskelle, er der en *risiko for, at liberaliseringen muliggør et vækstforløb, der forstærker de regionale forskelle*. Såvel ud fra et produktionsmæssigt som ud fra et fordelingsmæssigt synspunkt kan det være uheldigt.

Vi har allerede kort berørt, at en vækstproces indeholder træk af selvforstærkende karakter. Som eksempler kan nævnes, at en øget efterspørgsel giver øgede investeringer, der giver en større kapitaldannelse giver øget produktivitet, som efter forårsager højere indkomster, der muliggør øget kapitalakkumulation. Bedre uddannelse, bedre helbredstilstand og større mobilitet forøger produktiviteten, hvilket gør samfundet i stand til at anvende flere ressourcer på forbedring af arbejdsstyrkens kvalitet. Høje indkomster tiltrækker kapital og uddannet arbejdskraft, som kan give lavere skatter, hvilket igen giver højere disponible indkomster. Endelig kan det nævnes, at skabelsen af et «vækstklima» og en «vækst-mentalitet» i sig selv beforder væksten. De her nævnte eksempler illustrerer, hvordan en ekspansion gennem external economies danner basis for ny ekspansion.

Forskelle i regionernes udviklingsniveau kan øges. Der er tale om kræfter med en *polariserende virkning*.

Herved vil den økonomiske vækst i en region have *spreddende virkninger*. Der vil komme en øget efterspørgsel efter produkter fra andre mindre udviklede regioner, hvorved der kan opstå ekspansion i disse områder, hvis vækstens spredende virkninger er sterkere end de polariserende virkninger. Afgørende for væk-

stens forløb er styrken af og sammespillet imellem de polariserende og spredende kræfter. Er kræfterne af samme styrke, kan de neutralisere hinanden, og vi har en stagnationssituationsituation. Denne situation er ikke nogen stabil ligevægtssituation, idet enhver ændring vil give en selvforstærkende opadgående eller nedadgående udvikling.

13. Den måde, kræfterne virker på, synes at afhænge af det udviklingsniveau, regionerne befinner sig på. Det synes nemlig for det første at gælde, at indkomstforskelle mellem regioner er langt større i mindre udviklede end i udviklede lande. For det andet synes udviklingen i retning af større regional ulighed kun at gøre sig gældende i fattigere lande. I de udviklede lande synes de regionale forskelle at mindskes. Det skyldes, at vækstens spredende virkninger slår kraftigere igennem i de højt udviklede lande.

Det kan illustreres ved en række eksempler. For det første er der i de udviklede samfund færre barrierer af psykologisk og sociologisk karakter. Man har et udviklet transport- og kommunikationssystem. Der sker en større og lettere spredning af al slags know-how. Markederne er mere gennemsigtige, man har et højere uddannelsesniveau, der er større mulighed for at udnytte alternative muligheder. Samfundet er kort og godt mere fleksibelt, og markedsmekanismen virker mere effektivt. For det andet giver den mere alsidige erhvervsstruktur med et betydeligt investeringsomfang mulighed for flere vækstcentre. Hertil må føjes det meget vigtige, at de fordele, som er knyttet til external economies, synes at blive mere mobile og mindre knyttet til en bestemt lokaliseringsring. Blandt andet forbedringer i transport- og kommunikationssystemet gør, at man kan opnå external economies uden at være lokaliseret i vækstcentret. Denne faktor vil fremme en decentralisering af erhvervslivets placering. For det tredie kan væksten i de kraftigt ekspandrende områder ikke fortsætte i uændret tempo. Man kan tale om external diseconomies. På grund af en stadig stigende by- og industrikoncentration vil en yderligere vækst være forbundet med stærkt stigende private og offentlige omkostninger og ulemper. Herudover kan for eksempel tekniske fremskridt, fund af naturressourcer, ændringer i efterspørgslens sammensætning, ændringer i markedsforholdene i form af øget konkurrence forklare, at hidtil mindre ekspanderende regioner bliver vækstcentre. For det fjerde kan konjunktursituationsituationen være ret afgørende. Inden for nyere konjunktur- og vækstteori lægger man stor vægt på sammespillet imellem konjunktur- og vækstforløb. Man går således ud fra, at en vedvarende højkonjunktur giver en øget vækstrate ud over den, der kan forklares ved beskæftigelse af ledige ressourcer. Det hænger sammen med den større mobilitet, som følger med en højkon-

junktur. Det gælder også i forholdet mellem regioner. Man kan sige, at vækstens spredning foregår lettere under højkonjunktur. Det kan i denne forbindelse nævnes, at de regionale indkomstforskelle i USA, som siden slutningen af det 19. århundrede er mindsket betydeligt, steg i 1930'erne under krisen. Endelig for det femte er det vigtigt at erindre sig, at offentlige indgreb er med til ikke blot at hindre, at ulighederne øges, men også er med til at udligne dem. Det sker i form af offentlige investeringer (basisinvesteringer) og i form af socialpolitiske og finanspolitiske indgreb. Ønsker man en udjævningspolitik, må det offentlige bidrage til skabelse af vækstcentre i de mindre udviklede egne og til at styrke spredningen af væksten fra de udviklede områder. De politiske muligheder herfor er størst i de samfund, hvor uligheder og klasse modsætninger i forvejen er mindst.

II.

14. Ved en europæisk integration af lande, der alle befinner sig på et højt industrielt niveau, må man ikke overdrive det omfang, den skæve vækstudvikling kan tage. Men man må erkende, at der er en tendens til en skæv regional fordeling af væksten. Problemet er nu, hvordan man bedst gribet ind for at rette udviklingen. Skal man først og fremmest stimulere erhvervslivet i de mindre udviklede regioner gennem en bevidst regional politik? Eller skal man undlade at gøre direkte ind eller måske fremme ekspansionen i de udviklede områder, fordi de endnu ikke har nået deres optimale udbygning, og så lade vækstens spredning sørge for ekspansionen? Spørgsmålet ligger i, om man hæmmer vækstprocessen. Hvis det er tilfældet, er det meget tænkeligt, at man opnår en absolut set højere levestandard i de mindre udviklede områder ved at lade væksten i de dynamiske centre foregå uhindret og lade ekspansionen sprede sig. Føres regionalpolitikken først og fremmest på grundlag af støtte til de mindre udviklede områder, får man måske mindre regionale skille, men samtidig en lavere levestandard såvel i det udviklede som i det mindre udviklede område.

15. Normalt er økonomer nok tilbøjelige til at tillægge fordelingssynspunktet for lidt vægt. Af flere grunde er det rimeligt at tildele egnsvækstudviklingspolitikken stor interesse. For det første taler en række økonomiske faktorer for en rimelig egnsvækstudviklingspolitik, som vi skal se i det følgende. For det andet vil man i et større marked bestående af nationalstater tillægge egnsvækting — der til en vis grad vil falde sammen med landsudvikling — større økonomisk og politisk interesse. Samtidig vil det for det tredie blive langt vanskeligere at opnå enighed mellem landene om egnsvæktingen. Når der således kan opstå uenighed om målsæt-

AFRIKASTIPENDIER

Styrelsen för Nordiska Afrikainstitutet
ledigförklarar resestipendier
för vetenskaplig forskning i Afrika
avsedda för forskare i de nordiska länderna.

Stipendierna är avsedda för forskning i Afrika och den vetenskapliga verksamheten bör röra någon frågeställning inom utvecklingsproblematiken i denna världsdel. Viktiga forskningsuppgifter inom andra ämnesområden kan dock tas under övervägande. Höga krav ställs på de sökandes vetenskapliga skicklighet och kompetens.

Ansökningar, ställda till Styrelsen för Nordiska Afrikainstitutet, innehållande noggrан plan över det planerade forskningsarbetet, uppgift å den eller de orter i Afrika som den sökande ämnar besöka, kostnadskalkyl för resan, uppgift om från annat håll erhållna bidrag till forskningsarbetet, tre referenser samt övriga handlingar som den sökande önskar åberopa för att styrka sin vetenskapliga kompetens insändes eller inlämnas till

NORDISKA AFRIKAINSTITUTET

Box 345, 751 06 UPPSALA 1, eller Svartbäcksgatan 10, Uppsala,
senast den 16 september 1968.

Markedsanalytiker

GATT

Ved GATT's Handelssenter, Genève, er det ledig en stilling for en nordmann som Research Economist ved sentrets Trade Promotion Advisory Service. Tiltredelse snarest mulig.

Vedkommende skal

- innsamle og bearbeide materiale over eksportpotentialet for bestemte varer før feltarbeidet begynner
- utarbeide rapporter ved avslutning av feltarbeidet
- gjennomføre tiltak som eventuelt blir anbefalt
- holde kontakt med andre relevante internasjonale organisasjoner og institusjoner
- føre ajour oversikter over utviklingen av eksporttiltak.

Det kreves høyere økonomisk utdannelse, gode kunnskaper i engelsk og fransk og minst 2 års erfaring fra arbeide med markedsundersøkelser og eksportfremmende tiltak.

Ett års kontrakt med muligheter for forlengelse.

Gode lønnsbetingelser.

Søknadsfrist 6. september 1968.

Søknadsskjema og nærmere opplysninger ved henvendelse til Norsk Utviklingshjelp, Personellavdelingen, Dronning Maudsgt. 11, Oslo-dep., tlf. 41 38 60.

NORSK UTVIKLINGSHJELP

ningen, rejser det spørgsmål sig: Hvilke muligheder skal nationalstaterne fortsat have for at føre selvstændig økonomisk politik?

16. Lad os se på en række forhold, der taler for en direkte egnsvudviklingsstøtte.

1°. Inden for et lands grænser regner man med fuld mobilitet for varer og produktionsfaktorer, mellem landene med fuld mobilitet for varer. I depressionsområder har man ikke de komparative fordele. Inden for landets grænser er det de absolute omkostningsforskelle, der er afgørende. Da faktormobilisten er ringe, kan man heller ikke klare problemet ved afvandring. I mange tilfælde vil en sådan løsning også være uheldig for den tilbageblivende del af befolkningen ud fra såvel en økonomisk som en social og kulturel synsvinkel.

2°. I et arbejdslosområde, hvor infrastrukturen er udbygget, vil de sociale omkostninger kun være små sammenholdt med de sociale omkostninger og sociale ulemper, som udbygning af et storby-område betyder. Man kan også sige, at markedsmekanismen ikke giver den optimale fordeling af investeringerne.

3°. Der eksisterer en række udnyttede produktionsmuligheder i de mindre udviklede regioner. Gennem den øgede aktivitet skabes der basis for nye investeringer og nyt initiativ.

Hvordan støtten skal gives, må afhænge af, om det er et arbejdslosområde, der har tilpasningsvanskeligheder af midlertidig eller mere permanent art, eller der er tale om underudviklede områder, hvor erhvervslivets produktivitet inden for alle sektorer er lav. I arbejdslosområdet har man en infrastruktur og en mere eller mindre uddannet befolkning. Derfor er udbudselasticiteterne her forholdsvis store. I det underudviklede område er forudsætninger for vækst ikke de samme. Udbudselasticiteterne er her meget lave. I arbejdslosområdet vil en egnsvudviklingsstøtte gennem både multiplikator- og accelleratorvirkningen give vækst. I det underudviklede område giver højere indkomst ikke højere produktion eller større investeringer. Indkomststigningen giver sig for størstedelens vedkommende udslag i øget import og øget inflation. Investeringernes indkomstskabende eller kapacitets-skabende effekt har derfor ikke så stor betydning som deres evne til at kunne danne basis for nye investeringer. Offentlige investeringer i infrastruktur og uddannelse vil være meget vigtige.

4°. Hvis erhvervslivet i en bestemt region kommer i vanskeligheder, er det almindeligt accepteret, at der må ske en tilpasning. Set ud fra helheden vil det økonomisk være bedst. Noget andet er, hvem der skal betale disse tilpasningsomkostninger. Her er spørgsmålet, om det ikke bør være de områder, der nyder størst fordel af tilpasningen? Det kan ske i form af egnsvudviklingsstøtte.

5°. En for ensidig erhvervsstruktur i forskellige regioner er mere risikabelt end en spredning af erhvervslivet. Selv om det er økonomisk rationelt at erhvervsspecialisere, kan en risikobetræftning gøre en spredning ønskelig. Her må man imidlertid stille det spørgsmål, om ikke det ville være rimeligt at bekæmpe specialiseringens ulemper gennem konjunkturpolitiken og gennem transferinger.

6°. Undersøgelser viser, at virksomhedsplaceringer ofte sker ud fra mange andre hensyn end de økonomiske. Sociale og prestigebetonede hensyn eller mere tilfældige forhold gør, at man placerer sig i industri- og kulturcentre. Der sker derfor sikkert en overvurdering af værdien af external economies i industricentrene.

7°. Gennem regional udvikling får man udnyttet en række produktionsfaktorer. Man får skabt øget mobilitet på arbejdsmarkedet, og man undgår lettere flaskehalse. Man opnår dermed den store fordel, at inflationspresset lettes.

17. Det, som ligger bag de ovenstående eksempler, er, at *den større betydning, prismekanismen får ved en liberalisering af vare- og produktionsfaktorbevægelser, ikke er et ubevinget gode*.

Liberaliseringen giver en række fordele. For at forhindre, at det enkelte land gennem sin økonomiske politik forsøger at neutralisere liberaliseringens positive virkninger til skade for andre lande og ekspansionen i verdensøkonomien, må der ske et økonomisk samarbejde. Det vil ske i form af en stadig kraftigere binding af de økonomiske midler, især af de midler, som er specielt væksthæmmende. For at kunne tale om en reel liberalisering må afskaffelse af told og restriktioner følges op af et forbud mod eksportstøtte, af ensartede sundhedsbestemmelser, tekniske forskrifter og konkurrenceregler, af en koordinering af skatte- og socialpolitikken, pengepolitikken, transportpolitikken og det offentliges indkøbspolitik m.v.

På den anden side kan prismekanismen give en uheldig allokering af produktionen og produktionsfaktorerne. Det hænger dels sammen med, at forudsætningerne bag frikonkurrencesamfundet ikke er til stede. Frikonkurrencesamfundet forudsætter økonomisk gevinstmaksimering, rationel handlemåde, fuld mobilitet, markedets gennemsigtighed, muligheden for at vurdere det fremtidige økonomiske forløb, ingen risici m.v. Det hænger også sammen med, at i et privatkapitalistisk samfund tager den enkelte investor ikke hensyn til de fordele og ulemper, som man dermed påfører andre økonomiske enheder, herunder samfundet. Ud fra en samfundsøkonomisk interesse kan prismekanismen virke uheldig. Det er derfor rimeligt, at man gennem den økonomiske politik griber selektivt ind for at hindre liberaliseringens uheldige virkninger.

Dette kan ske gennem restriktioner, dvs. en

tatsdirigering, eller det kan ske gennem en offentlig påvirkning gennem prismekanismen. Den sidste fremgangsmåde synes at være den næst tiltalende i samfund, der er så udviklede, at prismekanismen virker. *Det store problem er imidlertid, at man ikke har en specificeret afundsmodel, der kan vise, på hvilke områder og hvordan man bør gribe ind for at få et mskværdigt forløb.*

Den mangel på viden gør den økonomiske politik ufuldkommen. Risikoen for, at man begår ejlgreb, kan måske bruges som argument for at beskære de enkelte landes mulighed for at føre politik. Et argument, der vejer tungere, er, at det enkelte land kan begrunde politiske endgreb, der tjener nationalegoistiske formål, id fra helhedens interesse. Ud over det vankelige i at afgøre, hvilken grad af binding af de økonomiske midler, der giver den største totale vækst på langt sigt, er det også et spørgsnål om forskelle i landeinteresserne.

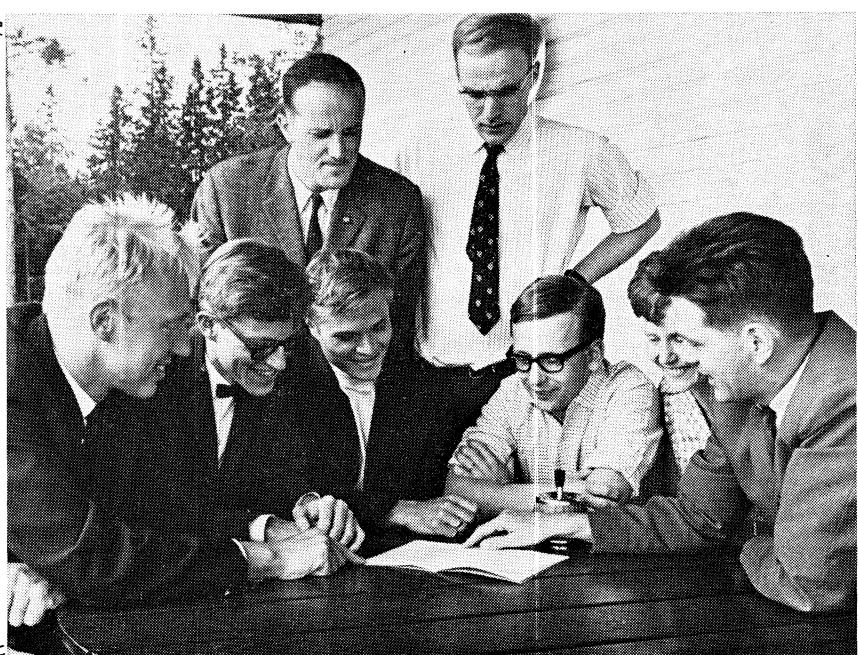
18. Den begrænsning af det enkelte lands muligheder for at føre økonomisk politik, som lever resultatet af integrationen, hvordan skal den ske? Det kan ske ved, at den økonomiske politik delegeres til *overstatslige myndigheder* eller ved en *koordinering af de enkelte landes politik*. Selv om overstatslige myndigheder bryder samme regler overalt, behøver de regionale udviklingsproblemer ikke at blive ladt i tikken. Gennem finans- og socialpolitikken kan der automatisk en transferering af midler fra de kraftigt til de mindre kraftigt eksploderende lande. En koordinering er en mindre tærk binding og gør det derfor muligt at føre en smidigere og mere selektivt virkende politik overensstemmelse med nationale interesser. Æde politisk og teknisk er en koordinering vanlig. Giver man forskellige myndigheder

mulighed for at føre generel politik, er det imidlertid nødvendigt at koordinere. Stemmer de enkelte landes målsætninger ikke overens, og mangler der koordinering, vil det enkelte land bevidst eller ubevist føre en politik, der genererer andre i at opnå de stillede mål. Koordineringen skal ske således, at man ud over realiseringen af den ønskede vækst, fuld beskæftigelse, prisstabilitet m.v. får påvirket varerbevægelser, kapitalbevægelser og arbejdskraftvandringer, så at der på betalingsbalancens basisposter netop opstår den «ulige vægt», som svarer til den vedtagne regionale støtte.

19. Hvad betyder integrationen for den økonomiske politiks effektivitet?

Gennem integrationen får det enkelte land en mere åben økonomi. Det indebærer for det første, at externe forstyrrelser, som påvirker eksportsektoren og den importkonkurrerende indenlandske sektor, får større betydning. Man kan derfor vente, at øget aktivitet og overskud på betalingsbalancens løbende poster, og tilsvarende mindre aktivitet og underskud på betalingsbalancen, vil følges ad. Denne ulige vægt kan yderligere blive forstærket ved de liberaliserede kapitalbevægelser. Det kan ske ved spekulative kapitalbevægelser, det kan ske som følge af højere investeringsafkast og højere rente i ekspansionsområdet. På den anden side må man erindre, at konjunkturspredningen vil foregå lettere og mere effektivt som følge af den højere importkvote. Tendensen til udligning af betalingsbalance vil være særlig kraftig, hvis aktivitetsstigningen sker inden for investeringssektoren. I de fleste lande synes den marginale importkvote at være størst for investeringsvarer. Hertil kommer, at den øgede konkurrence ved nedbrydningen af handelsbar-

Programmet kommenteres
i en pause.

riererne vil øge prismekanismens betydning, som vi allerede har været inde på. Det betyder med givne pris- og lønstigninger en kraftigere udligning på betalingsbalancen.

Hvilke konsekvenser, integreringen totalt set får for betalingsbalancen, er vanskeligt at vurdere. Givet er det, at mulighederne for midlertidigt at finansiere en ulige vægt øges. Det sker gennem internationale handelskreditter og gennem kortfristede finansielle kapitalbevægelser, for eksempel gennem banksektoren. Om der på længere sigt sker en tilpasning, er vanskeligere at afgøre. En eksportstigning giver gode investeringsmuligheder, der tiltækker udenlandsk kapital. Aktiviteten skaber øget import, men samtidig forbedres produktiviteten og dermed konkurrenceevnen som følge af investeringerne. Om der er en automatisk tendens til lige vægt, eller ulige vægten vil fortsætte, kan i en simpel vækstmodel af Harrod-Domar typen vises at afhænge af opsparingskvoten, kapitalkoefficienten, investeringsreaktionen og kapitalbevægelsernes omfang. Noget andet er så, at risikoen for uheldige påvirkninger udefra vel samtidig bliver mindre. Selve det forhold, at der inden for unionen sker en koordinering af den økonomiske politik, vil tale for, at den udenlandske konjunkturudviklings betydning mindskes. Samtidig vil unionen måske blive mindre konjunkturfølsom over for ikke-medlemslande på grund af en højere selvforsyningssgrad.

Skulle der være en ulige vægt tilbage, som man ønsker at afskaffe gennem den økonomiske politik, kan der let opstå problemer. For det første er anvendelsen af en række økonomisk-politiske midler umuliggjort. For det andet er den risiko til stede, at penge- og skattekritiken slet ikke formår at påvirke den indenlandske aktivitet. Under visse forudsætninger bliver det konsekvensen af frie kapitalbevægelser.

For de regionale betalingers vedkommende er det blevet hævdet, at regionale betalingsbalanceulige vægte udlignes gennem offentlige kapitalbevægelser. Disse bevægelser kan for det første skyldes de indbyggede stabilisatorer, som findes i den fælles finans- og socialpolitik. Disse indbyggede stabilisatorer giver dog kun udligning på betalingsbalancen, hvis ekspansionsområdet har overskud og depressionsområdet underskud på betalingsbalancen. Som vi har set, behøver denne betingelse ikke at være opfyldt. For det andet, hævdtes det, kan det offentliges indkøbspolitik lægges således til rette, at man tilgodeser depressionsområderne. I mange tilfælde vil en sådan politik ikke være mulig samtidig med, at en sådan indkøbspolitik ofte vil være i strid med ønsket om at købe billigst. Selv om en sådan «udlignende» indkøbspolitik blev brugt, er det, som vi allerede har set, ikke givet, at den vil udligne betalingsbalanceulige vægten. Endelig er det for det tredie blevet nævnt, at centralbankens køb og salg

af fordringer kan virke udlignende. Det er vel først og fremmest finanscentrenes likviditet, der påvirkes, og spørgsmålet er igjen, om likviditetspåvirkningen sker ud fra betalingsbalancehensyn.

Fører den økonomiske integration til frie kapitalbevægelser, vil der normalt ikke længere være mulighed for at påvirke aktivitetsudviklingen gennem pengepolitikken. At påvirke aktiviteten gennem renteændringer er kun muligt, hvis man betyder så meget inden for unionen, at man er i stand til at påvirke unionens renteniveau. Skulle der opstå renteforskelle, vil de hurtigt blive udlignet af kapitalbevægelserne. Rentepolitikken kan derfor benyttes til at skaffe kapital til finansiering af et betalingsbalanceunderskud. For at undgå konkurrence om likviditeten, og for at undgå, at de øgede internationale likviditetsreserver, som opstår ved en liberalisering af kapitalbevægelserne, skal give anledning til en generel inflationsudvikling, er det vigtigt, at rentepolitikken koordineres. Centralbankens udlånsopolitik, kassebindingsregler og eventuelle aftaler med private pengeinstitutter vil heller ikke kunne påvirke aktiviteten, hvis man har et frit internationalt penge- og kapitalmarked. Kun i det omfang, der er begrænsninger på kapitalimporten, kan pengepolitikken påvirke aktiviteten.

I det omfang, man frit kan disponere over de finanspolitiske midler, bliver de mere effektive til påvirkning af en betalingsbalanceulige vægt, når landets økonomi bliver mere åben. Det samme gælder forøvrigt de indkomstpolitiske midler. Man kan derfor sige, at en mere åben økonomi på en vis måde har et mindre behov for international likviditet end det mere lukkede samfund.

I en åben økonomi vil finanspolitikken blive mindre effektiv til påvirkning af den indenlandske aktivitet.

20. Ved den økonomiske integration bliver antallet af midler, som det enkelte land kan benytte sig af, begrænset. Samtidig vil de ændringer, som sker i samfundet som følge af integrationen, påvirke den effektivitet, hvor med midlerne virker.

Begrænses antallet af midler, og svækkes midlernes effektivitet, samtidig med at omfanget af de problemer, som skal løses, øges bliver det vanskeligere gennem indgreb at nå de stillede mål.

Det er derfor en nærliggende tanke at forsøge at effektivisere de midler, som man fortsat har. I Danmark for eksempel har vi i de senere år set reformer, der blandt andet har tilsigtet dette. Det gælder finanspolitikken, hvor såvel det direkte som det indirekte skattesystem er blevet smidiggjort. At tillægge offentlige aktiviteter en lavere prioritering giver større spillerum for statens udgiftspolitik. Også pengepolitikkens muligheder er blevet øget gennem indførelse af kassebindingsregler og ob-

ligationsrationering. Gennem en række andre reformer — som vi ikke her skal komme ind på — er der muligheder for at effektivisere den økonomiske politik.

Endelig kan man også *forsøge at finde nye midler*. Her kan nævnes overgang til et system med fleksible valutakurser. Et mere aktuelt spørgsmål er udformningen af en effektiv indkomstpolitik.

21. Hvis jeg skal forsøge at resumere dette foredrag, må det blive følgende: I forbindelse med en europæisk integration er der en række fordele og ulemper. Ulempene består i, at den øgede betydning, prismekanismen får som allokeringsfaktor, kan give et uheldigt vækstforløb set både ud fra en ren økonomisk og ud fra en fordelingsmæssig synsvinkel. Selv om tendensen til regionale skævheder er mindre i højt udviklede lande, bør man via den økonomiske politik gøre regulerende ind. Her står man i den vanskelige situation, at man på en gang skal liberalisere de internationale relationer, men samtidig modifcere denne liberalisering for at nå det ønskede mål. Da man ikke har en specifceret totalmodel for de enkelte lande,

endsige for sammenspillet mellem disse, er det svært vanskeligt at afgøre, i hvilket omfang og på hvilken måde liberaliseringens virkninger skal begrænses. Sagen er jo, at det fordelingssynspunkt, der ligger bag ønsket om regional lighed, ikke behøver at harmoniere med ønsket om den totalt set største vækst. Givet er det, at fordelingssynspunktet i hvert tilfælde bør tilgodeses, så længe det ikke kommer i konflikt med vækstsynspunktet. Hertil kommer, at jo større selvstændighed man ønsker landene fortsat skal have, jo vanskeligere bliver det at nå en fælles målsætning og opnå en koordinering af den økonomiske politik. Uanset integrations omfang vil den betyde binding af en række midler i den økonomiske politik samtidig med, at andre midlers effektivitet begrænses. Gennem reformer kan de til rådighed stående midler effektiviseres, og nye midler kan bringes i anvendelse. Da man samtidig må forvente, at koordineringen af landenes politik giver færre ukontrollable påvirkninger ude fra, er der ingen grund til at tro på en følelig begrænsning i mulighederne for at nå nationale mål, medmindre der sker en stærk centralisering i form af etablering af overstatslige organer.

RASJONALISERING I KOMMUNER KONSULENTER

ASBJØRN HABBERSTAD A/S er et uavhengig, allsidig konsulentfirma som i første rekke bistår klienter i Norge, Sverige, Danmark og Finland.

Firksomheten spenner over et vidt område som omfatter administrasjon, organisasjon, økonomi, produksjon og transport. På felter som EDB, operasjonsanalyse, byggprosjektering, distribusjon og markedsføring har i store konsulentgrupper som hver for seg representerer et interessant fagmiljø.

Åre medarbeidere har rikelig adgang til, i samarbeide med erfarte oppdragsledere, å prøve sine evner på revende oppgaver. Arbeidet gir derfor gode muligheter for enhver som ved egen innsats — og vår støtte — vil bygge opp sin faglige posisjon.

ASBJØRN HABBERSTAD A/S
Konsulenter i teknisk og merkantil rasjonalisering
ERICH MOGENSØNS VEI 38 · LINDERUD · OSLO 5 · TLF. 150190

Vi søker en medarbeider i alderen 30—35 år, med solid teknisk-økonomisk bakgrunn og med erfaring fra kommunal eller annen offentlig administrasjon. Den som blir ansatt vil vesentlig få sine oppgaver i denne sektor.

Vi henvender oss til

- Siviløkonomer
- Cand. oeconer
- Sivilingeniører
- Jurister

Konsulentarbeidet krever bl. a. fortrolighet med alminnelige teknikker for kartlegging og måling av arbeid og organisatoriske forhold. Det kreves erfaring i systematisering av registrerte data, samt i å avgive såvel muntlige som skriftlige rapporter.

Vennligst send skriftlig søknad.

PRIS OPPGAVE

I forbindelse med sitt 70 års jubileum i 1969 innbyr Landsorganisasjonen i Norge norske deltagere til å besvare en prisoppgave sålydende:

«En analyse av mulighetene for gjennom arbeidsmarkedspolitikk å bidra til at arbeidstakerne til en hver tid sikres tilfredsstillende sysselsetting, derunder at underysselsetting motvirkes, at overgangen fra lavlønnsyrkerlettes og at arbeidstakernes problemer ved bedriftsnedleggelsjer og -innskrenkninger løses effektivt og i tide. Fagbevegelsens rolle i denne forbindelse drøftes spesielt. De mer konkrete deler av analysen bør være knyttet til norske forhold».

Besvarelsen kan være en enkelt persons arbeid eller resultat av et gruppearbeid. Premiebeløpet er

KR. 15.000

Prisutdeling vil bare finne sted dersom bedømmelseskomitéen finner verdig besvarelse. Det tas også forbehold om at prisen kan deles.

Bedømmelseskomitéen består av følgende:

*Fil. dr. Rudolf Meidner, Sverige
Professor dr. philos. Leif Johansen,
Oslo Universitet
Professor Sverre Lysgaard P.h.D.,
Oslo Universitet
Arbeidsdirektør Reidar Danielsen,
Arbeidsdirektoratet
Formannen i Landsorganisasjonen i Norge,
P. Mentsen*

Frist for innsendelsen av besvarelsen er

1. MARS 1969

Besvarelsen sendes: Arbeiderbevegelsens Utredningskontor, Henrik Ibsensgt. 7 IX, Oslo 1.

FORBEREDET DEBATTINNLEGG:

KONSULENT CAND. OECON. TRYGVE SPILDREJORDE,
NORGES BANK

Her i Norge har vi hørt mange foredrag om fordeler og ulemper ved markedsdannelser. Men vi har ennå ikke hørt så mange saklige foredrag.

Derfor syns jeg det kan være grunn til å nevne at Kjeldsen-Kragh i sitt foredrag har vært så saklig som det vel kunne være mulig.

Men som kjent kan saklighet være irriterende. I debatten om et nordisk fellesmarked har flere politikere gått inn for å fatte en politisk beslutning om integrasjon for så siden å utrede hvilke problemer en ville bli stående overfor. Denne fremgangsmåten er nok for mange sosialøkonomer en vederstyggelighet. Det var vel helst norske politikere, med statsråd Willoch i spissen, som gikk sterkest mot denne fremgangsmåten, med den begrunnelse at en burde vite mer konkret hva en ga seg ut på før en fattet en politisk beslutning.

Det var forøvrig et forhold ved foredraget som jeg for min del fikk sympati for, og det er det som jeg vil kalle en realistisk problemstilling: Kjeldsen-Kragh sa kort sagt at økonomisk markedsintegrasjon kan føre til større økonomisk vekst og velferd for alle, men hvis dette skal skje, må utviklingen styres.

1. Fordeler ved store markeder. Empiriske undersøkelser.

Jeg skal la styringsproblematikken ligge noen minutter og heller kommentere noen av de fordeler som kan oppnås ved økonomisk integrasjon. Jeg vil her trekke fram noen empiriske undersøkelser som er blitt gjort for å klarlegge hvilke økonomiske konsekvenser som integrasjon vil føre med seg.

Kjeldsen-Kragh gikk nokså lite inn på det en kan kalle statisk vinning ved en integrasjon. Dvs. den vinning en kan oppnå ved å kunne selge sin eksport til bedre vilkår enn før når tollen blir redusert, og den vinning en får ved å kunne kjøpe innførte varer billigere til erstatning for dyrere innenlandske produksjon. Når en her snakker om statisk vinning av større handel, tenker en seg at handelen skal foregå ved uforandrede produksjonsmetoder. Ifølge den tradisjonelle forklaring vil en slik vinning kunne oppnås ved å skifte ressurser over fra importkonkurrerende produksjon til eksportproduksjon, noe som innebærer at en

får en reduksjon i den førstnevnte type produksjon og en ekspansjon i eksportnæringene.

I den politiske debatt har særlig slike virknings vært gjenstand for stor interesse. Men Kjeldsen-Kragh kom lite inn på statiske virknings av en integrasjon, og med god grunn: For det første gir de en nokså mangelfull og urealistisk forklaring av det en kan vente seg, og for det annet har empiriske undersøkelser vist at slike virknings er små, dvs. små sett i forhold til eksport og import og i forhold til nasjonalproduktet i de land hvor liberaliseringen blir foretatt.¹⁾

Statische undersøkelser er også blitt gjort i Norge i den integrasjonsdebatt som en har hatt. Også disse undersøkelsene har vist at virkningene totalt ville være små.

Den mangel på realisme som slike undersøkelser nødvendigvis må ha, gjør det mer relevant å se på dynamiske virknings av en integrasjon. Med dynamiske virknings av integrasjon tenker jeg da på at man kan oppnå fordeler gjennom spesialisering og stordrift og ved endring i konkurranseforholdene.

Men en må kunne si at dynamiske virknings av handelsliberaliseringen har vært gjenstand for altfor liten oppmerksomhet, sammenlignet med det arbeid som er lagt ned for å klargjøre statiske virkninger av liberalisering. Hvis en undersøker den teoretiske litteratur på dette område, vil en heller ikke finne full enighet om virkningene. En grunn til uenigheten har vært at en ikke har visst i hvilken grad spesialiseringfordeler og stordriftsfordeler har vært utnyttet i de forskjellige land. Det har f. eks. blitt sagt at et land med 50 millioner mennesker, f. eks. Storbritannia, allerede har utnyttet de spesialisering- og stordriftsfordeler som var mulig å oppnå. Kjeldsen-Kragh nevner undersøkelser av Verdoorn og H. G. Johnson, og han trekker med rette konklusjonene i tvil. Men uenigheten har også bestått i usikkerhet om det skulle være politisk mulig å stimulere til spesialisering og stordrift og til større konkurranse ved en integrasjon. Dessuten gir ikke den teoretiske litteratur noen endefram «kokebok» i hvordan den økonomiske politikken må legges opp for

¹⁾ Bela Balassa: «Trade Liberalization among Industrial Countries», s. 82—86.

å få utnyttet de spesialisering-, stordrifts- og konkurransefordeler som en økonomisk integrasjon kan gi mulighet til.

Det er i de siste årene blitt lagt fram en del empiriske undersøkelser som i stor grad støtter den oppfatning at det er mulig å oppnå spesialisering- og stordriftsfordeler ved et større marked: H. B. Chenery¹⁾ har vist at produksjonen pr. hode i industrien tenderer til å øke med størrelsen av det nasjonale marked. J. H. Young har foretatt en studie²⁾ av 22 amerikanske og kanadiske bransjer og er kommet til at den mest dominerende faktor når det gjelder produktivitetsforskjeller mellom Canada og USA, er størrelsen på det nasjonale marked. Lignende resultater er blitt funnet i en OEEC-studie³⁾ om amerikansk og britisk industri, hvor det er funnet en høy grad av sammenheng mellom markedsstørrelsen på den ene siden og produktivitet og kostnader pr. enhet på den annen side.

En annen undersøkelse er blitt foretatt av Bela Belassa⁴⁾, som har sett på kostnadene i en rekke amerikanske firmaer som også har etablert seg i utlandet. Resultatene av denne undersøkelsen viser at kostnadene pr. enhet i de mindre utenlandske firmaene er større enn i de amerikanske moderselskapene. Dette tas som indikasjon på at markedsstørrelsen kan påvirke produksjonens størrelse og føre til større kostnader pr. enhet i et «lite» nasjonalt marked enn i et stort.

Når det gjelder fordeler av spesialisering, har en f. eks. gjort den empiriske iakttagelse⁵⁾ at amerikanske firmaer i langt større utstrekning enn andre lands firmaer bruker delleverandører av komponenter og halvfabrikata. Delleveransene blir gjerne laget i firmaer som da p. g. a. det større marked kan utnytte fordelene ved spesialisering og store serier. F. eks. har amerikanske firmaer som har datterselskaper i England, rapportert at mange materialer og komponenter som man i USA ville få fra andre bedrifter, ikke var oppnåelige i det britiske næringsliv⁶⁾. Teoretikere hevder at forskjellen i markedsstørrelse er årsaken til ulikheten i vertikal spesialisering, hvilket må regnes som kostnadsbesparende.

Når det gjelder den tredje av de dynamiske forhold ved økonomisk integrasjon, nemlig betydningen av økt konkurranse, så er også denne omstridt. Imidlertid er det enighet om at dersom en integrasjon fører til økt konkurranse, vil dette gi et insentiv til å effektivisere sin produksjon. På den annen side er det blitt hevdet, særlig i den politiske debatt her i Norge, at økonomisk integrasjon vil føre til større monopolistiske tendenser i næringslivet. To økonomer, D. L. Mc Lachlan og D. Swan⁷⁾ har undersøkt konkurransevilkårene i Fellesmarkedet, og de er kommet til, slik en kunne vente, at det finnes mange eksempler på avtaler mellom bedrifter som tar sikte på å minske konkurransen. Dessuten har det vært

sterke monopolbedrifter som prøver å slå ut potensielle rivaler og samtidig verner sin egen monopolprofitt. Det er ganske klart at monopolendenser og monopolistisk praksis kan hindre at man får mer effektiv produksjon innenfor et integrert område. Den gangen Romatraktaten ble satt opp, var en selvsagt klar over faren for monopolistiske tendenser, og det ble tatt visse forholdsregler i artiklene 85—90. Men det må innrømmes at arbeidet med å sette disse forordningene ut i livet, har gått særlig smått. Det er innført et registrerings-system for konkurranseregulerende avtaler mellom bedriftene, men fellesmarkedskommisjonen har lagt størst interesse for dagen når det gjelder vertikale avtaler, dvs. avtaler mellom produsent og hans leverandør eller kunde.

På det nåværende tidspunkt er det således vanskelig å si i hvilken grad monopolistisk adferd hindrer at den økte konkurransen ved tollnedtrappingen får slå ut i mer effektiv produksjon. På den annen side foreligger det empirisk materiale som viser at det har skjedd en endring i allokeringen av ressursene innen Fellesmarkedet, dvs. at det har vært dynamiske virkninger av integrasjonen som innebærer en mer effektiv produksjon eller en kostnadsreduksjon pr. enhet. Men denne omallokeringen av ressursene har for en stor del tatt en annen form enn den som fremstilles i elementære lærebøker i internasjonal handel: Ifølge den tradisjonelle analyse skulle reallokeringen av ressursene skje fra importkonkurrerende virksomhet til eksportnæringerne, og dette skulle innebære tap for bedrifter innen importkonkurrerende produksjon. Disse konklusjonene kan sies å stemme når det gjelder mer standardiserte produkter, men når det gjelder differensierte industriprodukter, har en fått en annen utvikling: Det har skjedd en endring i produktsammensetningene og større spesialisering innen den enkelte bedrift, og denne utviklingen har tilsvynelatende skjedd relativt lett innen maskin- og instrumentindustrien og i virksomhet som lager halvfabrikata. Dette viser at den frykten som mange gav uttrykk for innen Fellesmarkedet om næringslivets omstillingsevne, var sterkt overdrevet.

En kan vel også si det samme om utviklingen innen EFTA etter den undersøkelse som ble lagt fram av EFTA-sekretariatet i fjor.

¹⁾ «Patterns of Industrial Growth», American Economic Review, Sept. 1960.

²⁾ «Some aspects of Canadian Development».

³⁾ D. Paige og G. Bombach: A Comparison of National Output and Productivity of the United Kingdom and the United States. OEEC 1959.

⁴⁾ «Trade Liberalization among Industrial Countries», s. 100—101.

⁵⁾ T. R. Gates og F. Linden: Costs and Competition. American Experience Abroad.

⁶⁾ C. F. Carter og B. R. Williams: Industry and Technical Progress.

⁷⁾ «Competition Policy in the European Community».

Også i EFTA-avtalen har en i Artikkel 15 oppstilt forordninger som skal ta sikte på å hindre at bedriftene minsker konkurransen. Det ble bestemt at klager skulle kunne sendes til EFTA-rådet, men av forskjellige grunner har visst ingen klager kommet inn. Det skulle derfor være klart at dersom Art. 15 skulle få noen praktisk anvendelse, måtte en undersøke hvilken grad det forekommer restriktive tiltak for å hindre konkurransen.

2. Styringsproblemene.

Hvis en ser på de faktiske forhold i de typer av integrasjon vi har, nemlig EFTA og EEC, vil en lett oppdage en lang rekke forhold som hindrer mer effektiv allokering av ressursene, som var noe av formålet med integrasjonen. Rimelig nok står myndighetene i de forskjellige land under press fra næringer og grupper som ikke liker den økte konkurransen med utandet når tollsatsene nedbygges. Eksempelvis forbryr både Roma-traktatens Art. 92 og 94 og EFTA-avtalen, Art. 13 i prinsippet støtte til næringer og bedrifter som kommer i vansker. Men det finnes unntaksregler, og det forekommer indirekte støtte som bare dekkes av generelle regler. Det er klart at både finanspolitiske og kredittpolitiske tiltak og en rekke andre former for politikk kan virke like hemmende på omallokering til mer effektiv produksjon som tollhindringer. Den faktiske økonomiske politikk både innen EEC og EFTA har vist at myndighetene gjerne gir avkall på en utvikling henimot bedre allokering av ressursene hvis enkelte næringer eller grupper får ansvar. En må si at arbeidet med å eliminere diskriminerende politikk innen Fellesmarkedet hittil vesentlig har bestått i utredninger og løftinger.

Det skal innrømmes at Kjeldsen-Kragh peker et dilemma som en står overfor i den økonomiske politikken innen et integrert område: For det første begrenses det enkeltes ands muligheter til å føre økonomisk politikk, ordnet en må ta hensyn til virkningen på andre ands økonomi. For det andre vil en integrasjon kunne svekke enkelte virkemidlers effektivitet. Kjeldsen-Kragh kommer imidlertid ned en overraskende uttalelse, syns jeg, når han sier at det store problem er at man ikke har en spesifisert samfunnsmodell, som kan si på hvilke områder og hvordan man bør ripe inn for å få det ønskede forløp for utviklingen. Det ser ut som noen økonomer har lett or å sette seg ned og sture fordi de ikke har en super-modell til å styre økonomien etter. Derfor hører en ofte at «mangel på viden gjør en økonomiske politikk ufullkommen». Men eg for min del mener jeg har sett at det er større fare for at politikere og andre styrer utviklingen uten å bruke den viten vi faktisk har!

Det kan heller ikke være tvil om at en integrasjon av forskjellige land fører til en intensivering av arbeidet med å få vite hva som

foregår på det økonomiske området, også med sikte på å samordne politikken i de forskjellige land. Den utredningsvirksomhet som har foregått innen Fellesmarkedet, er det beste bevis på det.

Forøvrig peker Kjeldsen-Kragh på et relevant problem når han antyder at en står overfor nye styringsproblemer innen et integrert område. Men ser en på det som faktisk har skjedd innen Fellesmarkedet f. eks., ser det ikke ut til at styringsproblemet hittil har vært overveldende vanskelige. Bestemmelser i Roma-traktaten ville f. eks. ikke ha noen direkte innvirkning på mulighetene til å bruke finanspolitikken her i Norge med sikte på å regulere den innenlandske aktivitet, hvis en skal tro på offentlige norske utredninger.¹⁾ F. eks. ser det ut til at ca. 90 % av statens utgifter til varer og tjenester og overføringer i Norge ikke ville bli vesentlig påvirket av en eventuell tilslutning til EEC. Roma-traktaten setter heller ingen begrensninger på de satser medlemslandene kan anvende av ulike typer skatter og avgifter ut over den tilpassing av tollsatsene som følger av et medlemskap. Derimot kan det være nødvendig å endre skatte- og avgiftssystemet slik at det ikke bremsar utviklingen mot en mer effektiv produksjon.

Når det gjelder penge- og kredittpolitikken, så er det blitt sagt i offentlige utredninger at en norsk tilslutning til Fellesmarkedet ikke ville gjøre det nødvendig å endre de generelle mål som hittil er blitt stilt opp for kredittpolitikken. Men hva med virkemidlene? Som det er blitt påpeikt, kan en liberalisering av kapitalbevegelsene mellom medlemsland svekke effektiviteten av de tradisjonelle kredittpolitiske virkemidler. Det er klart at vi her er inne på et spekulativt felt forsiktig som vi ikke har noe erfaringsmateriale å bygge på. Men det spørst om en ikke skulle være mer redd for kapitalliberalisering uten tilstrekkelig samordning mellom landenes politikk, slik en har mange eksempler på i de senere år. I offentlige norske dokumenter, nemlig St. meld. nr. 86, er det blitt antydet at de styringsproblemer som en utvidet kapitalliberalisering innen et integrert område vil skape, kanskje må søkes løst ved en mer systematisk påvirkning av etterspørsele etter kreditt. Jeg for min del tviler på at en innen et integrert område faktisk vil gi avkall på det mest betydningsfulle virkemiddel en har i penge- og kredittpolitikken, nemlig adgangen til å påvirke tilgangen av kreditt til næringslivet og andre sektorer. En kunne tenke seg at i et integrasjonsområde vil fellesorganer nokså direkte gripe inn i både kanaliseringen av kreditt og påvirke det totale kredittnivået hvis ikke andre virkemidler strekker til. Også diskusjonen omkring kapitalbevegelsene har lett for å bære preg av at kapitalen skal overlates til «kreftenes frie spill».

¹⁾ St.meld. nr. 86, side 85.

Finn Førsund:

Kapitalens sammensetning etter art i relasjon til veksteffekt og avkastningsrater.

21. november 1967, 30 sider, kr. 5,10.

Et av de sentrale temaer i etterkrigstidens økonomisk-politiske debatt og i økonomisk teori har vært problemene omkring økonomisk vekst. I sammenlikningen mellom utviklingen i Norge og i andre land er det særlig forholdet mellom investeringsnivåets høyde og vekstraten i nasjonalproduktet som har kommet i spørsmålet. Det er klart at det ikke bare er investeringene som har betydning for veksten i nasjonalproduktet, men kapitalakkumulasjonens rolle for vekstprosessen er så interessant og betydningsfull i seg selv at en nærmere analyse av denne har krav på interesse.

Det er særlig to forhold i denne forbindelse som tas opp i dette arbeidet. Forfatteren går inn på betydningen av investeringenes sammensetning med hensyn til maskiner og utstyr på den ene siden og bygg og anlegg på den andre. Dette forhold er tillagt betydning i enkelte forsøk på å forklare forskjellene i det marginale «output/capital»-forholdet mellom land. Det foretas så visse undersøkelser av forskjellen mellom kapital-avkastningsratene i forskjellige industrigrener i Norge.

Håvard Alstadheim:

En disaggregert vekstmodell for Norge med 1963 som basisår.

2. januar 1968, 132 sider, kr. 28,00.

Dette arbeidet er en del av de studiene av økonomiske vekstproblemer som under ledelse av professor Leif Johansen har vært drevet ved Sosialøkonomisk institutt de siste par årene. Disse studiene bygger på en modell som Leif Johansen første gang la fram i en bok fra 1960, «A Multi-Sectoral Study of Economic Growth». Dette memorandum gir en ajourføring av modellen til 1963 som basisår.

Både når det gjelder variabeldefinisjoner og likningssystem er de to modellversjonene svært analoge. De endringer som er foretatt i den nye versjonen gjelder hovedsakelig sektorinndelingen, der en har foretatt en utvidelse fra 20 til 27 sektorer. I tillegg til beskrivelsen av tallbehandlingen og beregningene i modellen vil en i tilknytning til endringene i sektorinndelingen finne et eget kapitel der spørsmålene i forbindelse med valg av produksjonssektorer og aggregering er behandlet nøyere.

Knut Sydsæter:

On some extensions and applications of the Brouwer fixed point theorem.

9th January 1968, 8 pages, kr. 1,20.

This memorandum contains a lecture for a group of U.N.E.S.C.O. students at Blindern 6th January 1968.

The author first points at the many directions in which Brouwer's result has been generalized and applied. Mostly these applications of fixed point theorems have been in connection with existence theorems. Some fields in which the theorem of Brouwer or some of its generalizations have played an important role are a) differential and integral equations, b) game theory, c) optimal control theory, and d) mathematical economics.

The author then takes up two different problems. The first is the possibility of predicting social events, and the second is proving the Schauder theorem and apply it in establishing the existence of solutions to a fairly general integral equation.

Leif Johansen:

A note on professor Theil's criteria for aggregation in input-output analysis.

12th January 1968, 6 pages, kr. 1,20.

In his recent book «Economics and Information Theory» professor Theil presents various criteria for

correct aggregation in input-output analysis. He distinguishes between a «weak condition of industry input homogeneity» and a «strong condition of industry input homogeneity»; the weak condition is shown by professor Theil to be a sufficient condition for the «first order aggregation bias» to vanish, whereas it is asserted that the strong condition is needed for the total aggregation bias to vanish.

The main purpose of this note is to show that the «weak condition» is sufficient not only for the vanishing of the first-order bias, but for the vanishing of the total aggregation bias.

The author also argues that a condition stated by professor Theil in terms of the percentages of total output absorbed by final demand in various sectors, is irrelevant.

Studier av økonomiske vekstproblemer ved Sosialøkonomisk Institutt 1966—67.

Rapport til Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd fra professor Leif Johansen.

15. januar 1968, 12 sider, kr. 1,90.

Ralph Lorentzen:

A proof of Kakutani's fixed point theorem in R^n which does not involve combinatorial arguments.

March 7th, 1968, 3 pages, kr. 0,50.

For those not familiar with combinatorial topology, the proof of Kakutani's theorem offered in this memorandum only makes use of standard convexity arguments in addition to Brouwer's fixed point theorem.

Jan M. Hoem:

Time-continuous Markov chain estimation techniques in demographic models.

April 24th, 1968, 20 pages, kr. 3,50.

In the present paper the author starts by giving two examples of simple age-homogeneous Markov chain models with applications in demography. He then formulates a general model which will have these examples and a great many others as special cases. In the general model he derives maximum likelihood estimators and investigates some of their large — sample properties. Finally he gives some considerations to parameter transformations.

Arne Gabrielsen:

Planlegging under usikker horisont. Et «certainty equivalence» resultat.

26. april 1968, 6 sider, kr. 1,20.

Ved all planlegging støter en på det forhold at uansett hva en selv beslutter, så kan «tilfeldigheter» kullekaste de planer en har lagt. Fra planleggingssynspunktet er det essensielle ved forhold (f. eks. brann, flom) at en på forhånd ikke vet med sikkerhet når de vil inntrefte, men at mulighetene er tilstede til enhver tid. En er dessuten ofte ikke i stand til å gardere seg hel mot dem.

Det er spørsmål i forbindelse med å finne en enkel og plausibel metode for å ta vare på slike forhold planleggingen som tas opp i dette memorandum.

Jan M. Hoem:

Application of time-continuous Markov chains to life insurance.

April 29th, 1968, 59 pages, kr. 9,90.

The purpose of this paper is to try to place life and other contingencies within the framework of a general unified, probabilistic theory, and to derive formulae and theorems for such concepts as actuarial value, prospective and retrospective premium reserve etc. within this theory. «Classical» theory often contains a curious mixture of probabilistic and deterministic element which is hardly satisfactory.

The author repeatedly uses elementary examples in the hope that these may illuminate the theory and clarify the concepts and arguments.